

25 år med kvinnors företagande

Från osynligt till
drivkraft för tillväxt

25 år med kvinnors företagande

Från osynligt till
drivkraft för tillväxt

© **Tillväxtverket**

Upplaga: 500 ex, därefter tryck vid behov

Redaktör: Gunilla Thorstensson

Text: Elisabeth Sundin och Carin Holmquist

Form: Ordförrådet

Foto: Maskot, Thomas Henrikson, Jeanette Hägglund, Ulf Berglund

Stockholm, april 2015

Tryck: DanagårdLiTHO AB

ISBN 978-91-87903-21-2

Info 0586

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Gunilla Thorstensson

Telefon 08-681 91 00

Har du frågor om att främja kvinnors företagande, kontakta:

Gunilla Thorstensson

Telefon: 08-681 91 00

Förord

Tillväxtverket har på regeringens uppdrag arbetat med en rad insatser för att främja kvinnors företagande sedan 2007. I början av 1990-talet fick dåvarande Nutek sitt första uppdrag att inrätta affärsrådgivare för kvinnor i ett antal kommuner i norra Sverige. Det innebär att insatser för att främja kvinnors företagande har genomförts under ett kvarts sekel.

Tillväxtverket har arbetat för att kvinnors företagande ska betraktas som en strategisk tillväxtfråga. En mångfald av företag och företagare inom en bredd av branscher bidrar till förnyelse i näringslivet och till hållbar tillväxt. Under en lång tid var kvinnors företagande osynligt och betydelsen av att kvinnor startar, leder, driver och utvecklar företag betraktades som marginell.

25 år senare kan vi konstatera att det har hänt mycket men också att flera utmaningar kvarstår på ett eller annat sätt. Och är 25 år en kort eller lång tid när det handlar om att förändra attityder och föreställningar om företagare och företag? I denna bok får du ta del av den bild som forskarna *Elisabeth Sundin* och *Carin Holmquist* har av hur kvinnors företagande och främjandet av kvinnors företag har utvecklats i Sverige.

Tillväxtverket vill varmt tacka författarna, som ensamma ansvarar för innehållet i boken. Vid Tillväxtverket har *Gunilla Thorstensson*, *Malin Osterman Hallare* och *Gunilla Bogren* varit delaktiga i arbetet med boken.

Vi på Tillväxtverket hoppas att boken ska bidra till fördjupad kunskap om kvinnors företagande och dess dåtida, nutida och framtida utmaningar.

April 2015

Anna Bünger
Avdelningschef Näringsliv

Gunilla Thorstensson
Programansvarig
Främja kvinnors företagande

Innehåll

KAPITEL 1.	25 år – en kort och en lång tid	6
	Innehåll och underlag	9
	Kvinnors företagande i media 1990 och 2015 – några exempel.....	10
	Myter om kvinnors företagande för 25 år sedan.....	15
KAPITEL 2.	Sammanhanget kring kvinnors företagande	20
	Sveriges ekonomi.....	20
	Politikens förändring	26
	Jämställhet och genussystem	30
	Arbetsmarknaden	34
	Företagande	46
	Företagande och välfärdssystem	55
	Kvinnors företagande	57
KAPITEL 3.	Att främja kvinnors företagande	70
	Att främja kvinnors företagande genom affärsrådgivare för kvinnor	72
	Program för att främja kvinnors företagande 2007–2009, 2010, 2011–2014.....	80
	Fallet Östergötland.....	98
KAPITEL 4.	Forskning om kvinnor som företagare	108
KAPITEL 5.	Reflektioner över 25 års utveckling	122
	Förändringar under 25 år	123
	Vad har uppnåtts – är målen uppfyllda?	138
	Myter i omvandling?	143
	Hopp inför framtiden.....	149
	Referenser	155

KAPITEL 1.

25 år

En kort och en lång tid

25 år – en kort och en lång tid

Företagande, och kanske särskilt kvinnors företagande, är politiskt prioriterat sedan i början av 1990-talet. Entreprenörskap står på schemat på alla nivåer i utbildningssystemet. Flera nationella program för att främja kvinnors företagande har genomförts under perioden, senast en stor satsning under åren 2007–2014. Vad har vi lärt oss, vilken förändring ser vi sedan 1990-talet och vad kan det innebära för framtiden?

Det ska vi beskriva och reflektera över i denna bok. Vi som skriver har själva varit med sedan starten. Att vi varit med innebär inte självklart att vi vet bättre än andra – åtminstone inte i alla delar. Det kan vara så att vi har ett begränsat perspektiv. Dessutom glömmer man. Under de gångna åren har vi sett stora förändringar inom området kvinnors företagande – vi har mött fantastiska människor och fått vara med om många spännande arrangemang.

För den som är ny inom området kan 25 år verka som en lång tid. För oss som varit med, deltagit i och betraktat utvecklingen, verkar tiden inte lika lång. Det har hänt mycket – det tycker vi när vi tänker tillbaka – men samtidigt; mycket är precis likadant som för 25 år sedan. Vissa strukturer tycks inte låta sig rubbas i grunden utan bara på ytan. Så är det med sociala utvecklingsprocesser – de tar tid och de är oförutsägbara i sina förlopp. Detta är främjandepolitikens dilemma. Det kan krävas uthålliga främjande-

insatser under många år och effekterna av åtgärderna märks ofta först efter flera decennier. Registrerade effekter kan också vara svåra att entydigt knyta till specifika insatser – vare sig de är av positiv eller negativ karaktär. På 25 år händer så mycket annat som också påverkar företagandet och dess förutsättningar. Uteblivna förväntade resultat på 25 års sikt behöver dock inte handla om att man gjorde fel. Det kunde varit värre utan insatserna.

Av dessa resonemang skulle slutsatsen kunna dras att det är entydigt bra att främjandesystemet numera i hög utsträckning inriktas på insatser som snabbt förväntas ge synliga resultat. Men det är fel. Visst finns det sådana insatser, till exempel direkta ekonomiska incitament som leder till önskat beteende – åtminstone tillfälligt. Men efter en tid kanske allt är tillbaka till det vanliga igen. Många främjandeåtgärder riktar sig uttalat mot att ändra grundstrukturer. Det tar tid. Det är inte heller alltid utvecklingen som sker är planerad och kan påverkas av främjandeaktörerna. Som exempel på en viktig händelse kan vi nämna Sveriges inträde i EU. Det ritade snabbt om kartan för hur offentliga stödsystem avgränsas och fungerar.

En beskrivning av arbetet med att främja kvinnors företagande kan göras hur omfattande som helst. Det handlar om företagande, kvinnors och mäns, men också om främjande och främjandesystem, det vill säga om de organisationer och människor som beslutar om och arbetar med främjande. Både företagande och främjande har med hela samhällsutvecklingen att göra – med skeenden på såväl global, nationell, regional som på lokal nivå. Det är ett intrikat samspel mellan nivåer som utgör det sammanhang som vi berör i denna bok. Vi kommer att ta upp förändringar av mycket olika slag, som vi ser som viktiga. De flesta av dem är väl kända och diskuterade medan andra är mindre spektakulära och åter andra kända men inte diskuterade. Åtminstone inte i sammanhang som rör företagandets villkor och förutsättningar, särskilt det företagande som kvinnor utför.

Ursprungstanken med boken var att – i linje med tidsandan – framförallt reflektera kring hur kvinnors företagande främjas ur ett tillväxt- och konkurrenskraftsperspektiv och inte ur ett jämställdhetsperspektiv. Den tanken har vi fått ompröva av två skäl. För det första har en stor del av främjandet under de 25 åren motiverats med mer eller mindre tydliga jämställdhetsmål. Jämställdhetsaspekten ses som en viktig faktor av de ansvariga själva – både de som utformar politik och riktade insatser och de som utför insatser i praktiken. Det andra skälet är att jämställdhet från och med i år, år 2015, ska integreras i allt arbete med att främja företagande. Detta har lett till aktiviteter och diskussioner i det system av organisationer och individer som vi mött under arbetet med boken. Vi kommer också att diskutera de regionalpolitiska aspekter som också använts som motiv för att utforma främjandeinsatser. De regionala dimensionerna kvarstår, men fokus för dem tycks delvis ha förskjutits.

Alltså: denna bok handlar om hur kvinnors företagande har främjats i Sverige under de senaste 25 åren ur ett tillväxt- och konkurrenskraftsperspektiv – med återblickar mot historien före de första politiska besluten, med utblickar mot företagandets och samhällets utveckling i stort inklusive jämställdhet, det vill säga relationen mellan kvinnors och mäns position, och med en framåtblickande diskussion.

För den läsare som undrar varför det är relevant och viktigt att reflektera kring just främjande av kvinnors företagande vill vi framhålla att området är ett alldeles utmärkt exempel på hela tankefiguren kring hur företagande kan stöttas för att leda till tillväxt och konkurrenskraft. Det har lanserats specifika åtgärdsprogram, vilka följts och utvärderats, och gruppen är identifierbar. Att främja kvinnors företagande är ett exempel på den moderna välfärdsstatens försök att, genom riktade insatser med många samtidiga mål (tillväxt, företagande, jämställdhet, regional utveckling med mera), främja och stötta den icke-offentliga företagssektorn. Erfarenheterna av att främja kvinnors företagande har

bäring på andra främjandeinsatser och även för hela främjandet som sådant. Det motsatta gäller också – vad som händer med främjandet i stort har betydelse för det som gäller kvinnors företagande, även om det inte nämns specifikt. Och alltihop är tidstypiska uttryck – oberoende av vilken tid det är och hur uttrycken motiveras.

Innehåll och underlag

Vi har lagt upp boken så att vi i detta inledande avsnitt ger tidsbilder från 1990 och 2015 genom några jämförelser hämtade från media. Avsnittet avslutas med en redovisning av myter om kvinnors företagande från 1990. I nästa avsnitt beskriver vi det övergripande sammanhanget, den sociala och ekonomiska utvecklingen i Sverige samt hur politik och företagsfrämjande sett ut. De generella förändringarna exemplifieras med det som betecknas som regionalpolitik och jämställdhetspolitik, de områden som främst förekommer i samband med kvinnors företagande. Vi nämner också några andra förändringar i samhället som inte intresserat politiken trots att de kanske borde göra det, till exempel koncentrationstendenser på många marknader. Vi ger en översikt över hur kvinnors företagande har utvecklats över perioden. Redan nu vill vi betona att vi inte har ambitionen att fullständigt täcka området utan snarare att reflektera över de stora dragen i förändringarna av betydelse både för kvinnor som företagare och för främjandesystemet.

Därefter analyserar vi hur vi ser på förändringarna av sammanhangen och av retoriken under de 25 år boken omfattar. Detta blir utgångspunkten för att gå över till aktörerna och skeendena kopplat till hur kvinnors företagande har främjats. Även här avslutar vi med reflektioner om utveckling och förändringar under de 25 åren hos aktörer och i aktiviteter – inte minst i attityder och föreställningar om kvinnors företagande och om hur företagandet kan och bör främjas.

Ett speciellt avsnitt ägnar vi åt hur kunskapen inom området har utvecklats, genom forskning, genom utvärderingar och genom praktiskt handlande. Vi tar speciellt upp hur kunskapen spridits. Boken avslutas med att vi sammanfattar vad som har hänt och hur det kan tolkas. Vi sammanfattar även lärdomar som kan användas för framtida främjandeåtgärder. Vi dristar oss också till att ge några råd till ansvariga främjandeaktörer.

Som underlag har vi använt ett stort antal källor, framförallt från Tillväxtverkets arbete. Det är regeringsuppdrag, det är planer och uppföljningar, det är utvärderingar och kunskapssammanställningar – många utvärderingar och sammanställningar, ett faktum som vi kommer att upprepa flera gånger. Vi är båda aktiva forskare inom kvinnors företagande och forskningsbaserad kunskap finns också med som källa. Vi har intervjuat ett antal främjandeaktörer för att få deras perspektiv på utvecklingen under dessa 25 år (även om få har varit med inom fältet under hela den tiden). För statistik, ett område där det inte är lätt att hitta enkel tillgänglig data, har vi mestadels använt webbplatser. I slutet av boken har vi sammanställt några av de viktigaste källorna som vi använt i texten. Det är ingen fullständig förteckning utan ska ses som exempel på var man kan läsa vidare.

Kvinnors företagande i media 1990 och 2015 – några exempel

Vi har valt att göra nedslag vid två tidpunkter, med 25 års mellanrum. Hur beskrevs kvinnor som företagare en dag 1990? Hur beskrevs de 2015? En artikelsökning i Retriever för år 1990 ger sju träffar för ”kvinnliga företagare” – dessa handlar om start av kvinnliga företagarföreningar och om mässor och utställningar för kvinnliga företagare. Ett kuriosum är att fem av de sju artiklarna är i Västerbottenskuriren, de övriga två i Expressen som bland annat annonserar ett SVT program som ska diskutera ”1990-talets kvinnliga företagare”.

*Ett exempel från
Västerbottenskuriren
5 november 1990:*

ROBERTSFORS-KVINNOR ERÖVRAR UMEÅ I DAG

Som ännu ett led i projektet Robertsfors kvinnor mot år 2000 har det blivit dags att erövra Umeå. Under två veckor är det meningen att kvinnliga företagare i Robertsfors ska visa upp vad de kan. Allt från hattar till rökt fisk. I dag öppnas portarna till Nya Handelsgården i Umeå för Robertsfors kvinnor mot år 2000.

– Det vore roligt om umeborna upptäckte att det finns en massa fina saker i Robertsfors också och gjorde det till ett utflyktsmål, menar Maud Olofsson, projektledare.

Fiskrökeri

Helst skulle Maud se att alla företagarkvinnor i Robertsfors kunde delta, men eftersom det är omöjligt sätter Åsa Qvist på Tryckeriet i Robertsfors ihop en skärmutställning. Av kommunens cirka 60 egna kvinnliga företagare representeras ungefär 50 av dessa med bild och text. Bland de företag som deltar i själva utställningen märks en blomsterhandel, med färska blommor och blomsteruppställningar, och ett fiskrökeri, med prover på sitt sortiment.

– Vi har plockat med olika företag för att visa upp bredden av vad kvinnorna i Robertsfors kan, förklarar Maud Olofsson. Dessutom deltar naturligtvis även kvinnor som inte har egen firma utan tillverkar saker på sin fritid.

Kulturkommunen

Att Robertsfors håller ställningen som kulturkommun är helt klart. Bland konstnärinnorna märks Jane Sellström, Lady Lera, som ställer ut sina keramiska verk, och Marie Tisson-Larsson som i dagarna tilldelats ett grafiskt kulturstipendium. Kerstin Munter, Glashyttan, visar upp sitt handblåsta glas. Kvinnoprojektet finansieras i grunden av Robertsfors kommun, men pengar till den här utställningen står det lokala företaget Robertsfors Industriaktiebolag för. En gemensam utställning gör det mindre betungande för varje enskild deltagare, säger Maud Olofsson, och den finansiella backningen är naturligtvis ett oerhört stöd."

Tonen i artikeln är faktaorienterad, man beskriver fenomen som uppfattas som nya. Det är fenomenen i sig (föreningar och mässor) snarare än de individuella företagen som lyfts fram.

För första veckan 2015 finner vi med samma sökmetod två artiklar, en i Nerikes Allehanda och en i Dagens Industri. Båda är porträtt av företagare.

*Artikel i Dagens
Industri den
2 januari 2015:*

”JAG MÅSTE VARA MER PÅLÄST FÖR ATT INTE BLI BORTSKUFFAD”

”*Susanne Ramel* är en av fyra kvinnliga delägare i Marge. Bland annat har arkitektkontoret vunnit Plåtpriset i år för terminalerna på Ström-kajen i Stockholm.

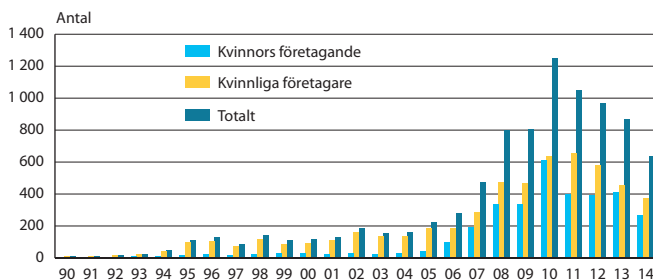
Arkitekturtävlingar är något som Susanne Ramel gärna vill se mer av eftersom de kan höja den arkitektoniska kvaliteten på det som byggs. «Sverige ligger långt efter andra länder när det gäller tävlingar», säger hon. Hon ser också att det i samhället finns ett stort behov av nya skolor och äldreboenden. En förhoppning är att man tänker på att hålla en hög arkitektonisk kvalitet när de byggs. «Vi jobbar just nu en del med Sundbyberg kommun och ritar skolor. Kommunen haft en hög arkitektonisk ambition och då har vi kunnat rita igenom byggnaderna», säger Susanne Ramel och berättar att de bland annat har tänkt mycket på ljuset och på miljön. Just miljön är det allt fler som tar hänsyn till och till exempel sedumtak har blivit populära på senare tid. När det gäller nya äldreboenden ser Susanne Ramel att den äldre generationen har högre krav än tidigare och att det finns en ökad medvetenhet från såväl anhöriga, de boende som personal. När Susanne Ramel startade Marge 2002 tillsammans med *Pye Aurell Ehrström*, *Katarina Grundsell* och *Louise Masreliez* var de ganska ensamma som kvinnliga företagare i branschen. Eftersom Marge startades av fyra kvinnor har det hänt att de blivit inbjudna till ett nytt uppdrag för att de är just kvinnor. «Ibland kan det vara besvärligt att bli inbjuden till ett uppdrag i egenskap av kvinna. Jag vill bli inbjuden i egenskap av arkitekt», säger Susanne Ramel. Har du någon gång blivit bortvald för att du är kvinna? «Egentligen inte, men däremot kan jag känna att jag måste vara mer påläst än männen inom byggprojekt för att inte bli bortskuffad.»

Det här är bara två snabba nedslag och ingen vetenskaplig genomgång så vi vill inte dra några stora växlar men ser ändå i detta mycket begränsade urval att företagarkvinnor idag får presenteras MED sitt företag inte bara som en nyhet – att de HAR företag. Att den ena bilden är hämtad

från en lokaltidning och den andra från en rikstäckande ekonomitidning kan också spela in.

En sammanställning över samtliga träffar i Retriever på ”kvinnliga företagare” och även på ”kvinnors företagande” (en term som kommit att brukas i främjandesammanhang) visar att det över åren kommit fler artiklar men att det även finns variationer i uppmärksamheten.

DIAGRAM 1 Antal artiklar med ”kvinnors företagande” samt ”kvinnliga företagare” åren 1990–2014

Källa: Retriever

En sökning på Google den 11 januari 2015 visade ca 61 400 träffar på ”kvinnliga företagare” totalt. För 1990 (Google har uppgifter även för åren före sin egen start 1996) var antalet träffar 0. Den vetenskapliga världen visade och visar, får man nog lov att säga, ett mer sparsamt intresse. Scholar Google redovisar åtta träffar för år 1990 och hittills för år 2015 får man sex träffar på ”women entrepreneur”. Det sistnämnda är förvånansvärt lågt men kan bero på att forskningen fjärrat sig från begreppet och företeelsen ”women entrepreneurs”. Inte heller de närliggande begreppen ”female entrepreneur” och ”women as entrepreneurs” används idag. Forskning om företagande har ”mainstreamats” så att kvinnor idag ses mer som en underkategori och inte som något särskilt. Forskning om genus och företagande har istället blivit en egen forskningsnisch. I båda

dessas forskningsinriktningar har de fysiska kvinnorna försvunnit – ingen av dessa inriktningar intresserar sig för företagskors dagliga liv. Begreppen återkommer vi till då vi diskuterar framtida forskning inom området.

Slutligen återgår vi till de två utdragen från dagstidningarna ovan. Ingen av de (få) artiklarna från 1990 handlade om främjande genom det offentliga – däremot handlade de om kvinnor som företagare som startade nätverk och som visade upp sina företag på specifika mässor. En stor händelse som drev på detta var Kvinnor Kan, som hade sin första stora mässa 1984. Exemplet från 2015 handlar om enskilda företagare och deras företag. En snabb genomgång för åren från 2005 visar att det skrivits en del om främjandeåtgärderna såsom rådgivarprogrammet som drevs på 1990-talet och affärsutvecklingsprogrammen och ambassadörsprojektet som kom därefter.

Vårt intryck är intuitivt att mediabilden gått från att betrakta en kvinna som är företagare som unik i sin roll som företagare men som del i en självorganiserande rörelse på basplanet, till att se en kvinna som är företagare som en företagare med lite speciella behov som bör lösas av främjandesystemet. Problemet är alltså kvinnorna, det är kvinnorna som är och som bär ansvar för problemet.

Kvinnor i familjeföretag

Litet annorlunda tycks det förhålla sig med de kvinnor som är verksamma i familjeföretag – och de är många. Nästan 50 procent av de kvinnor som är företagare är det i familjeföretag (vilket innebär att många män också är verksamma i familjeföretag). En forskargrupp som intresserat sig för kvinnor i familjeföretag och hur de presenteras i media fann i sina sökningar i Affärsdata för perioden 1994–2008 mer än 14 500 träffar på familjeföretag. Drygt 1 600 av artiklarna hade ”kvinna” med som nyckelord. Vid närmare läsning var det bara drygt 300 som verkligen handlade om kvinnor som

företagare i familjeföretag. Antalet har ökat över tiden särskilt under de senaste fem åren. Dessa företagare består av två huvudkategorier – de kompetenta arvtagerskorna och ”drivna företagare från svenska familjeföretag”. De som dominerar i den första kategorin känner de flesta till, tror vi, det är nämligen Antonia Ax:son Johnson och Christina Stenbeck. Företagarna i den andra kategorin är inte lika kända nationellt men kanske lokalt. Påfallande ofta är kvinnorna som lyfts fram i artiklarna verksamma i sektorer dominerade av män och det är det som betonas. Media presenterar alltså inte den stora majoriteten av kvinnor i familjeföretag, till exempel de som med sin man arbetar i och för den gemensamma butiken. Deras män tycks inte heller intressera media. Sådana företag ska bara finnas – de tillhör så att säga infrastrukturen. Det är bara när den sista butiken på orten läggs ned som företag som dessa uppmärksammas i media.

Myter om kvinnors företagande för 25 år sedan

Vi har beskrivit hur synen på kvinnors företagande har ändrats över tiden. Dessa förändringar sker smygande och dessutom förändras ofta själva fenomenet – i det här fallet kvinnors företagande – före attityderna. Attityder är seglivade. Detta föranledde oss tidigt att sammanställa ett antal myter som vi såg kring kvinnors företagande och även att diskutera om dessa myter var sanna eller falska. Vi lanserade dessa myter och de har även använts på diverse webbsidor, bland annat av Nutek.

Tolv myter som vi såg och analyserade år 1990:

Inte sant!

1. FÅ KVINNOR STARTAR FÖRETAG

Kvinnor startade en tredjedel av alla företag i Sverige, däremot var kvinnors företagande osynligt.

*Inte sant –
snarare tvärtom!*

2. KVINNOR SOM FÖRETAGARE ÄR EN MARGINELL FÖRETEELSE

Det fanns mer än 200 000 kvinnor som var företagare i Sverige, drygt en fjärdedel av alla företagare – antalet kvinnor som var företagare var till exempel högre än antalet kvinnor som var sjuksköterskor.

Sant!

3. KVINNORS FÖRETAGANDE ÖKAR

Kvinnors andel av nyföretagandet ökade och uppgick till en tredjedel av allt nyföretagande, med stadigt ökande andelar av nyföretagandet.

Inte sant!

4. KVINNORS VILJA TILL FÖRETAGSEXANSION ÄR BETYDLIGT LÄGRE ÄN MÄNS

Undersökningar visade att hälften av kvinnorna skulle vilja växa om det fanns möjlighet, nästan lika hög andel kvinnor som män var inriktade på tillväxt.

Inte sant!

5. KVINNOR HAR I STÖRRE UTSTRÄCKNING FÖRETAG MED LÅG OMSÄTTNING

Det var branschen som avgjorde, i samma bransch fanns det inga omsättningsskillnader mellan könen.

Inte sant!

6. TILL SKILLNAD FRÅN MÄN STARTAR KVINNOR PRIMÄRT BUTIKER OCH TJÄNSTEFÖRETAG

Både män och kvinnor startade oftast företag i tjänstesektorn.

Inte sant!

7. KVINNORS FÖRETAG ÖVERLEVER INTE I LIKA HÖG GRAD SOM MÄNS

Företagens överlevnad var ungefär densamma oavsett om det var en kvinna eller en man som hade startat företaget – av alla nystartade företag var det knappt två tredjedelar som fanns kvar efter tre år.

Inte sant!

8. KVINNORS FÖRETAGANDE SER HELT ANNORLUNDA UT ÄN MÄNS FÖRETAGANDE

Det fanns fler likheter än olikheter, däremot var företagandet som begrepp starkt manligt könat.

Inte sant!

9. DET FINNS INGA SKILLNADER MELLAN MÄNS OCH KVINNORS FÖRETAGANDE

Det fanns vissa skillnader som att kvinnors företagande anpassades till familjesituationen och att kvinnors företagande osynliggjordes.

Inte sant!

10. ALLA KVINNOR SOM ÄR FÖRETAGARE ÄR LIKA

Gruppen kvinnor som var företagare var inbördes lika olika som gruppen män som var företagare. Skillnader i utbildning, bransch, företagsstorlek, lokalisering med mera påverkar hur företagandet bedrivs.

Inte sant!

11. KVINNORS FÖRETAGANDE ÄR ETT NYTT FENOMEN

Kvinnor har alltid varit företagsamma, redan innan det blev lagligt för kvinnor att driva företag (år 1864)

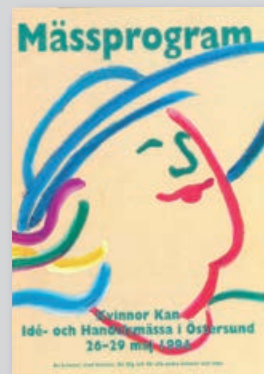
Inte sant!

12. KVINNORS FÖRETAGANDE ÄR ETT BRA SÄTT ATT UNDVIKA ARBETSLÖSHET

Majoriteten av kvinnors (såväl som mäns) företag startades av positiva orsaker, som att få förverkliga sina idéer – endast en mycket liten del av företagen startades på grund av arbetslöshet.

Om vi ser på dessa myter, som inte alls var en fullständig lista utan mer ett axplock av vanliga föreställningar, ser vi ett tydligt mönster som dominerade. Synen på kvinnor som företagare var att de var undantaget, undantaget som bekräftade regeln – att företagaren är en man. Detta undantag hade visserligen börjat bli synligt men fortfarande fanns det ganska stor skepsis. Det fanns riktiga företagare och så fanns det kvinnor som företagare. Undantaget kvinnor som företagare sågs också på ett stereotypt sätt – alla kvinnor förutsettes vara likadana eftersom de var just kvinnor. Det är denna syn på kvinnor som företagare som utgör den attityd som var rådande 1990. Vi diskuterar i resten av boken de faktiska och attitydmässiga förändringar som skett under perioden och återkopplar till myterna i slutdiskussionen.

Några exempel på hur företagarkvinnor gestaltades på 1980-talet:

KAPITEL 2.

Sammanhanget kring kvinnors företagande

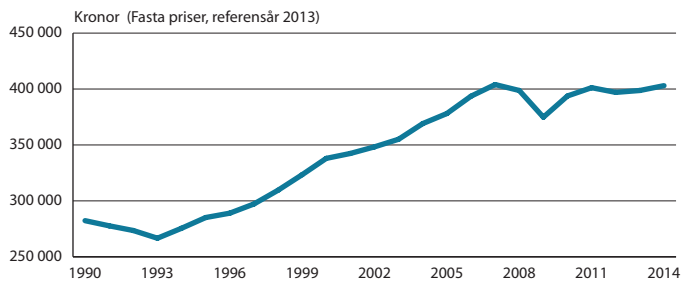

Sammanhanget kring kvinnors företagande

Sveriges ekonomi

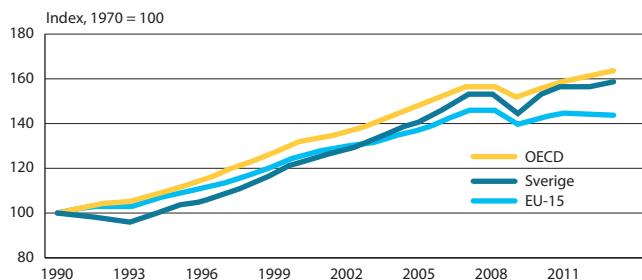
Låt oss börja med ett brett historiskt perspektiv. Historien är viktig för att förstå samtiden och för att kunna hantera framtiden. Framförallt gäller det när vi ska förändra; då kan historien ge oss ledtrådar till vad som fungerar och hur de underliggande processerna ser ut. Alltför ofta sopas centrala lärdomar under mattan och vi gör om samma misstag gång på gång. Det är också viktigt att se att det finns nästan regelmässiga svängningar i samhället. Kondratievcykler kallas de längsta svängningarna om ca 50 år – det finns många sådana cykler som forskarna diskuterar. Till vardags talar vi om konjunkturer. Sådana cykler har betydelse för samhället och för det vi talar om i denna bok– företagande.

Under de här 25 åren har det skett dramatiska förändringar. Sverige har upplevt flera djupa ekonomiska svackor, framförallt i början av 1990-talet samt i samband med finanskrisen i slutet av 2000-talet. Ett mått på generellt ekonomiskt klimat är bruttonationalprodukten (BNP). Genom att se på BNP – som är ett mått på produktionsvärdet – som varje individ (i genomsnitt) tillför Sverige får vi en bild av hur ekonomin har förändrats. Om vi betraktar tiden från 1990 ser vi de två svackorna i utvecklingen av BNP/capita, men vi ser också av diagram 2 att ingen reell ökning skett sedan 2007.

DIAGRAM 2 BNP per capita i Sverige

Källa: SCB samt vissa beräkningar av Ekonomifakta, hämtat från ekonomifakta.se

Sammantaget kan vi konstatera att Sveriges ekonomiska utveckling under dessa 25 år inte varit negativ men inte heller alltför lysande. Det märks också om vi gör en internationell jämförelse med ländergrupper av ungefär samma slag. Sverige ligger ganska lika med OECD och EU-15 i genomsnitt och vi ser att Sverige sedan början av år 2000 har haft bättre tillväxt än EU-15 (där ju bland annat Grekland och Spanien ingår).

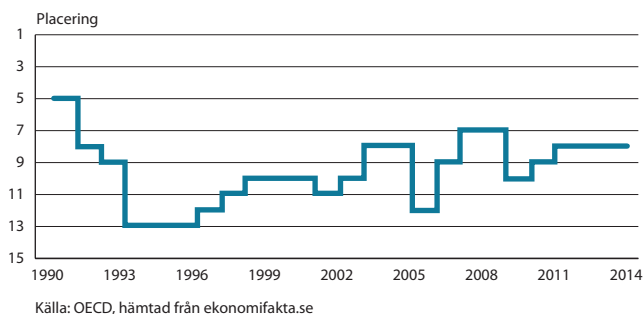
DIAGRAM 3 BNP tillväxt – internationellt

Källa: OECD

Not: Statistiken baseras på fasta priser, fasta PPP. Hämtad från ekonomifakta.se

Det är tydligt att Sveriges tidigare tydliga position som välfärdsland inte längre är lika självklar, vilket också diagram 4 visar. Sverige rasade under början av 1990-talet och har inte återhämtat sig till sin forna topplacering.

DIAGRAM 4 Sveriges placering i välståndsliigan

Teknik påverkar allt

Stora tekniska förändringar, landvinningar skulle många säga, har skett under den gångna 25-årsperioden. Vi kan bara nämna framväxten av informationsteknologin och internet. Vi ser tydligt slutet av industrisamhället. Vi har idag en situation inom industrin som i mångt och mycket påminner om jordbrukets, att en näring som sysselsatt en stor del av befolkningen har automatiserats i sådan utsträckning att det bara är några få procent som är sysselsatta i den, samtidigt som sektorn producerar mer än någonsin. Informationsteknologin har också påverkat andra sektorer i grunden. Handeln är ett sådant exempel. Tekniken har lett till att arbetet flyttats i kedjan och till en del gjort den platsbundna handeln överflödigt. Också verksamheter som vård och omsorg har påverkats på många sätt både i utförandet och i organiserandet. Tekniken har förändrat hemmen och relationerna inom familjer. I stort ser vi det som en i grunden positiv utveckling.

Ur ett företagandeperspektiv är det spektakulära rörelser som sker och fortsätter inom informationsteknologin. Denna utveckling har medfört helt nya branscher, helt nya typer av företag. Sverige ligger långt framme med företag som Skype och Spotify, bara för att ta två exempel. Att hjälpa människor att klara av och hantera den nya tekniken är också verksamheter som är basen för nya företag, denna grupp växer i antal.

Sektorsförskjutningar och globalisering

Under perioden har förflyttningen från industri och tillverkning till tjänster varit markant. Inte bara genom nystartade företag inom tjänstesektorn utan även i hela företagsbeståndet genom att tjänsteinnehållet i industrisektorn blivit större. Trots detta lever den grundläggande tankefiguren om industrin som tillväxtmotor vidare. Vi kommer att tala mer om branscher när vi går in på företagande men vill redan här visa på de branscher som har flest sysselsatta i Sverige.

Det är några näringsgrenar som är stora. Störst är finansiell verksamhet och företagstjänster, därefter kommer vård och omsorg. Stora är också tillverkning samt handel och även utbildning. Alla dessa näringsgrenar, utom tillverkning, har en svag ökning av antalet anställda under perioden 2009–2012.

TABELL 1

Sysselsatta efter näringsgren

Källa: Statistisk årsbok 2014

Näringsgren	2009	2010	2011	2012
Jordbruk, skogsbruk och fiske	97	95	92	96
Tillverkning och utvinning, energi och miljö	606	591	604	587
<i>Därav: Tillverkning av verkstadsvävar</i>	287	277	283	276
Byggverksamhet	288	297	305	312
Handel	544	547	558	550
Transport	232	237	233	233
Hotell och restaurang	140	150	141	142
Information och kommunikation	178	173	189	198
Finansiell verksamhet, företagstjänster	694	699	729	742
Offentlig förvaltning m.m.	266	271	278	284
Utbildning	478	486	501	512
Vård och omsorg	697	697	716	714
Personliga och kulturella tjänster	220	225	222	228
Uppgift saknas	3	4	11	11
Summa, sysselsatta i Sverige	4 443	4 471	4 577	4 609
Sysselsatta utomlands	56	53	49	48
Summa	4 499	4 524	4 626	4 657

Antalet sysselsatta är bara ett av flera mått på branschens omsättning. Det så kallade produktionsvärdet är ett annat – generellt kan man säga att tjänster, som är personalintensiva och inte kan mekaniseras, ger lägre produktionsvärde per anställd än ren tillverkningsindustri eller hårt rationaliserat jordbruk. Tjänsteexpansionen inom ekonomin är tydlig. En stor del av det nya företagandet sker just där. Delar av tjänstesektorn är direkt förknippade med varuproduktion. Andra delar utvecklas självständigt mot marknaden. Det är den senare delen som expanderar kraftigast. Alla är dock inte helt självständiga. Många nya företag, som franchiseföretag, har en begränsad frihet och är bundna till avtal med franchiseägaren. En hög andel av de nya företagen, speciellt kvinnor, har eftergymnasial utbildning och deras företag bygger på kunskaper de fick under utbildningen och sedan utvecklat.

Den nya tekniken sägs överbrygga avstånd både för företag och individer. Internationalisering går inte till som det gjorde förr. För 25 år sedan handlade internationalisering och framgång mer om export och om närområdet (Europa och senare EU) än om globalisering. Den modell för internationalisering som den så kallade Uppsalaskolan beskrev har varit den traditionella modellen där start sker med gradvis export, sedan agent/försäljningskontor, sedan tillverkning utomlands och slutligen flytt av FoU och till sist ledning/ägande. Denna modell har förbytts till en ”born global”-modell, där företag kan starta direkt med all försäljning eller all tillverkning utanför hemlandet och välja att placera funktioner i ett, eller flera, länder som inte är hemlandet. Migrationsströmmarna har också lett till att företagare flyttar över gränserna, en del flyttar för att starta företag, medan andra återvänder för att starta företag. Processerna är i full gång och hur det påverkar ekonomin i Sverige är oklart. Internetföretag bygger idag mycket på denna helt nya typ av internationella sammanhang. Utvecklingen har lett till att vi idag knappast kan tala om att något enda före-

tag är helt lokalt, alla företag måste förhålla sig till det globala perspektivet. Globaliseringen finns numera i alla sektorer. Ingen marknad tycks längre vara skyddad. Representanter för globala företag står numera vid den gamlas säng, när vårdaren är anställd av ett globalt företag. Alla (?) små företag har numera stora nationella eller internationella konkurrenter.

Entreprenörer istället för småföretagare

I Sverige finns en stark övertygelse om att landet behöver stora företag och att det är dessa som är stöttepelarna för samhällsekonomin. Det är i den storföretagsdominansen som småföretagen tagit sig in i diskussioner och politik. De diskuterade förändringarna har bidragit till att vi har gått från att tala om småföretag till att betona entreprenörskap. En veritabel entreprenörskapsboom har varit en av de största förändringarna i synen på företagandet. Tidigare handlade retoriken mer om att starta och driva små företag, idag ska man vara entreprenöriell och nyskapande – och dessutom ska entreprenörerna driva företag med tillväxt, eller åtminstone potential för tillväxt. Entreprenören är den som ser möjligheter och omsätter dessa i affärer. Ett annat underliggande tema att det är entreprenörer som ska starta företag – och få dessa att växa. Detta tema är så starkt att vi idag ofta ser begreppen ”entreprenör” och ”företagare” som synonyma. Den företagare som inte vill, eller kan, växa – eller som inte är nyskapande – är inte mycket värd i retoriken, även om företaget räcker för den egna försörjningen. Som en sammanfattning kan man påstå att små lokala företag som kanske försörjer en eller några få personer inte betonats vare sig tidigare eller nu – inte ens när vi talar om tjänster och serviceföretag. Tidigare var de helt enkelt för små, för lokala och så vidare. Numera är de inte potentiella ”växare” och inte tillräckligt entreprenöriella.

Politikens förändring

I sammanhanget kring att främja kvinnors företagande är politiken verkligen närvarande. Det gäller för övrigt allt företagsfrämjande – inte bara det som avser kvinnor. Insatser för att främja kvinnors företagande infördes till en början med hänvisning till regionala obalanser. Därför beskriver vi, kortfattat, hur regionalpolitiken förändrats under de senaste 25 åren. De förändringar och förskjutningar vi beskriver för regionala frågor är exempel på genomgående förändringar av hur samhället ska styras. Nya sätt att styra samhället exemplifieras alltså med regionalpolitik; och regionalpolitik exemplifieras av främjande av kvinnor företagande. Betoningen i främjande av kvinnors företagande ligger på den senare delen, på företagandet, medan betoningen av kvinnor ligger inom jämställdhetspolitikens sfär. Det motiverar att vi beskriver jämställdhetspolitikens förändring. Också det är ett exempel på de generella förändringar som skett sedan 1990-talets början.

Från "government" till "governance"

Sättet att styra staten, det allmänna samt offentliga organisationer har förändrats under de gångna decennierna. Den nya politiken har kännetecken som ibland sammanfattas i beteckningen "governance" till skillnad från det tidigare "government". "Government" är det traditionella hierarkiska systemet med tydlig fördelning av befogenheter och ansvar, och "governance" det decentraliserade och nätverksbaserade. Vissa forskare använder "interaktiv samhällsstyrning" istället för "governance". Förändringen har stor betydelse för många, kanske rent av alla, medborgare. I det här sammanhanget uppmärksammar vi de som är aktiva inom det offentliga och de som kommer i kontakt med främjandesystemet – alldeles särskilt kvinnor som är företagare eller som funderar på företagande som försörjningsalternativ.

Det finns flera sätt att se både på orsaker och konsekvenser av styrning. En orsak är globaliseringen och med den nationstaternas svagare ställning. Andra organisationer långt ovanför den svenska verkligheten, såsom EU eller OECD, påverkar både politik och ekonomi i Sverige. Det har också skett såväl en nationell som en transnationell ”federalisering”, där lokalt och regionalt självstyre fått ökad betydelse. I Sveriges fall har det förstärkt den rådande traditionen av kommunalt självstyre. Politik formas och genomförs alltmer mellan självstyrande nätverk som omfattar både privata och offentliga aktörer. Den nationella politiken flyttas uppåt till exempel mot EU, nedåt till exempel till kommunerna och åt sidan till exempel till privata utförare. En konkret organisatorisk förändring är att de uppdrag som av tradition tillkommit länsstyrelserna, statens förlängda arm, har flyttats över till nybildade organisationer som regionförbund eller samverkansorgan. Det är en förflyttningsprocess som inte är avslutad. Organisatoriska förändringar av det slaget är aldrig oproblematiske. Det visar vi exempel på senare då vi kommer till främjandeprogrammens färd genom det offentliga systemet.

Den offentliga förvaltningen tillämpar alltmer marknadsorienterade former som ofta betecknas som New Public Management. Som en del av det ser vi upplösningen av offentliga monopol (vissa lagstiftade, vissa formellt inte monopol men ändå i praktiken) och att privata utförare samt konkurrens inom de stora välfärdssektorerna välkomnas. Detta kallas ibland för den svenska varianten av New Public Management, en internationellt spridd modell för att förändra den offentliga sektorn och göra den mer lik den privata sektorn, i strävan mot ökad effektivitet. Den offentliga sektorn bör också, enligt denna modell, bli mindre. Det kan åstadkommas på flera sätt till exempel genom att låta andra, privata företag och organisationer, utföra sådant som det offentliga inte måste utföra, även om det offentliga står för finansieringen. Dessa sektorförskjutningar har beskri-

vits mycket i forskningen och presenteras ibland som att marknader skapas, vilket har direkt bäring på företagandet. Flera stora förskjutningar av utförandet har genomförts på de marknader som skapats inom stora kvinnodominerade sektorer. På grund av det svenska kommunala självstyret ser detta ”marknadsskapande” olika ut i olika delar av landet.

Regionalpolitik och regional politik

Rubriken ovan är inget skrivfel utan uttrycker att regionalpolitik har förändrats så att det numera är en regional politik. Regionalpolitiken inrättades framförallt för att möta regionala obalanser och hjälpa perifera delar av landet. Det beslutades om olika stödområden där de kommuner som hade det allra värst tillhörde stödområde 1, de närmast drabbade stödområde 2 och så vidare. Regionalpolitiken syftade alltså till att utjämna skillnader mellan olika regioner. Det uppnådde staten genom politiska beslut som implementerades ner i det offentliga systemet. Ansvar kunde utkrävas efter formell position. Numera beskrivs regionalpolitiken som en regional utvecklingspolitik som gäller alla delar av landet eftersom hela landet måste utvecklas. Ansvaret på den regionala nivån delas mellan ett stort antal aktörer – eller ibland inte delas, om deltagandet är frivilligt samarbete och partnerskap. En annan typisk karaktär för tredje generationens regionalpolitik, som betoningen på utveckling tar fasta på, är att den bedrivs i projektform med förhoppningen om att den ska fortleva och bli en del av den ordinarie verksamheten.

Partnerskap är ett begrepp och en företeelse som verkligen är en del av den nya regionalpolitiken – om den nu är så ny (många bestrider det och påminner om att samarbete mellan olika delar av samhället är ett vanligt sätt att driva frågor framåt i det svenska systemet). Nytt verkar dock vara att samarbetet utformas i kontraktsform, genom kontraktsstyrning, vilket sker både mellan organisationer och aktörer och inom organisationer. Det senare är typiskt för de organisationer som anammar New Public Management. Part-

nerskap är striktare än nätverk just genom att de kan innehålla både kontrakt och ansvarsfördelning. Inte sällan är finansiella resurser från EU inblandade till exempel genom strukturfonderna.

Sätten att organisera och arbeta genom lokala och regionala partnerskap och nätverk medför att det kan finnas mycket stora skillnader beroende på skilda regionala och lokala förutsättningar. Beslut om att bedriva och utveckla regional politik kom mot slutet av 1990-talet. Uppdraget att dra igång arbetet gavs åt regionalt tillväxtansvariga, i allmänhet länsstyrelserna. De skulle organisera ett partnerskap som tillsammans utarbetade ett tillväxtavtal. För att avtalen skulle bli kraftfulla skulle de innehålla prioriteringar – man kan inte satsa på allt – och de skulle vara i skriftlig form. Näringslivsperspektivet var uttalat och kluster var ofta basen för detta liksom för prioriteringarna. Innovationssystem var ett annat ofta förekommande begrepp i processen och i Tillväxtavtalen. Betoningen på näringslivsperspektiv och kluster medförde att det framförallt var etablerade verksamheter och aktörer som ingick, litet nytt alltså. Begreppet innovationssystem medförde att universitet och högskolor förväntades ta en aktiv del i arbete. Från mitten på 2000-talet skulle den regionala utvecklingen drivas vidare i regionala utvecklingsprogram (RUP). Det är i det sammanhanget som satsningen på att främja kvinnors företagande kom. Hållbarhet var ett begrepp som ofta nämndes i RUP-sammanhangen. Hållbarheten hade flera dimensioner: ekonomisk, miljömässig och social. Den sistnämnda översätts i allmänhet, åtminstone under de första åren, bland annat till jämställdhet.

Koncentrationstendenser

Tidigare fanns det ett uttalat nationellt perspektiv på näringsliv och näringslivsutveckling. Detta har under de senaste decennierna förskjutits så att vi idag kan tala om ett stockholmsperspektiv som dominerande i den svenska politiken. Den allt kraftigare avfolkningen, av landsorten

snarare än av landsbygden, problematiseras sällan numera. Ändå var utflyttningen från glesbygdsområden själva starten för regionalpolitiken och därmed för de första insatserna för att främja kvinnors företagande.

För några decennier sedan talades det om tillväxt som ett generellt fenomen medan vi idag talar mest om tillväxt genom koncentration till något eller ett fåtal klusterbildningar, som kring biomedicinsk industri. Tilltron till att tillväxt kan planeras fram har inte minskat, snarare tvärtom. Det kan vara en förklaring till att stödsystemet har förändrats så att vi idag ser alltmer av riktade och specialutformade program, till exempel för att stödja kluster, istället för generella stöd som gäller alla typer av företag. I detta sammanhang är det motiverat att uppmärksamma de dolda koncentrationsprocesser som sker inom många sektorer som anses vara småföretagsdominerade. Dessa sektorer domineras fortfarande i vissa bemärkelser av småföretag, men i andra är de delar av och styrda av stora företag. Som exempel kan vi nämna detaljhandeln där antalet och andelen genuint självständiga företag utan bindningar till stora företag och koncerner är liten. De små företagens relation till stora påverkar företagandets villkor och förutsättningar och företagarens liv och arbete.

Jämställdhet och genussystem

Jämställdhet, eller snarare bristande jämställdhet, är en annan bakgrund mot vilken insatser för att främja kvinnors företagande diskuteras och utformas. Sverige rankas högt på internationella mätningar av kvinnors position, men trots det är det långt till jämställdhet mellan kvinnor och män även i Sverige. Det finns systematiska skillnader mellan kvinnors och mäns position och situation. Det systematiska motiverar att det kan beskrivas som ett maktsystem. Uttrycksformerna varierar över tid, rum, yrken med mera men variationerna sker på två genomgående teman – segregering och hierarkisering. Det förstnämnda yttrar sig exem-

pelvis i att arbetsmarknaden (nästan) i praktiken är två arbetsmarknader – en kvinnlig och en manlig, och det sistnämnda att det som är manligt är överordnat och högre värderat än det som är kvinnligt. Dessa relationer skapas och återskapas dagligen i våra liv – både hemma och i arbetslivet. Det har studerats på den organisatoriska nivån, på arbetsplatser, och beskrivs med termer som ”doing gender” också på svenska.

”Doing gender” används ofta för att beskriva att genusdimensionen alltid är aktuell och relevant men också i ständig förändring. Det finns flera empiriska studier som visar hur det går till på organisationsnivån och hur könsstämplat sätts på snart sagt allt – färger, fysiska föremål, arbetsuppgifter med mera. Företagande har en manlig könsstämpel. Ett bevis på det är att talar vi om kvinnor som är företagare måste vi lägga till just det – kvinnor som företagare, företagarkvinnor, kvinnliga företagare eller företagerskor – men talar vi om män som är företagare så räcker det med att säga företagare. Den manliga könsstämpeln på företagare utmanas av den kvinnliga könsstämpeln i typiskt kvinnodominerade sektorer. Eller är det inte så? Vi har att göra med komplicerade samband.

Genusordningen i organisationer gäller både position, värdering och identitet. Kvinnor och män befinner sig både i familjen, i organisationerna och i samhället på olika positioner. Det ser vi i nästa avsnitt exempelvis genom könssegregeringen i arbetslivet inklusive företagandet. Värderingen ser vi också där genom att mäns arbete betalas bättre och mäns företag har högre omsättning och högre vinst. Identitetsfrågan är både den som individen själv känner och den som individen tillskrivs av andra. Ur en samhälls-synvinkel är ojämställdhet oekonomiskt och orationellt. Samma resonemang kan föras på den organisatoriska nivån. Man tar bättre tillvara på resurser om medarbetare inte diskrimineras av någon anledning – exempelvis på grund av kön. Ska tillväxten vara hållbar kan diskriminering inte förekomma. Slutsatsen blir att jämställdhet därför

ska integreras i all ordinarie verksamhet (liksom miljötänkande). Strategin har getts beteckningen jämställdhetsintegrering. Även i Sverige används ibland det engelska uttrycket ”gender mainstreaming”.

Jämställdhetspolitik och tidsandan

Jämställdhetspolitiken kan tidsindelas på ett likartat sätt som näringspolitiken. År 1980 stiftades en lag mot könsdiskriminering i arbetslivet. Alla politikområden omfattas av tidsandan vilket innebär att New Public Management har trängt in även i jämställdhetspolitiken. I de särskilda satsningar för en jämställd arbetsmarknad som regeringen gjorde 2008/2009 fanns ett särskilt anslag till de kommuner som ville införa valfrihet och kundval i omsorgen. Andra inslag som kopplar ihop företagande med jämställdhet anfördes för vården genom att patienter gavs möjlighet att välja vårdgivare, också privata sådana. Införandet av ”mångfald” inom hälso- och sjukvård skulle åstadkommas bland annat genom stöd till anställda att starta eget genom avknoppning. Eftersom kvinnor dominerade bland de anställda förväntades många nya företag startas som var ägda och drivna av kvinnor. I samma beslutspaket återfanns också 100 miljoner per år till att främja kvinnors företagande under 2007–2009. Detta återkommer vi till senare.

Dessa insatser och beslut hade föregåtts av en förändring av jämställdhetspolitiken. Jämställdhet presenterades inte längre som en fråga om rättvisa utan som en fråga om lönsamhet. Därmed blir frågan invändningsfri och konfliktfri. Alla nivåer i organisationerna berörs, inte bara individerna längst ned i organisationerna med låga löner och dåliga arbetsvillkor. ”Jämställdhet lockar” är till exempel huvudrubriken i Svenska Dagbladets näringslivsdel den 31 december 2014. I det nya lönsamhetslandskapet blir alla feminister – om än med olika innebörd i begreppet.

”Gender mainstreaming”, integrering av genusperspektiv i praktiken, har både utretts och beforskats. Det har i prakti-

ken inte visat sig vara så lätt vilket är en grundläggande orsak till att genussystemet är så livskraftigt. Det finns, helt enkelt, ett motstånd mot att tillämpa genuin jämställdhet. En annan orsak är att det finns en utbredd föreställning om att jämställdheten redan är här – då är jämställdhetsintegreringen redan gjord och inga särskilda insatser behövs. Allt detta har de som arbetar med att främja kvinnors företagande stött på.

En del av de studier som gjorts av jämställdhetsintegrering har gjorts inom regionala utvecklingsområdet. Huvudorsaken till att det första programmet inrättades år 1993 var kvinnors dåliga försörjningsmöjligheter, framförallt i Norrlands inland, och att de inte fick tillgång till de vanliga regionala stödformerna. Det kan konstateras att i de beslut som fattades i mitten på 2000-talet, då tillväxt och lokalt och regionalt ansvar prioriterades, bjöds inte kvinnors nätverk och kluster in till att delta i partnerskapen.

Resurscentra – ett undantag?

Då vi kommer till beskrivningar av främjandesatsningar för kvinnors företagande kommer vi att stöta på många som talar om resurscentra. Resurscentra kom till i början av 1990-talet genom lokala initiativ för att underlätta för kvinnor att leva och bo i glesbygd. Initiativtagarna, här kan vi nog tala om eldsjälar, lyckades få in resurscentra i glesbygdspolitiken. Man arbetade tidigt med nätverk och partnerskap som metod. Resurscentra för kvinnor förekommer numera i flera organisationer och former. Vissa har sitt säte på ett regionförbund eller en länsstyrelse. Andra drivs som ideella eller ekonomiska föreningar och några som aktiebolag. Några resurscentra har enbart finansiering från Tillväxtverkets resurscentraprogram, andra har en diversifierad verksamhet med finansiering från många aktörer. En majoritet av resurscentra är medlemmar i den ideella paraplyorganisationen Winnet Sverige medan några resurscentra har valt att stå utanför.

Under stora delar av 2000-talet fokuserade resurscentra sin verksamhet på att stödja och stärka kvinnor i att starta och utveckla företag eller främja anställningsbarhet. Det kan därför ibland vara svårt att skilja resurscentraverksamhet från främjandeverksamhet – men det beror på perspektivet.

År 2009 gjordes en översyn av programmet. Från 2010 ändrades den primära målgruppen från kvinnor till beslutsfattare. Resurscentra skulle arbeta på en mer strukturell nivå för att bidra till jämställdhet i det regionala tillväxtarbetet både genom att synliggöra kvinnors villkor och genom att öka kvinnors inflytande i det regionala tillväxtarbetet. Arbetet skulle utföras i nära samverkan med länsstyrelser, landsting och samverkansorgan samt andra relevanta organisationer.

Arbetsmarknaden

Det finns vitt spridda föreställningar om företagandet som något helt annorlunda än andra yrken och roller. Företagares ses som exceptionella, trots att många studier visat att företagare inte alltid främst är entreprenörer. Ibland är de till största delen företagsledare, ibland har de nästan exakt samma liv som anställda (frilansande fotografer är ett bra exempel). Inte alltför sällan är de företagare och anställda samtidigt. De driver ett företag på deltid som så kallade kombinatörer, eller så är företagandet begränsat i tiden. Det utövas bara under några år.

Vi tycker att det är förvånande att det fortfarande finns en föreställning om att företagandet skulle vara något helt skilt från anställning. Alltför sällan (men det förekommer) presenteras företagandet som ett av alla sätt att försörja sig på, likställt med anställning – om än med lite andra villkor. Vi menar att det är viktigt att se företagandet just så, alltså som en del av människors arbete. Det ger oss mera kunskaper både om arbete och företagande, vilket kan få stor praktisk och politisk betydelse.

Befolkningens och arbetsmarknadens utveckling är avgörande för företagande och kvinnors företagande. Folkmängden har ökat i Sverige – år 1990 var den totalt 8 590 630 personer och enligt SCBs månadsstatistik för november 2014 var folkmängden 9 743 087. Det innebär att folkmängden har ökat med 1 152 457 personer – med närmare 13,4 procent under åren 1990–2014. Förklaringen till denna ökning är mångfacetterad. Dels ökar livslängden, dels har Sverige ett internationellt sett relativt högt födelsetal och dels har Sverige en ökande invandring.

Sverige har internationellt sett en hög andel i arbetskraften, detta gäller framförallt för kvinnor där utvecklingen sedan 1960-talet har varit att kvinnors sysselsättningsgrad närmast sig männens. Sysselsättningsgraden har utvecklats positivt, vilket presenteras i diagram 5. Där framgår den dramatiska förändringen av svensk ekonomi som uppstod under tidigt 1990-tal med nästan 15 procent nedgång i generell sysselsättningsgrad på bara några få år. En återhämtning har skett över åren men fortfarande är sysselsättningsgraden mycket lägre nu jämfört med år 1990 både för kvinnor och män (77,2 procent respektive 82,2 procent).

DIAGRAM 5 Sysselsättningsgrad

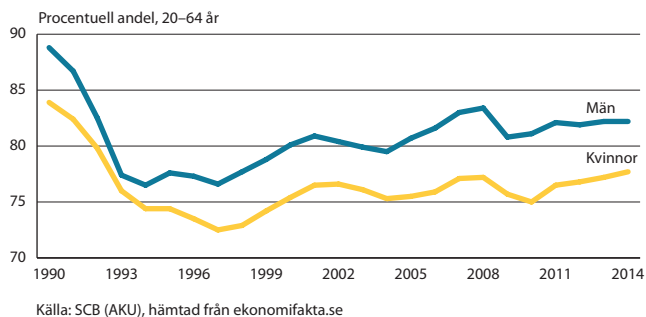
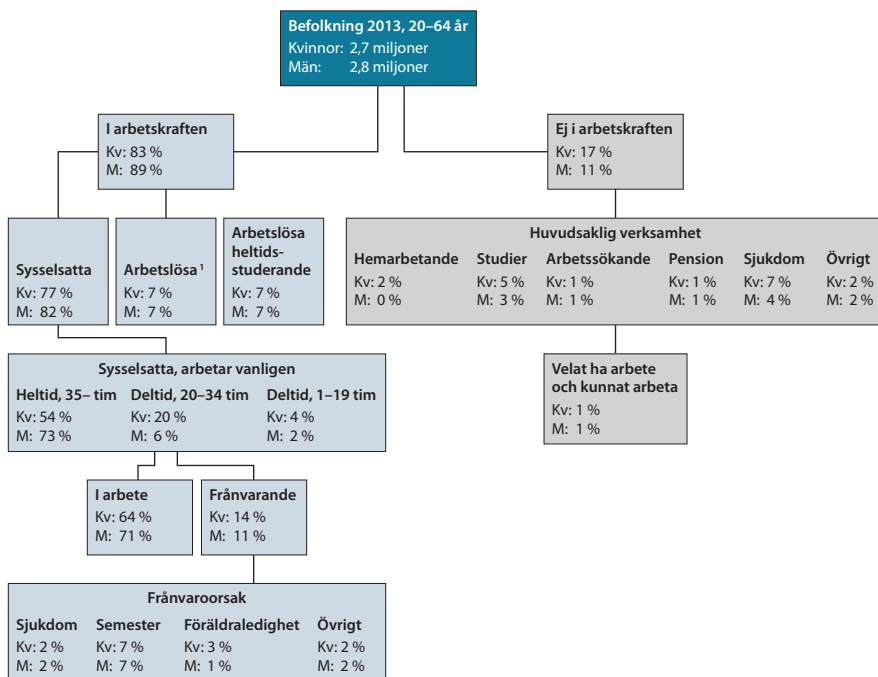

Diagram 6 visar hur befolkningen 2013 fördelade sig inom och utanför arbetsmarknaden. Värt att uppmärksamma är att kvinnor över tiden arbetar allt mindre deltid, 2013 var det enligt SCBs siffror 30 procent av kvinnorna som arbetade deltid, jämfört med 45 procent år 1987. Den enda grupp kvinnor där deltidsarbete ökat är i åldern 20–24 år. Män har ökat sin andel deltidsarbetande utom i åldern 55–64 år.

DIAGRAM 6 Befolkningen i och utanför arbetskraften

Källa: På tal om kvinnor och män 2014 (SCB)

Av SCBs siffror framgår också att det har skett en tydlig förskjutning från fast anställning till tidsbegränsade anställningar. Inom den offentliga sektorn är ökningen relativt låg för kvinnor – från 14 procent år 1987 till 15 procent år 2013. För män har andelen tidsbegränsat anställda inom offentlig sektor ökat från 10 procent till 17 procent under samma period. Omvänt har andelen tidsbegränsat anställda kvinnor inom den privata sektorn ökat från 8 procent år 1987 till 18 procent år 2013, medan männens andel tidsbegränsat anställda har ökat från 8 procent till 11 procent under samma period.

Utbildning

Utbildning har länge lyfts fram som central för utvecklingen av landets ekonomi och för en effektiv arbetsmarknad. Satsningen på utbildning har dock tyvärr inte lett till en större ökning av andelen fasta jobb, istället ser vi att antalet och andelen tillfälligt anställda och inhyrda har ökat väsentligt under senare år. En del av dessa personer engageras som egna företagare, alltså utgör en del av ökningen av antalet företagare egentligen en ökning av frilansande som lika gärna kunde vara anställda. Ett exempel är frilansande konsulter och journalister. I vissa fall kan detta företagande ses som ofrivilligt eftersom individerna hellre skulle vilja ha en anställning. Många av de positiva karaktäristika för företagare, exempelvis frihet att utforma sin verksamhet, finns inte heller. Sådant företagande är inte något som det företagsfrämjande systemet vill uppmuntra.

Sammantaget är det en ganska dystert utveckling vi ser på arbetsmarknaden – en period som började med en dramatisk nedgång på 1990-talet och där återhämtning ännu inte skett fullt ut. Den öppna arbetslösheten är idag mer än 8 procent. Ett annat sätt att beskriva utvecklingen är att antalet sysselsatta har ökat med 2,16 procent över perioden – samtidigt som befolkningen ökat med 13,4 procent.

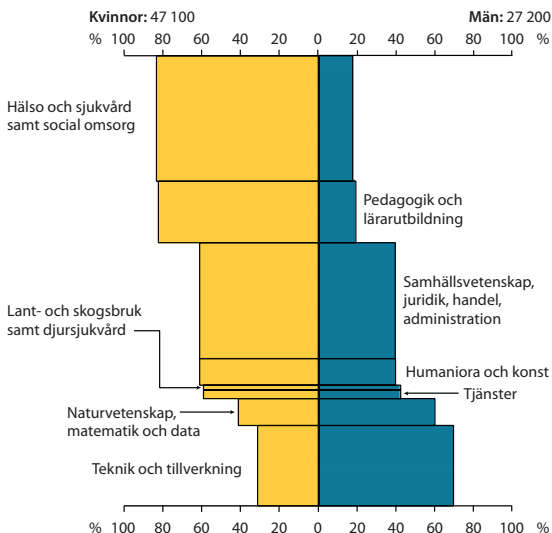
Kvinnors arbetsmarknad

Kvinnors företagande hänger ihop med arbetsmarknaden som är könsmässigt uppdelad precis som i andra länder. Ett annat motiv till att ta med kvinnors arbetsmarknad då vi talar om kvinnors företagande är att det i retoriken kring kvinnors företagande ofta(st) argumenteras för att kvinnor har låsts in i arbeten inom den offentliga sektorn medan de skulle kunna frigöras genom att vara företagare. Hur ser då kvinnornas situation på arbetsmarknaden ut mer specifikt? Först kan vi konstatera (diagram 7) att den högre utbildningen till stor del fortfarande är könsuppdelad – kvinnor tar examina inom vård, skola och omsorg; män tar examina inom teknik och tillverkning. Vissa utbildningar som tidigare var manligt kodade, som lantbruk och även ekonomi, förskjuts alltmer mot högre andelar kvinnor. Volymen på staplarna anger antal som tar examen och det är tydligt att kvinnor tar mer examina än män. Detta är en internationell trend och inget unikt för Sverige. Det kan nämnas att det även på gymnasiet finns könsuppdelning i val av program, denna uppdelning har dock minskat något över åren enligt data från SCB.

DIAGRAM 7

Examina i högskolan efter inriktning

Källa: På tal om kvinnor och män 2014 (SCB)

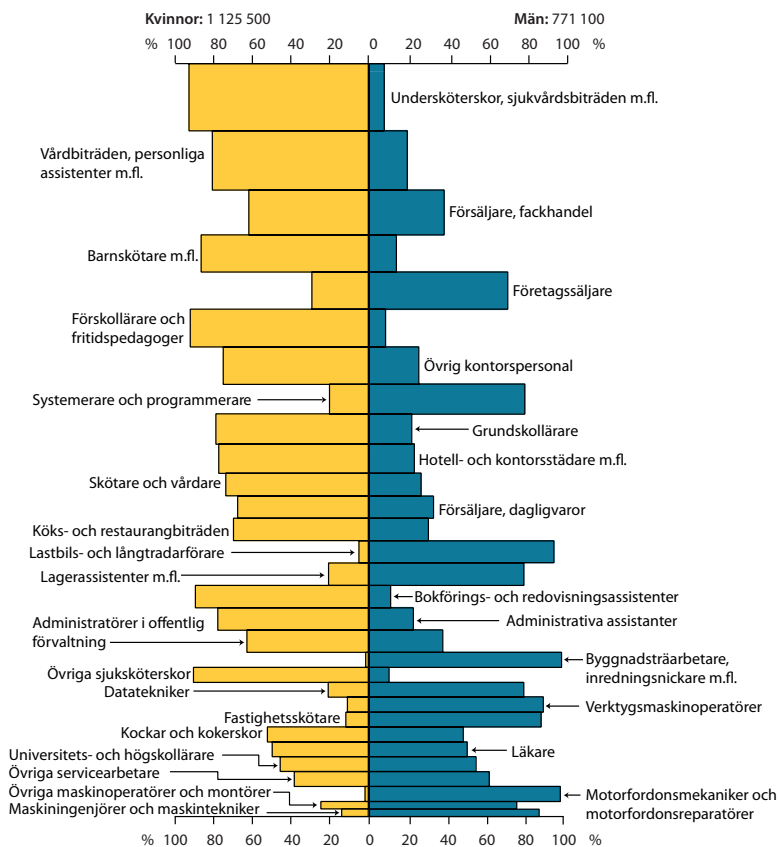

Uppdelningen efter kön är också tydlig om vi ser på de vanligaste yrkena. Dessa följer naturligtvis utbildningsvägarna. Av de 30 största yrkena (se diagram 8) är det bara tre som har en jämn könsfördelning – kock/kokerska, läkare och universitets- och högskolelärare. Med jämn könsfördelning avses att inget kön har lägre än 40 procent eller högre än 60 procent av de anställda inom yrket. Mest extremt könsuppdelade yrkena är undersköterska, med 93 procent kvinnor samt byggnadsträarbetare, med 99 procent män. Sammantaget finns endast 28 procent av kvinnorna i yrken som inte är kvinnodominerade, och endast 32 procent av männen verkar i icke-mansdominerade yrken. Sedan 1985 har dock dessa andelar minskat (då var bara 23 procent av kvinnorna och 17 procent av männen verksamma i yrken som inte dominerades av det egna könet).

Att ta fram och sprida fakta och statistik om kvinnors och mäns företagande har varit en viktig del i arbetet med att främja kvinnors företagande. Här följer tre exempel:

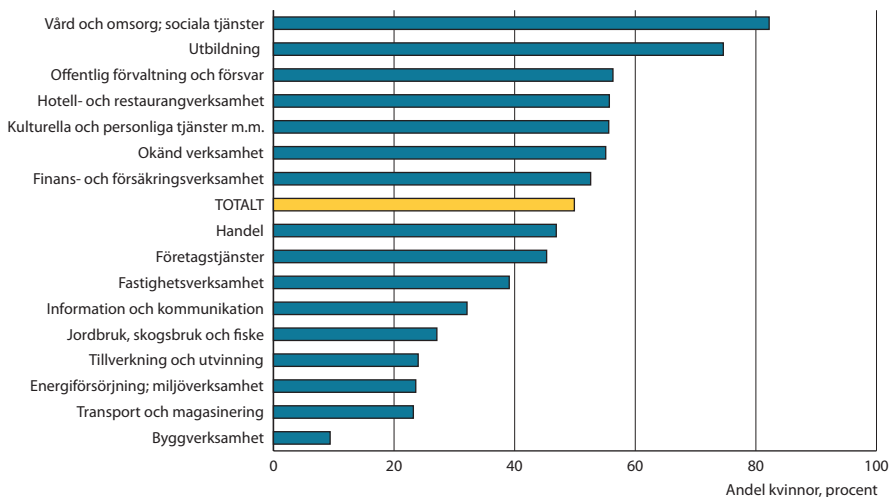
DIAGRAM 8 De 30 största yrkena bland kvinnor och män

Källa: På tal om kvinnor och män 2014 (SCB)

Den könsuppdelade arbetsmarknaden är även tydlig om vi ser på antalet anställda i olika sektorer. Samma mönster finns här, att kvinnor dominerar inom vård, omsorg och utbildning och att män dominerar inom bygg, transport, tillverkning med mera. På sektorsnivå är det rätt många sektorer som ligger inom spannet 40–60 procent för respektive kön.

DIAGRAM 9 Andel kvinnor bland anställda per bransch, 2013

Källa: SCB (RAMS), hämtad från ekonomifakta.se

Innan vi lämnar genomgången av fakta vill vi även visa på kvinnors position i yrkeslivet. I politiken har jämställdhet varit högt uppe på agendan och flera partier tillämpar ”var-annan damernas” på sina listor. Inom den ekonomiska sfären är det inte lika självklart. Vi har under lång tid haft en debatt om kvinnor i styrelser och på vd-poster.

Totalt sett är en tredjedel av alla chefer kvinnor medan närmare hälften av alla anställda är kvinnor. Bäst överensstämmelse mellan antal anställda kvinnor och antal chefer som är kvinnor har landstingen. Sämst överensstämmelse har den privata sektorn (relativt sett har landstingen 92 procent överensstämmelse mellan anställda och chefer medan den privata sektorn bara har 72 procent).

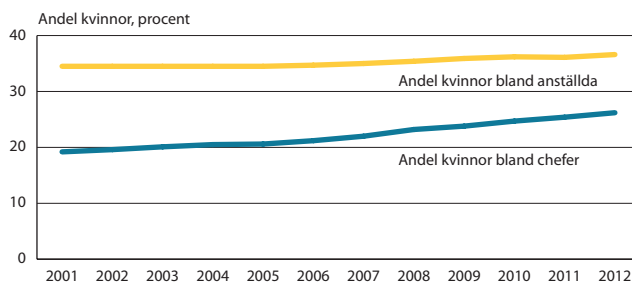
TABELL 2 Andel kvinnor, anställda och chefer, i olika sektorer 2012

	Andel kvinnor bland anställda, %	Andel kvinnor bland chefer, %
Stat	47,4	39,2
Landsting	79,9	73,4
Kommun	76,5	64,8
Privat	36,6	26,2
Totalt	49,1	34,7

Källa: SCB, hämtad från ekonomifakta.se

Av diagram 10 ser vi dock att det sker en förändring även på den privata sektorn, en anledning kan vara överflyttningen av vård, skola och omsorg från den offentliga till den privata sektorn.

DIAGRAM 10 Kvinnor i chefsposition i privat sektor

Källa: SCB, hämtad från ekonomifakta.se

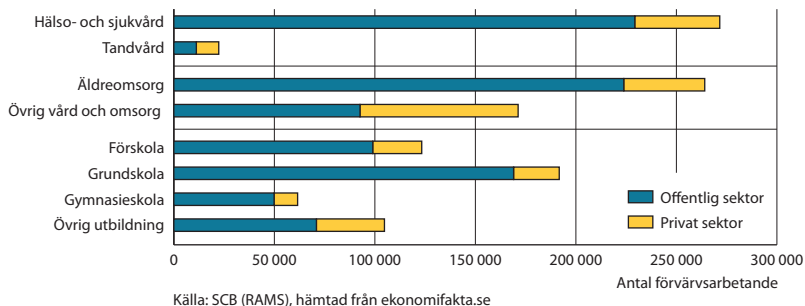
Skiftet från offentlig till privat anställning

Arbetsmarknaden och dess förändring är en viktig faktor för företagandet – en annan är relationen offentlig/privat verksamhet. En av de stora förändringarna under perioden har varit omflyttningen av arbeten från den offentliga till den privata sektorn. Av SCBs siffror om antal anställda i olika sektorer framgår att den andel av männen som arbetar i privat sektor är relativt konstant – 79 procent år 1987 och

81 procent år 2013. Andelen kvinnor som arbetar i privat sektor har däremot förskjutits, från 45 procent till 53 procent. Under 2000-talet har alltså den offentliga sektorn inte längre majoriteten av kvinnorna som anställda – den privata sektorn är huvudsaklig arbetsgivare för båda könen. Det är i huvudsak från landstingsverksamhet som överflyttningen har skett.

Privat verksamhet inom vård, skola och omsorg är inte ett nytt fenomen. Sjukgymnaster har till exempel under många år valt att endera arbeta offentligt eller privat. Samma gäller tandläkare. Privata skolor med religiös eller pedagogisk inriktning har funnits i många år. Skillnaden är formerna för tilldelning av offentliga medel, vilket har förenklats för privata aktörer att ta över verksamhet från kommun och landsting. Detta har lett till en snabb omstrukturering av vård, skola och omsorg. Som framgår av diagram 11 skiljer sig andelen sysselsatta i privat respektive offentlig verksamhet åt mellan delar av sektorn, tandvård har relativt få anställda men är den bransch som har högst andel privata utförare. Stora andelar har även kategorierna ”övrigt” i omsorg och utbildning. Totalt var 1 210 637 personer sysselsatta inom vård, skola och omsorg år 2013 – drygt 78 procent i offentlig regi, knappt 22 procent i privat regi.

DIAGRAM 11 Sysselsatta per bransch inom vård, skola och omsorg fördelade på privata och offentliga huvudmän

Det finns också regionala variationer i andelen sysselsatta i privat sektor inom vård, skola och omsorg. I Stockholms län är en stor del privat (39 procent jämfört med rikssnittet 22 procent) medan det i Kalmar, Blekinge och Västerbottens län är en ganska liten del som är privat (kring 12 procent). Variationerna framställs ofta som ett resultat av politiska beslut – så är det naturligtvis men det finns inget entydigt samband mellan vilka partier som har makten i kommuner och landsting och inslaget av privata utförare.

TABELL 3 Andel sysselsatta inom vård, skola och omsorg i privat sektor, länsvis

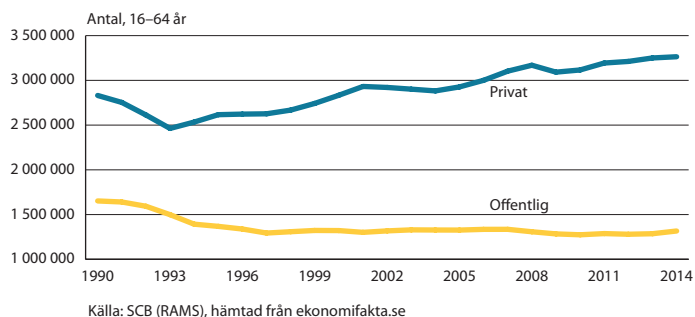
Län	Andel	Län	Andel
Stockholms län	39,1	Dalarnas län	15,2
Gotlands län	25,4	Jämtlands län	14,8
Skåne län	22,3	Örebro län	14,3
Uppsala län	22,3	Värmlands län	14,2
Östergötlands län	21,6	Västernorrlands län	14,2
Västmanlands län	21,5	Jönköpings län	13,5
Hallands län	20,3	Norrbottnens län	13,3
Södermanlands län	18,5	Västerbottens län	12,5
Gävleborgs län	17,7	Blekinge län	12,4
Västra Götalands län	16,6	Kalmar län	11,7
Kronobergs län	15,4		

Källa: SCB (RAMS), hämtad från ekonomifakta.se

Baserat på statistiken från Ekonomifakta (data från diagram 12) har sysselsättningen i Sverige totalt under perioden 1990–2014 ökat med 97 000 anställda (i procent innebär det en ökning med 2,16 procent). Antalet anställda i privat sektor har under denna period ökat med 432 800 medan anställda i offentlig sektor minskat med 335 800. En liten del av överflyttningen kan förklaras med att affärsverken och kyrkan från 2001 redovisas som privata, inte offentliga, och att från 2005 räknas utlandsanställda som arbetar mindre än två år utomlands in i privat sektor. Sysselsättningseffekten av det ökade antalet privata företag i vård,

skola och omsorg är en fråga som diskuteras i politiska och fackliga sammanhang. Den bör göras till föremål för vidare studier, detsamma gäller effekterna på företagandet. Enligt Ekonomifakta ingår två vård-, skola- och omsorgrelaterade företag bland de tio största företagen i Sverige avseende antal anställda år 2013. Attendo med 14 572 anställda på plats sex, Landstingshuset i Stockholm AB med 11 923 anställda på plats åtta.

DIAGRAM 12 Antal sysselsatta i privat och offentlig verksamhet

Arbetsmarknaden och dess förändringar; minskningen av arbetstillfällen i offentlig sektor, ökningen av arbetstillfällen i privat sektor, den begränsade ökningen av antalet arbetstillfällen totalt sett, den fortsatt könsuppdelade arbetsmarknaden, den historiskt sett höga andelen arbetslösa med mera, utgör en av de viktigaste bestämningsfaktorerna för företagandet. Man kan säga att företagandet och arbetsmarknaden är kommunicerande kärl, i ständig växelverkan med varandra.

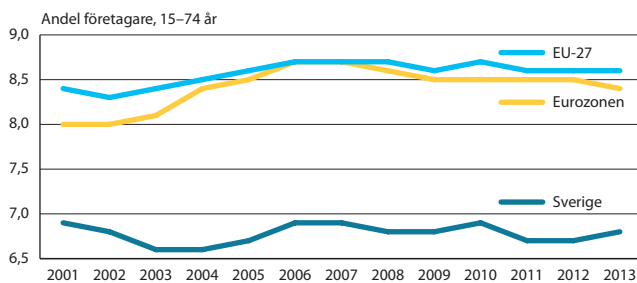
Företagande

Företagande och entreprenörskap har blivit vår tids mantra – det är det som ska skapa tillväxt och välbefinnande i ekonomin. Detta tänkesätt är inte unikt för Sverige, det genomsyrar hela den globala retoriken. Vi ser det såväl i material från stora internationella organ som EU eller OECD, som i politiska diskussioner och i media. Forskningen kring nyföretagande och entreprenörskap har ökat dramatiskt under de senaste 25 åren och läggs till intresse, framförallt av politiker som sätter sitt hopp till nya och växande företag. Den globala studien Global Entrepreneurship Monitor (GEM) som omfattar många länder är ett exempel. I den studien kartläggs och jämförs företagande och attityder till företagande över hela världen. Utvecklingen följs också över tiden (GEM har funnits sedan 1999). Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att hitta kritiska röster mot företagande och nyföretagande.

Det finns ett samband mellan ett lands ekonomiska utvecklingsnivå och företagande – eller entreprenörskap som det allt oftare kallas när man startar och driver företag. Sambandet är sådant att länder med låg BNP per capita har höga andelar företagare – ofta ett så kallat nödvändighetsbaserat företagande. När BNP/capita är högre minskar företagandet, för att återigen öka i länder med riktigt hög BNP/capita – så kallat möjlighetsbaserat företagande. Som vi ser av diagram 13 och 14 så ligger Sverige under snittet för EU-länderna med knappt 7 procent av befolkningen som är företagare. Kvinnors andelar är ännu lägre, vilket framgår av diagram 13. Detta faktum har uppmärksammats av politiker och åsiktsbildare och debatten kring vad som kan göras för att öka företagandet är intensiv. Tankefiguren är att ett ökat företagande främjar nationell tillväxt – och att även växande företag är nödvändiga för denna tillväxt. Åtgärder, föreslagna främjandeaktiviteter kretsar framförallt kring att

existerande och nya företag ska få lättnader i skatter, avgifter och regler – det var till exempel motivet bakom sänkt krogmoms som förväntades leda till ökad sysselsättning i branschen.

DIAGRAM 13 Andel företagare i befolkningen – internationellt

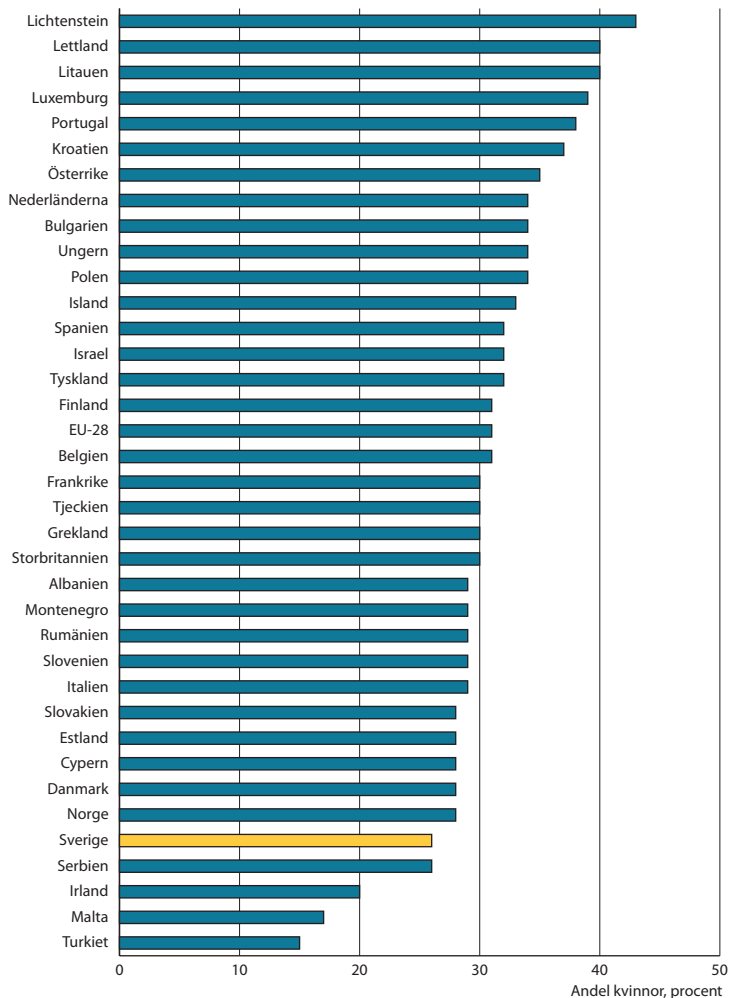

Källa: Eurostat samt Ekonomifaktas egna beräkningar, hämtat från ekonomifakta.se

Några exempel på företagandets förutsättningar ur olika aspekter:

DIAGRAM 14 Andel kvinnor bland företagare 2012 , internationellt

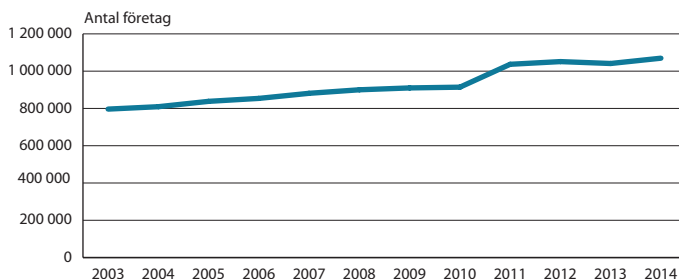
Källa: "Statistical data on women entrepreneurs in Europe", EU-kommissionen

Not: Till gruppen entreprenörer räknas personer som är minst 15 år gamla, arbetar i eget företag och har det egna företaget som sin huvudsysselsättning. Statistiken för Sverige baseras på Arbetskraftsundersökningarna (AKU). Den skiljer sig något från statistiken i den Registerbaserad arbetsmarknadsstatistiken (RAMS) då statistiken tas fram på olika sätt. Hämtad från ekonomifakta.se

Företagande i Sverige

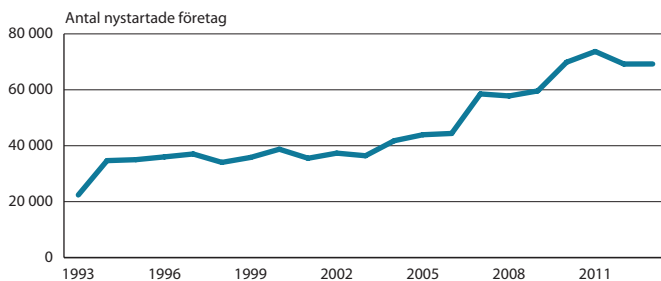
Trots de internationellt låga siffrorna finns det många företag i Sverige, sammanlagt inte mindre än 1 158 349 aktiva företag år 2014 (motsvarande siffra år 1990 var 568 356). Siffran säger i och för sig inte mer än just att det finns företag som är aktiva. Siffran säger inte heller något om hur stor tid som läggs ned, det vill säga om företagen drivs på heltid eller på deltid. Hur stora de är eller om de är lönsamma eller ens bär sina kostnader är en annan fråga.

DIAGRAM 15 Antal företag i Sverige

Källa: SCB:s Företagsdatabas, hämtad från ekonomifakta.se

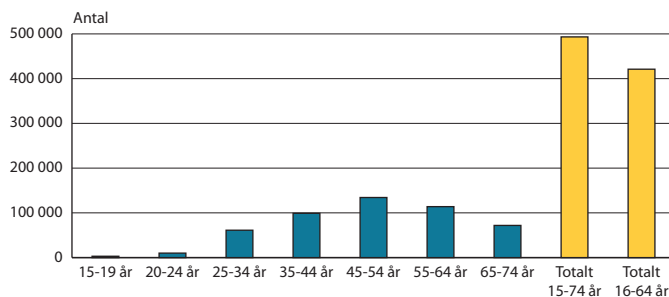
Nyföretagandet har ökat över tid, år 2013 startades närmare 70 000 nya företag. Sedan 1990-talets början har antalet nystartade tillverkningsföretag legat ganska konstant kring 10 000 per år, vilket innebär att ökningen i antalet nystartade företag i huvudsak beror på tjänstesektorns utveckling. Även detta är en internationell trend som speglar hur den globala ekonomin har utvecklats.

DIAGRAM 16 Antal nystartade företag i Sverige

Källa: ITPS (1993–2007), Tillväxtanalys (2008–)

Not: För uppgifter från och med 2011 använder Tillväxtanalys i första hand händelser i SCB:s företagsdatabas istället för enkäter för att samla in uppgifter om nystartade företag. Hämtad från ekonomifakta.se

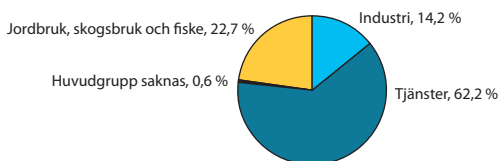
Totalt fanns det alltså över en miljon företagare 2014. Dessa kan som sagt vara företagare på deltid, även de som betecknas som medhjälpare (oftast familjeföretagare) inkluderas och många driver också företag på heltid. Som synes av diagram 17 är de flesta företagare mellan 35–65 år – det kan dock noteras att andelen som är företagare i varje åldersgrupp ökar med åldern. I åldersgruppen 65–74 år är 40 procent företagare (de flesta är ju formellt pensionärer och inte anställda i den åldern).

DIAGRAM 17 Antal företagare i olika åldersgrupper

Källa: SCB (AKU), hämtad från ekonomifakta.se

Vad gör då alla dessa företag och företagare? Som redan har framgått sysslar de huvudsakligen med tjänsteproduktion. De stora industriföretagens produktion innehåller dock en stor andel tjänsteinnehåll, mycket mer än förr. Service på maskiner är ett enkelt exempel. Sammantaget ser vi att industri är en mindre sektor än jordbruk idag och att båda dessa sektorer är långt mindre än sektorn tjänster.

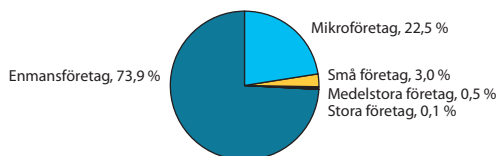
DIAGRAM 18 Andel företag per bransch

Källa: SCB:s Företagsdatabas, hämtad från ekonomifakta.se

De flesta företag är också ganska små. Tidigare talade man om en timglasstruktur med många små företag och många stora företag – och få medelstora företag. Idag ser vi att den absoluta majoriteten av företagen i Sverige är små och att de stora företagen till följd av sin internationalisering flyttat ut närmare sin marknad eller till billigare produktion.

DIAGRAM 19 Andel företag per storleksklass

Källa: SCB:s Företagsdatabas, hämtad från ekonomifakta.se

En mer detaljerad bild av hur företagen fördelar sig på olika storleksklasser ges i tabell 4 och 5. I den första tabellen ser vi att det är en liten minoritet (920 företag) som har fler än 500 anställda. I den andra tabellen ser vi att samma förhållande gäller för omsättning – det är ett stort antal företag, ungefär en tredjedel av alla, som har mindre än en miljon kronor i omsättning per år. Det är förskjutningen till många små företag med få anställda och liten omsättning, istället för som för några decennier sedan när det fanns en grupp riktigt stora svenska företag som stod för en stor andel av sysselsättningen. Det var under 1990-talet som vi såg att de små och medelstora företagen sysselsatte fler än de stora företagen – något som inte hade varit fallet från 1950-talet och framåt. Annorlunda uttryckt kan vi säga att de små företagen har fått kompensera för den nedgång i sysselsättning som kom i de stora företagen.

TABELL 4 Antal företag och arbetsställen i olika storleksklasser (efter antal anställda)

Storleksklass efter antal anställda	Antal företag	Antal arbetsställen
0	852 470	853 005
1–4	219 515	242 520
5–9	42 786	61 981
10–19	22 844	39 929
20–49	13 079	25 469
50–99	3 935	8 943
100–199	1 788	3 613
200–499	1 012	1 443
500–999	409	335
1 000–1 499	162	92
1 500–1 999	87	26
2 000–2 999	92	38
3 000–3 999	45	13
4 000–4 999	30	8
5 000–9 999	70	9
10 000–	25	1
Totalt	1 158 349	1 237 425

Källa: SCB:s företagsregister, SCB, november 2014

TABELL 5 Antal företag i olika storleksklasser (efter omsättning)

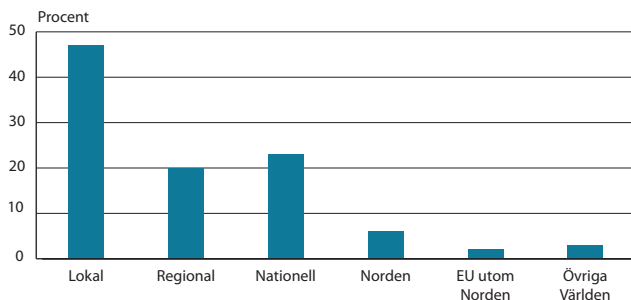
Omsättningintervall i tkr	Antal företag
< 1	103 966
1–499	438 181
500–999	96 498
1 000–4 999	153 329
5 000–9 999	35 344
10 000–19 999	22 551
20 000–49 999	16 647
50 000–99 999	6 547
100 000–499 999	6 104
500 000–999 999	872
1 000 000–4 999 999	765
5 000 000–9 999 999	109
> 9 999 999	61
Totalt	880 974

Källa: SCB:s företagsregister, SCB, november 2014

Företagandet påverkas också av attityder – och företagandet skapar attityder. Den allmänna inställningen till företagande har som sagt förändrats kraftigt under perioden. Från att betraktas med viss misstänksamhet och som mindre betydelsefullt har företagande blivit normen och idealet. Denna utveckling har gått gradvis och det är lätt att glömma att det fanns en tid när alla unga förväntades gå in i livslånga fasta anställningar i stora företag – att det var normen och idealet. Idag förväntas unga snarare skapa sina egna jobb genom att starta företag – eller genom att arbeta i en rad på varandra följande tillfälliga anställningar. Attityderna både följer och påverkar denna utveckling. Det finns en del studier om attityder, i GEM tillfrågas både entreprenörer och andra om sina attityder. Ett annat exempel är Tillväxtverket som regelbundet genomför stora undersökningar. Dels till företagare som är igång och driver företag, *Företagens villkor och verklighet*, dels stora undersökningar till ett urval av individer, företagare och andra, *Entreprenörskapsbarometern*. En fråga som är aktuell är hur små företag

ska kunna och vilja växa. En stor andel av företagen är inte bara små (nästan hälften) – de är också till stor del lokalt baserade med en lokal marknad.

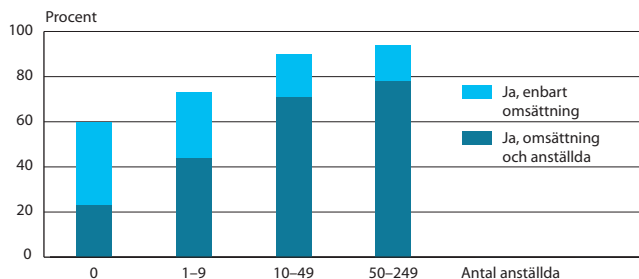
DIAGRAM 20 Huvudsaklig marknad för företagen

Källa: Tillväxtverket, Företagens villkor och verklighet 2014

Trots att så många företag är små och att nästan hälften har huvudsakligen enbart lokal anknäytning är tillväxtviljan god. Av Tillväxtverkets undersökning framkommer att tillväxtviljan ökar med företagets storlek. Det framkommer också att majoriteten av företagen, oavsett storleksklasser, vill växa.

DIAGRAM 21 Företagens tillväxtvilja

Källa: Tillväxtverket, Företagens villkor och verklighet 2014

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den svenska företagssektorn utmärks av att den omfattar många små företag, att de flesta verkar inom tjänstesektorn och att nyföretagandet växer över tid.

Företagande och välfärdssystem

Företagsamhet, särskilt i form av nya och växande små företag, och hur det ska främjas har alltmer kommit i fokus för samhällets åtgärder för att få ett bättre näringsliv. I ett rent kapitalistiskt samhälle skulle det vara individer och företag som stod för hela ekonomin (även om det på 1800-talet fanns starka krafter som motsatte sig att företag/organisationer fick självständig juridisk status). I ett rent socialistiskt samhälle skulle det vara staten och det offentliga som genom sina organisationer stod för ekonomin.

Som det ser ut idag ser vi olika former av blandningar där det offentliga står för vissa gemensamma uppgifter, som är politiskt definierade och därför varierande både över tid och i olika samhällen. Omfattningen kan variera. Den ena extremen är den så kallade nattväktarstaten där endast försvar och andra samhällsvärnande uppgifter ingår (idag talar en del om en ”nattvandrarstat” där även det mest grundläggande nationella inte alls omhändertas). Den andra extremen är välfärdsstaten, där alla individer och organisationer i hög omfattning skyddas av det offentliga. I Sverige har vi länge balanserat mellan dessa extremer och haft en blandning av plan- och marknadsekonomi. Ibland beskrivs och diskuteras fördelningen av ansvar och befogenheter mellan olika samhällssektorer som olika typer av välfärdsmodeller. Den skandinaviska modellen ses som en huvudtyp, en typ som betonar samverkan mellan stat och marknad för att lösa de stora välfärdsuppgifterna – familjen och hushållen har en mindre aktiv roll i denna modell. I praktiken har modellen medfört att en hög andel kvinnor kommit in på arbetsmarknaden, särskilt i yrken och verksamheter inom vård och omsorg.

Utformningen av välfärdsstater är ett resultat av politiska preferenser. Det medför att beskrivningarna kan göras på olika sätt och med olika ”ton”. Man kan påstå att den svenska modellen genom kollektiva lösningar möjliggör för kvinnor att få en egen inkomst och makt över sina liv – men man kan också påstå motsatsen, att modellen dragit undan en stor marknad för kvinnors företagande inom områden där de har stor kompetens.

Företagande och stöd till företagande

Företagsfrämjande är ett sätt för det offentliga att stötta och utveckla den del av samhället som i grunden är den minst offentliga till sin karaktär. Företagens ”raison d’être” är att vara effektiva resursomvandlare på en marknad, så effektiva att de skapar värden inte bara för sina kunder utan även för sina andra intressenter – löner till anställda, skatt till staten, betalningar till leverantörer och, framförallt, ett överskott till dem själva. Offentliga stöd till företag/företagare har i en kapitalistisk logik ingen plats – det är enligt denna logik en snedvridning av marknadskrafterna (vilket också skatter är enligt samma logik).

Det finns sedan länge en kritik, ibland tystlåten ibland högljudd, om att offentliga stöd och främjandeåtgärder snedvrider konkurrensen – till exempel att etableringsstöd som riktas till specifika grupper (kvinnor, unga, invandrare med mera) eller till speciella orter eller regioner försvårar för andra grupper att verka på marknaden och att fel företag därigenom kan slås ut. Som vi ser det innebär ett främjandesystem, på gott och ont, att företag har att förhålla sig till TVÅ olika marknader. Dels den affärsmässiga där de försöker generera värde genom att effektivt producera och sälja produkter eller tjänster på marknaden, dels den politiska där de i konkurrens med andra företag försöker generera intäkter genom att ta del av stöd i form av bidrag, förmånliga lån, offentligt subventionerad arbetskraft, subventioner av andra slag och stöd i form av billiga eller kostnadsfria

tjänster såsom utbildning med mera. Det här är ett system som, i Sverige, har förstärkts såväl av regionalpolitiken som av EUs regler.

Vi menar att det finns många goda sidor med detta system men att det samtidigt gäller att vara observant på att det finns många aspekter att beakta. Till exempel kan den extremt sneda könsfördelningen av stöd till företag, trots alla lovord till de över tiden ökande främjandeinsatserna riktade till kvinnors företagande, i sig medföra att kvinnor som företagare missgynnas så att deras företag får svårare på den andra marknaden, den affärsmässiga. Om män och manligt definierade företagssektorer får merparten av innovationsstödet får de en fördel framför kvinnor och kvinnligt definierade företagssektorer.

Stödpolitik är vare sig en svensk uppfinning eller en svensk specialitet. Stöd av likartat slag finns över hela världen. Sätten att stödja och främja sprider sig precis som andra idéer. Stöd är, med andra ord, också en del av globaliseringen, ett faktum som används som ett argument för att främjandeinsatser behövs för att återupprätta en sund konkurrens. Vi går inte in på de generella främjande- och stödpolitiska aspekterna. Vår avsikt är bara att peka på att företagandet i Sverige är en viktig del av den politiska agendan, det vill säga att företagandet inte sker på en helt fri marknad utan att det offentliga tydligt finns där med främjandeinsatser och stöd till företag och företagare.

Kvinnors företagande

Hur ser det då ut när det gäller kvinnors företagande?

Enligt Entreprenörskapsbarometern var 6 procent av kvinnorna och 14 procent av männen företagare år 2011. I samma undersökning var det 42 procent kvinnor och 56 procent män som kunde tänka sig att bli företagare. Antalet företag som drivs av kvinnor har ökat under senare år som tabell 6 visar. Det är dock viktigt att komma ihåg att alla

siffror ska tas med en nypa salt det finns många definitioner och olika sätt att mäta. När vi gjorde vår studie på data från 1980 konstaterade vi att en fjärdedel av kvinnorna var företagare. De data som finns idag pekar på att det skett en ökning, Enligt samma källa som för tabell 6 drev männen 435 321 företag – det betyder att kvinnor drev nästan 31 procent av alla företag 2012. I sin tur betyder det att kvinnors företagande har gått från ca 25 procent av allt företagande till ca 30 procent av allt företagande under de senaste tre-fyra decennierna. När man går igenom statistiken är det just där andelen kvinnor ligger – mellan 25 och 35 procent av alla företagare är kvinnor visar de flesta studier, med en tonvikt på just kring 30 procent. Vi återkommer till nyföretagandet där vi också ser att kvinnors delaktighet blir allt större. Det är ju därför kvinnors andel av det totala företaget sakta ökar.

TABELL 6 Kvinnors företag i Sverige 2006–2012

	Antal företag	Nettoomsättning (tusentals kr)	Antal sysselsatta	Löner (tusentals kr)
2006	143 733	263 986 518	330 735	57 465 726
2008	155 381	325 160 378	371 050	71 978 030
2010	162 779	364 371 343	404 625	82 786 108
2012	192 665	428 935 157	428 395	89 693 012
<i>Ökning 2006–2012</i>	+34%	+62%	+30%	+56%
<i>Mäns företag 2006–2012</i>	+19%	+17%	+8%	+28%

Källa: SCB (RAMS), bearbetat av Tillväxtverket, hämtad från tillvaxterket.se

Av tabell 6 ser vi också att ökningen i antal företag varit större för kvinnor än för män om vi inte ser över hela 25-årsperioden utan på sexårsperioden 2006–2012. Under dessa år har kvinnors företagande ökat betydligt mer än mäns. Antalet företag har ökat med 34 procent för kvinnor och med 19 procent för män. Även omsättning, sysselsatta och löner har ökat mer för kvinnors företags än för mäns.

Vi har redan varit inne på att företagen är små och lokalt förankrade. De flesta företag drivs som enskild firma. Som framgår av tabell 7 ser vi inga avgörande skillnader mellan kvinnor och män när det gäller hur deras företagande fördelar sig på företagsstorlek och på juridisk form – aktiebolagsformen är fortfarande mindre vanlig än enskild firma, trots att en ökning av antalet aktiebolag märktes när man för några år sedan sänkte det nödvändiga insatskapitalet för ett aktiebolag från 100 000 till 50 000 kronor. Det ska noteras att enligt Företagens villkor och verklighet vill 72 procent av de kvinnor som driver företag att företaget ska växa, med eller utan ökning av antalet anställda. Motsvarande siffra för män är 66 procent. Överlag är kvinnor alltså mer positivt inställda till att deras företag ska växa.

TABELL 7 Företagare efter storlek och juridisk form, kvinnor och män

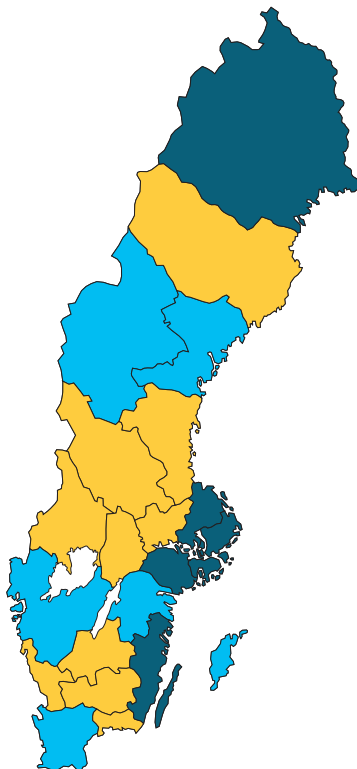
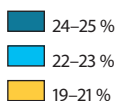
Antal förvävs- arbetande	Kvinnor		Män	
	Företagare i eget AB	Egen- företagare	Företagare i eget AB	Egen- företagare
1	27	87	26	81
2-4	37	11	34	16
5-9	18	2	20	2
10-19	9	0	11	0
20-49	5	0	6	0
50-	4	0	3	0
Totalt procent antal	100 33	100 80	100 121	100 140

Källa: På tal om kvinnor och män 2014 (SCB)

Även om internationaliseringen slagit igenom så finns företagen också alltid i ett lokalt sammanhang – det gäller båda könen och framförallt mindre företag och företag i tjänsektorn. Om vi ser på företag med upp till 50 anställda ser vi att det även finns regionala variationer i andel företag drivna av kvinnor. Högsta andelar företag som drivs av kvinnor finns enligt figur 1 i Norrbotten, Mälareområdet och Kalmarområdet.

FIGUR 1 Regional fördelning av små företag drivna av kvinnor

Län	Andel
Norrbottnen	24 %
Stockholm	24 %
Södermanland	24 %
Kalmar	24 %
Uppsala	24 %
Skåne	23 %
Jämtland	23 %
Östergötland	22 %
Gotland	22 %
Västernorrland	22 %
Västra Götaland	22 %
Kronoberg	21 %
Dalarna	21 %
Värmland	21 %
Blekinge	21 %
Gävleborg	21 %
Västmanland	20 %
Örebro	20 %
Västerbotten	20 %
Halland	20 %
Jönköping	19 %
Riket	23 %

Källa: Tillväxtverket, Företagens villkor och verklighet 2011

Sektor och bransch har vi redan diskuterat för företagandet som helhet. Av tabell 8 och diagram 22 ser vi samma könsuppdelning som vi tidigare såg för utbildning och arbetsmarknad, det vill säga kvinnors och mäns företagande finns delvis i olika branscher. Personliga och kulturella tjänster, finansiell verksamhet och företagstjänster samt handel är de tre största näringarna för kvinnor. För männen är det byggverksamhet, jordbruk, skogsbruk, fiske samt finansiell verksamhet och företagstjänster som är de tre största näringarna.

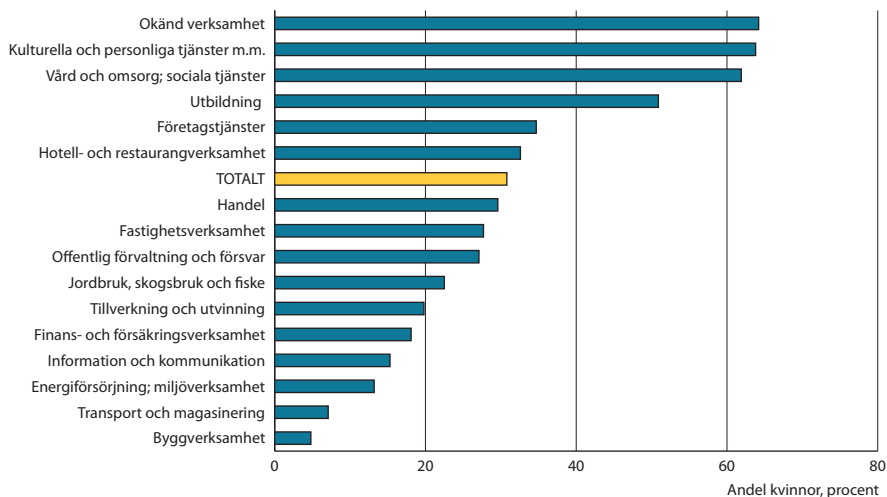
TABELL 8 Företagare efter näringsgren och kön

Näringsgren	Kvinnor		Män		Könsfördelning	
	Antal	%	Antal	%	Kv	M
Vård och omsorg	5	7	2	1	76	24
Personliga och kulturella tjänster	24	30	11	8	68	32
Utbildning	2	2	2	1	54	46
Finansiell verksamhet, företagstjänster	16	20	21	15	44	56
Offentlig förvaltning m.m.	0	0	0	0	38	62
Handel	8	10	15	11	36	64
Hotell och restaurang	4	5	8	6	33	67
Tillverkning och utvinning, energi och miljö	3	3	8	5	26	74
Information och kommunikation	2	2	7	5	19	81
Jordbruk, skogsbruk och fiske	6	7	26	19	18	82
Transport	0	1	8	6	6	94
Byggverksamhet	1	1	28	20	4	96
Uppgift saknas	9	11	5	3	65	35
Totalt	80	100	140	100	36	64
<i>därav med anställda</i>	7	9	21	15	26	74
<i>utan anställda</i>	73	91	119	85	38	62

Källa: På tal om kvinnor och män 2014 (SCB)

Samma mönster ser vi i andelen kvinnor i respektive bransch – ett kuriosum är att kvinnor dominerar i ”okänd verksamhet” något som har påpekats av Tillväxtverket i en rapport där man fann att gruppen ”övrigt” i branschstatistiken var mycket mer vanlig bland kvinnor än bland män. En förklaring torde vara att statistiska system inte är byggda för att ta med kvinnodominerade delbranscher.

DIAGRAM 22 Andel kvinnor bland företagare per bransch, 2013

Källa: SCB (RAMS), hämtad från ekonomifakta.se

Statistik visar att kvinnor ökat sin del av nyföretagandet. Men fortfarande finns det skillnader mellan könen. Figur 2 visar hur skillnaderna mellan könen ser ut. Vi ser att kvinnor har lägre andelar i hela kedjan från tanken att eventuellt starta företag till att driva företag; det är färre som kan tänka sig att vara företagare, det är färre som helst vill vara företagare (kvinnor vill hellre arbeta i offentlig sektor) och det är färre kvinnor som är företagare.

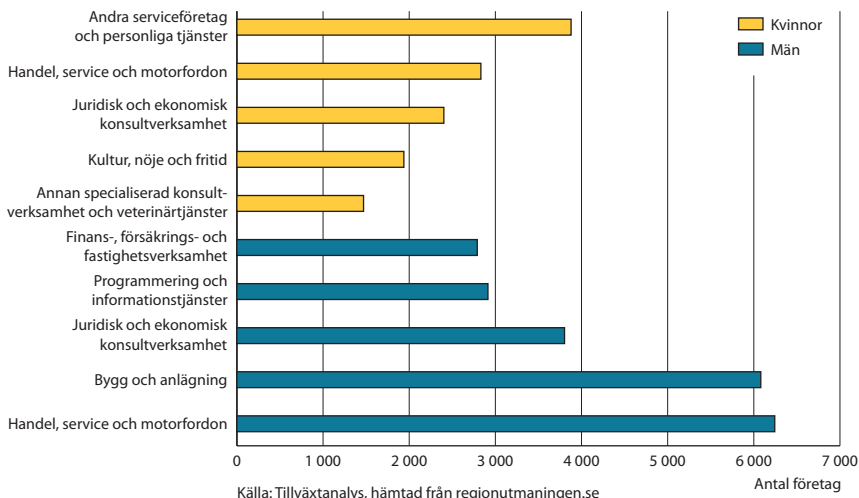
FIGUR 2 Andel som kan tänka sig, som vill vara och som är företagare efter kön

Källa: Tillväxtverket, Entreprenörskapsbarometern 2012

Precis som när det gäller existerande företag finns det skillnader mellan kvinnor och män som startar företag, de startar i olika branscher. Kvinnor har en (ännu större) övervikt på företagsstart inom tjänster.

DIAGRAM 23 Antal företag i branscher där flest startar företag, 2012

Det har skett en förändring över tid i attityder till företagandet. Både kvinnor och män har blivit mer alltmer positiva till företagande – både till företagandet som sådant och till att starta själva. Detta styrks till exempel av Global Entrepreneurship Monitor (GEM) som visar att man i Sverige är mycket positiv till möjligheten att starta företag – dock är man tveksam till sin egen förmåga att göra detta.

Tillväxtverket har också analyserat nyföretagarstatistiken och tagit fram data på hur stor andel av nya företag som drivs av män, av kvinnor respektive av män och kvinnor tillsammans, uppdelat per län. Vi ser av tabell 9 att det finns tydliga regionala skillnader. Andelen nya företag ledda av kvinnor varierar mellan 38 procent (Kalmar) och 24 procent (Västernorrland) med ett snitt för riket på 31 procent. Andelen nya företag ledda av män varierar mellan 67 procent (Blekinge och Västernorrland) och 40 procent (Jönköping) med ett rikssnitt på 60 procent. En intressant variation ser vi i antal nya företag med gemensam ledning där Jönköping utmärker sig med 25 procent av företagen ledda gemensamt, även Gotland ligger högt med 15 procent gemensam ledning. Lägst i denna kategori ligger Kalmar med endast 5 procent nystartade företag med gemensam

Sofia Gumaelius
med sin personal på
S. Gumaelius Annonssbyrå.

Källa: Föreningen
Stockholms Företagsminnen,
Centrum för Näringslivshistoria

ledning. Vi går inte närmare in på dessa fakta men vår hypotes är att det regionalt finns mönster som påverkar om kvinnor startar företag och också om familjer eller andra team startar tillsammans.

TABELL 9 Andel nystartade företag efter kön, per län (2012)

Län	Man	Kvinna	Båda könen
Blekinge	67	27	6
Dalarna	58	33	9
Gotland	54	31	15
Gävleborg	55	37	8
Halland	56	34	10
Jämtland	57	35	8
Jönköping	40	35	25
Kalmar	57	38	5
Kronoberg	60	33	7
Norrbottnen	61	33	6
Skåne	60	29	11
Stockholm	59	32	9
Södermanland	58	34	8
Uppsala	59	33	8
Värmland	60	31	9
Västerbotten	66	26	8
Västernorrland	67	24	9
Västmanland	60	33	7
Västra Götaland	62	28	10
Örebro	63	32	5
Östergötland	62	32	6
Totalt	60	31	9

Källa: Tillväxtanalys, bearbetad av Tillväxtverket. Hämtad från regionutmaningen.se

Innan vi lämnar översikten av kvinnors företagande vill vi återigen peka på historien och konstatera att det inte är länge sedan kvinnors rättigheter inte fanns överhuvudtaget. Det var först 1846 som änkor fick rätt att driva företag, 1874 som en gift kvinna fick bestämma över sin egen inkomst och 1921 som kvinnor fick rösträtt. Bara för att ta några exempel. Detta är en viktig förklaring till de skillnader som finns kvar i dag – skillnader mellan kvinnor och män förs, ofta omedvetet, vidare mellan generationerna.

Inom ramen för förändringar av företagandet och synen på företagandet har det även skett förskjutningar av hur kvinnors företagande uppfattas. Vi kan konstatera att dessa förändringar i synen på kvinnors företagande är större än den faktiska förändringen i kvinnors företagande, vilket numera uppgår till andelar på 30–35 procent av alla företagare. Vi har dock sett en ökning i antalet företagare, både för kvinnor och för män.

Kvinnors företagande ur jämställdhetssynpunkt

Det finns många negativa (men också positiva för vissa individer och grupper – annars skulle det inte bestå) konsekvenser av bristande jämställdhet för såväl individer, organisationer som för samhället. Det motiverar jämställdhetspolitiken som varit på den politiska dagordningen under just jämställdhetsbeteckningen i ca 50 år. Problemet med bristande jämställdhet har varierat över tiden, samma gäller de åtgärder som förordas. 1990-talet, då de första nationella insatserna gjordes för att främja kvinnors företagande, utmärktes av hög aktivitet både i det politiska livet och i det civila samhället. Kvinnomaktutredningen pågick, Nationellt Resurscentrum för kvinnor inrättades, jämställdhetsexperten anställdes vid länsstyrelserna vid samma tid och ”gender mainstreaming”, det vill säga att integrera genusperspektiven i existerande verksamhet, gjorde via EU sitt intåg i den svenska debatten och politiken.

2000-talet har medfört att jämställdhet accepterats som ett relevant perspektiv. Alla (?) politiska partier bekänner sig till feminism om än av litet olika slag. Inom forskningen ersattes jämställdhetsperspektiv med intersektionalitet och som en variant på det temat kom beslutet om att en diskrimineringsombudsman ska hantera alla diskrimineringsgrunder. Alliansregeringen som tillträdde 2006 ökade kraftigt de ekonomiska anslagen till olika jämställdhetsinsatser. De största beloppen gick till att förhindra våld mot, och

exploatering av, kvinnor. Insatser som hade med företagande och stöd till kvinnors företagande att göra ökade betydligt i jämförelse med tidigare. Det beskriver vi mer ingående i samband med att programmet presenteras, liksom andra åtgärder inom andra politikområden som i linje med det marknadsinspirerade perspektivet förväntas få stor betydelse för företagande och särskilt kvinnors företagande.

Kvinnors företagande och tidsandan

Synen på kvinnors företagande har genomgått tydliga förändringar under dessa 25 år. Vid 1990-talets början var det fortfarande en ganska stark betoning på kvinnors liv och företagandet som en del i detta kvinnoliv – idag ligger tonvikten på företagandet och kvinnornas roll som just företagare. Annorlunda uttryckt har vi gått från att betona genus till att betona den ekonomiska funktionen. I samma anda har retoriken förändrats från att se företagandet som ett sätt

att kombinera familj och jobb till att se företagande som ett instrument för individen att tjäna pengar och skapa växande företag.

Även om det för oss är tydligt att kvinnors företagande inte ännu ses som samma sak som mäns företagande så kan vi spåra en förändring. För några decennier sedan sågs kvinnors företagande som något helt apart, som en udda fotnot, helt skilt från det normala företagandet. Idag ses det som ett addendum, ett tillägg, det finns en växande acceptans för att det ÄR ett företagande – om än inte lika viktigt. Den osynlighet som tidigare har varit utmärkande för kvinnors företagande har ersatts av en tydlig synlighet, åtminstone för framgångsrika företagerskor, framförallt om de är unga och vackra.

I samma anda har det skett ett skifte från att se kvinnor som småföretagare till att betona tillväxtföretag drivna av kvinnor, vilket innebär att de kvinnor lyfts fram som uppfyller samma normer som förväntas av män som företagare. Detta hänger samman med en tydlig förskjutning av perspektivet sedan 1990-talet – från särart, det vill säga att det är något speciellt med kvinnor som företagare, till ett likhetsperspektiv.

En mycket tydlig förändring är också att kvinnors företagande har gått från att vara negligerat i stödsystemen till att få speciella satsningar. Ingen genomgripande förändring av övriga delar av stödsystemen har skett och andelen av budgeten för företagsstöd specifikt för kvinnor är fortsatt liten. Till exempel motsvarade de riktade satsningarna på kvinnors företagande ca 2,3 procent av företagsstödet år 2011, medan gruppen kvinnor som företagare samma år utgjorde mer än 30 procent av företagarna.

Vi skrev inledningsvis att det inte går att undvika att diskutera jämställdhet då man diskuterar främjande av kvinnors företagande. Låt oss bara avsluta denna del med att konstatera att även jämställdhetspolitiken har förändrats efter principer i New Public Management. Det yttrar sig på många sätt; ett är att kvinnors företagande antas bli särskilt gynnat av den offentliga sektorns avreglering, ett annat att vi kunnat se hur jämställdhet och företagsfrämjande särskilt för kvinnor har blivit en marknad.

KAPITEL 3.

Att främja kvinnors företagande

Att främja kvinnors företagande

Främjande av företagande och näringsliv med offentliga medel är, som noterats, inte enbart en svensk företeelse och inte heller en företeelse som startade i början av 1990-talet, då politiska insatser för att främja kvinnors företagande startade.

Företagsfrämjandet i Sverige har beskrivits och kartlagts ur skilda perspektiv och vid skilda tidpunkter exempelvis inom ramen för programmet *Främja kvinnors företagande*. Som framgick av kapitel 2 så skedde ett markant skifte i styrningen av ekonomin under den tid som vi beskriver som en förändring från "government" till "governance", vilket påverkade både synen på vad som skulle stödjas och hur det skulle ske. Omorganiseringen på den regionala nivån fick i vissa fall stora konsekvenser för främjandeverksamheten. Men det skedde inte överallt samtidigt och i praktiken blev det ofta långsamma förskjutningar istället för tydliga skiften där det ena tydligt ersätts av det andra. Det finns rester av insatser och synsätt kvar i systemet, inte minst beroende på att ansvariga personer finns kvar och att problem och behov inte försvinner – det är fortfarande svårt för kvinnor att finna sin försörjning i perifera delar av landet och det är därför fortfarande ett överskott av män i glesbygder.

Insatser för att främja kvinnors företagande måste finnas med i många olika sammanhang eftersom "allt hänger ihop med allt". De perspektiv vi lyfter fram är självklart ett val – andra skulle ha betonat något annat – men det vi valt att diskutera har stor betydelse för de insatser som gjorts för att

främja kvinnors företagande. En viktig fråga är vad som är särskilt just för gruppen kvinnor som är företagare, vad om gäller alla företagare och vad som gäller alla kvinnor. Eller finns det ingenting som gäller ”alla” i någon av dessa kategorier? Så är det nog, vilket vi återkommer till i det sista kapitlet där vi diskuterar framtiden – både för småföretagande, för kvinnors företagande och för främjandet av kvinnors företagande.

För att göra det måste vi ge en beskrivning av hur främjandet av kvinnors företagande utformats och hur det fungerar. Först beskriver vi de beslut som tagits på nationell nivå – av Sveriges riksdag och regering – och hur dessa beslut hantearats av ansvariga myndigheter. Därefter lyfter vi fram de aktörer som avgör hur det blir i praktiken. Särskilt viktiga är de ansvariga på regional och lokal nivå. Det är dessa individer som hanterar frågan, exempelvis på länsstyrelsen, regionförbundet eller kommunen – men vem och hur beslutas kanske av andra i organisationen. Vi använder här begreppet ”organisation” som ett samlingsnamn för kommuner, landsting, myndigheter, privata företag. Att beskriva det som görs ur ett organisatoriskt perspektiv är mycket klagörande. Det innebär att vi betraktar och beskriver de som har att hantera främjandet – från beslut till kontakt med den företagande kvinnan eller den konsult som ska ge råd till kvinnor – som de organisationer och de organisationsmedlemmar de är. I sammanhanget används ibland begreppet ”system” som en samlande beteckning på alla de organisationer, och individer, som är involverade i arbetet med att främja företagande, kvinnors företagande, ungas företagande med mera. Vilka som ingår i systemet avgörs av uppgiften. Att diskutera detta och konsekvenserna av att det faktiskt är ett system ser vi som en av våra huvuduppgifter. Det är också befogat att kommentera begreppet ”främja” kontra ”stödja”. Ofta förknippas stöd med pengar – direkt eller indirekt. Men så behöver det heller inte vara. Det finns ingen tydlig definition. Det kan vara bra att hålla i minnet eftersom frågan ibland väcker diskussion.

Att främja kvinnors företagande genom affärsrådgivare för kvinnor¹

Beslutet att inrätta affärsrådgivare särskilt för kvinnor kan av flera skäl ses som en direkt föregångare till det senare programmet *Främja kvinnors företagande*. På central nivå, på myndigheten som fick uppdraget, var det samma personer som var ansvariga, och målen och syftena var snarlika. Beslutet var, som vi beskrev tidigare, ett resultat av ett påpekande i den regionalpolitiska propositionen ”Bygder och regioner i utveckling” (1993/94:140). Där står följande att läsa:

”När det gäller utvecklingen av näringslivet, i landet som helhet såväl som i de regionalpolitiska stödområdena, är kvinnor såsom redan verksamma eller potentiella företagare en resurs som i många avseenden inte uppmärksammas till fullo”.

Av detta korta citat framgår både att det var ett problem att kvinnor som var företagare var osynliga för omvärlden, men också att det var problematiskt att kvinnors företagarenägenhet var så låg, beräknat på deras andel av befolkningen och på deras andel i arbetskraften. Kvinnorna utgjorde en outnyttjad resurs som väntade på att tas tillvara. Att det var ett problem som ansågs tillhöra regionalpolitiken förklaras av den jämförelsevis stora utflyttningen av unga kvinnor från särskilt glesbygden i norr, de så kallade perifera delarna av landet. Att kvinnorna flyttade ut var inte bara ett problem för de kvarvarande män som hade svårt att finna en livspartner, utan också för kommuner och länsstyrelser, och därmed för landet. Det blev alltså ett strukturellt politiskt problem som berörde flera politikområden. Det skrevs om detta i den regionalpolitiska propositionen men uppdraget att utforma ett program för att främja kvinnors företagande i det regionalpolitiska stödområdet gavs av

¹ Affärsrådgivarsatsningen kompletterades relativt snart också med andra verksamheter som till en början samlades i ett treårigt program för Att främja kvinnors företagande. De andra delarna av programmet lämnas här därhän eftersom det är affärsrådgivarsatsningen som präglar perioden.

Arbetsmarknadsdepartementet till Nutek, Närings- och teknikutvecklingsverket. En annan, kompletterande förklaring är att de pengar som behövdes fanns inom arbetsmarknadsområdet och därför fick det bli en sådan finansieringslösning. Det var heller inte svårt att motivera. Sambandet mellan kvinnors arbete och arbetslöshet och företagande fanns och finns verkligen – både då och nu.

Företagande för kvinnor i glesbygd

Som underlag till den regionalpolitiska propositionen hade Nutek gjort en utredning om kvinnors företagande. Där visades tydligt att kvinnor var aktiva både som egna företagare och i familjeföretag men att befintliga nätverk mellan företagare och befintliga stöd till företag inte motsvarade behoven, vare sig hos kvinnorna eller deras företag. Företagarkvinnorna var inte heller påstridiga i sina krav och därför förblev de nonchalerade. Slutsatsen blev att för att nå företagskor i de perifera delarna av Sverige måste de sökas upp där de var och på ett sätt som var anpassat efter deras behov och önskemål. Beslut fattades om att särskilt främja kvinnors företagande i det regionala stödområdet nr 1 och 2 som omfattade (delar av) tio län och 60 kommuner. Uppdraget innebar att:

- Verka för rådgivning till kvinnor som vill starta företag
- Stimulera till företagande för kvinnor genom utbildningsinsatser samt
- Informera och bistå organisationer som arbetar med kvinnors företagande

En grundläggande idé var att uppdraget hade bäst utsikter att bli framgångsrikt om kvinnor gav råd till andra kvinnor. Eftersom affärsrådgivarnas uppdrag grundades på ett regeringsbeslut som vidarebefordrats till dem av den ansvariga myndigheten Nutek, fick affärsrådgivarnas arbete hög legitimitet runt om landet. Det var alltså tanken – i praktiken var det inte alltid fallet. Ändå tycks, så här i backspeglarna,

förutsättningarna för ett främjandearbete ha varit goda. Vid den här tidpunkten, slutet på 1980-talet och början på 1990-talet, var det tryck i kvinnoföretagarfrågan på många håll i landet. Detta skrevs om i en artikel i boken *Pengarna och livet* som beskriver läget i Västerbotten där vi själva var med om det första seminariet som riktades till kvinnor som var företagare. Det kom flera hundra – långt fler än arrangörerna tänkt sig. Kvinnor Kan-mässorna som arrangerades från 1984 och vartannat år fram mot millenniumskiftet hade företagande som ett av sina kännetecken och lockade stora mängder av både deltagare och besökare. Det var fantastiska folkfester – eller mera korrekt – kvinnofester.

Den sista punkten i uppdraget till affärsrådgivarna, att ”informera och bistå organisationer som arbetar med kvinnors företagande” (med andra ord: stödsystemet) innebar i klartext ett långsiktigt och svårt arbete. För att nå fram med informationen krävdes inte sällan att förändra attityder både till kvinnor och till kvinnor som företagare. Det sista, till kvinnor som företagare, kunde faktiskt innebära att synen på företagande också måste ändras.

Erfarenheter från affärsrådgivarnas första tid, både de erfarenheter som de själva förmedlar och de som framkommer av de utvärderingar som gjorts av verksamheten (liksom annan verksamhet som drivs av kvinnor, frestas vi att skriva, utvärderades denna satsning ett flertal gånger), ger många insikter om hur det är att arbeta med att åstadkomma förändring i samhälle och organisationer i allmänhet och med kvinnors företagande i synnerhet. I beskrivningarna av de första affärsrådgivarnas arbete påtalas problem som de stötte på. Men vi får också ta del av berättelser om hur uppskattade många affärsrådgivare kände sig och vilka framgångar de hade. Vare sig det var med- eller motgång var det ett intensivt lärande både för affärsrådgivarna och för dem som affärsrådgivarna kom i kontakt med. Affärsrådgivarna lärde sig mycket om företagande, om politik och om hur organisationer fungerar, kunskap de sedan kunde använda till sitt eget, andra kvinnors och sina

kommuners bästa. En av kompetenserna som många av dem utvecklade var att söka EU-medel. Det var ett resultat av att rådgivarna uppmanades att själva ordna fortsatt finansiering för verksamheten exempelvis genom att söka EU-medel efter projekttiden. Det var något som de sedan haft nytta av under sitt fortsatta arbetsliv.

Mot slutet av den första treårsperioden och efter förlängningar, kring år 2000, utsträcktes affärsrådgivarverksamheten till ett antal sydsvenska kommuner. Dessa kommuner hade i allt väsentligt samma problem som kommunerna i norr, som ingick i den första omgången affärsrådgivare.

Arbete utfört i medvind och under motstånd

Mer än 50 personer rekryterades som affärsrådgivare. Över åren kom de att bli betydligt flera eftersom omsättningen i gruppen var förhållandevis stor. I de berättelser som växte fram framträder en ryckig och oplanerbar verksamhet för affärsrådgivarna. En av affärsrådgivarna i Värmland beskrev hur hon rekryterades:

”Har du egen bil, kan du jobba kvällar och åka på kurs till Nutek vecka 4? Då är jobbet ditt.”

Trots det, var affärsrådgivarna som grupp både välutbildade och erfarna – förmodligen mer välutbildade än många av kollegorna på de kommunala näringslivskontoren. Av det korta citatet framgår att affärsrådgivarnas arbete bokstavligen var rörligt. De kvinnor som de skulle arbeta med var spridda över stora geografiska områden.

Att allt som har med jämställdhet och relationen mellan kvinnor och män att göra kan väcka starka känslor vet vi både av egen och andras erfarenhet. I de tio län och 62 kommuner som affärsrådgivare arbetade i tog dessa känslor sig ofta uttryck i motstånd, som yttrade sig på olika sätt. Det var inte sällan en aktiv passivitet från kommunernas sida. De regionalt ansvariga fick aktivt söka upp kommunerna för att få med dem i arbetet och övertyga dem om att

utse en lokal affärsrådgivare. Placeringen av affärsrådgivarna, den organisatoriska och den rumsliga, var också mycket varierande. Båda besluten visade sig vara viktiga. Sågs man på organisationsschemat som en del av den näringslivsfrämjande verksamheten betraktades man som mer seriös än om man sågs som ett kvinnoprojekt. Till den senare kategorin räknades som regel Resurscentra för kvinnor. Intressant nog så förekom det 'löskopplingar' mellan dessa båda placeringar – affärsrådgivaren kunde organisatoriskt tillhöra näringslivskontoret men fick sin arbetsplats någon annanstans. Ibland hjälpte det inte att man satt bland näringslivsfolket i kommunen – främjandet av kvinnors företagande sågs ändå inte som en insats för att främja näringslivet. Flera affärsrådgivare beskriver hur de befann sig i en fientlig miljö:

”Första dagen på jobbet, vid presentationsrundan i kommunhuset, blev jag utskälld. Så småningom kom jag underfund med att det var affärsrådgivning för kvinnor som var provocerande. För kvinnor tolkades som mot män.”

De mötte alltså ofta motstånd – men av väldigt olika skäl:

- Vissa tyckte att rådgivarna inte behövdes för att de själva arbetade framgångsrikt med området.
- Andra ifrågasatte relevansen av kön i rådgivning och affärer.
- Andra ansåg att det var relevant men att det borde skötas av någon annan förslagsvis Resurscentra för kvinnor.
- Många ifrågasatte det som de företagande kvinnorna gjorde i sin verksamhet: ”Skattepengar bör inte gå till kvinnor som sitter i skogen och tovar mössor!”
- Och andra ifrågasatte volymen på främjandeverksamheten för kvinnors företagande eftersom de allra flesta kvinnorna var soloföretagare.

- Slutligen menade andra att kvinnor i perifera regioner behövde stöd och hjälp men inte med att starta eget utan med att få en anställning.

Rörliga ”bollplank”

Affärsrådgivarnas arbete bestod framförallt av att de diskuterade de idéer som kvinnorna de mötte i rådgivningen redan hade. Det fanns ingen idébrist men väl bristande kunskaper om ekonomi och marknadsföring till exempel hur man gör affärer. Det fanns också okunnighet och osäkerhet om hur det system som omger både företagande och främjande av företagande ser ut och fungerar. En av rådgivarna beskrev sig som ”byråkratilots” och ”kulturplog”.

Arbetsförhållandena för affärsrådgivarna var ibland fysiskt och psykiskt påfrestande men också i övrigt utfört under besvärliga villkor. Deltidsarbete med oregelbundenhet i förläggning i tid och plats var vanligt (de arbetsförhållandena känns väl igen från andra delar av kvinnors arbetsmarknad – anställda i hemtjänsten har det ofta så). Att affärsrådgivarsatsning var ett tidsbegränsat projekt skapade också osäkra arbetsförhållanden. Affärsrådgivarnas uppdrag att förändra attityder var särskilt svårt och väckte en del motstånd. Attitydförändringar tar tid och kräver uthålliga strategier, vilket är svårt att åstadkomma i ett tidsbegränsat projekt.

Som en viktig del av arbetsförhållanden kan också ensamheten nämnas, trots att affärsrådgivarna var i ständig kontakt med andra – särskilt de kvinnor som var deras målgrupp. De besök som de fick av ansvariga på Nutek och de träffar som ordnades av Nutek var därför mycket viktiga och stärkande. Efter dessa möten orkade de ett tag till.

Milstolpar

FRÄMJA KVINNORS FÖRETAGANDE
2007-2014

Främja kvinnors företagande har involverat många människor runt om i Sverige i arbetet med att göra kvinnors företagande mer möjligt och synligt. Gunilla Thorstensson har valt några milstolpar.

2007

Maj Regeringsbeslut om 3-årigt program för att främja kvinnors företagande.

September Programmet Främja kvinnors företagande startar.

Oktober Rapporten Utfall och styrning av statliga insatser för kapitalförsörjning ur ett könsperspektiv, som visar på snedfördelningen i statlig finansiering till kvinnors och mäns företag.

November Nytt regeringsuppdrag – ambassadörer för kvinnors företagande.

50 miljoner kronor fördelas per år 2007–2009 för affärsutvecklingsprogram till kvinnors företag.

2008

Mars 880 företagare utses som ambassadörer för kvinnors företagande.

Maj Kick off för ambassadörerna för kvinnors företagande. Sajten ambassadorer.se lanseras.

December Den bloggande byråkraten, programansvarig Gunilla Thorstensson, gör sitt första inlägg på www.ambassadorer.se.

Fem affärsängelnätverk för kvinnor som medlemmar får projektfinansiering från Tillväxtverket. Även satsningar på mentorskapsprogram, ägarskifte och förstärkning av Almis innovationsfinansiering till kvinnor. Särskild satsning på kvinnors företagande i de gröna näringarna.

2009

Februari Priset Årets Tjänstutvecklare delades ut för första gången i den nationella företagartävlingen Beautiful Business Award. Vinnare: Kicki Theander, Middagsfrid, även ambassadör för kvinnors företagande.

April Regeringsuppdraget att främja kvinnors företagande överförs från Nutek till Tillväxtverket.

September Under Sveriges ordförandeskap i EU lanseras EU-ambassadörsnätverket. 12 EU-ambassadörer utses från det nationella nätverket i Sverige.

Oktober Ambassadörsprojektet presenteras som ett "Good practice case" på en EU-konferens.

December 2009 – Januari 2010 Främja kvinnors företagande och ambassadörsatsningen förlängs.

2010

Januari Årets Tjänstutvecklare: Lisa Lindström, Doberman.

45 miljoner kronor fördelas per år 2010–2014 för affärs- och idéutveckling till kvinnor.

Februari Ambassadörernas digitala mötesplats www.ambassadorer.se uppgraderas och ambassadörsatsningen nylanseras.

Ny upplaga av boken Stråhattar och batterier – en bok om kvinnors entreprenörskap då och nu. Boken skickas gratis till skolor via www.utbudet.se.

Skriften Många miljarder blir det... – fakta och nyckeltal om kvinnors företag med nya nyckeltal.

Oktober 15 regionala konferenser genomförs med tema Kvinnors företagande skapar tillväxt.

November Främja kvinnors företagande på Twitter @kvinnft.

Under 2010 Nytt uppdrag för att främja affärsutveckling och företagande för kvinnor verksamma inom de gröna näringarna.

+34%

2011

Januari Årets

Tjänsteutvecklare: Catharina Tavakolinia, Kavat Vård.

Mars Regeringsbeslut om nytt program för att främja kvinnors företagande, bygger vidare på arbetet 2007–2010. Tillväxtverket tilldelas 65 miljoner kronor årligen under 2007–2010.

Förändringar i nya regeringsbeslutet: Genomförandet regionalt av affärs- och innovationsutvecklingsinsatserna tas över av aktörer som har det regionala tillväxtansvaret.

Uppdrag att ta fram en strategi för hur kvinnor och män kan ta del

av det företagsfrämjande systemet på lika villkor.

Fortsatt fokus på att lyfta fram kvinnors företagande som en tillväxtfråga.

Mars Facebook-app

Förebilden lanseras. I appen kunde man lyfta fram en företagarkvinna som sin förebild eller tipsa en företagskvinna om att starta företag.

Juni Workshop If she can so can I! på internationell småföretagarkonferens (ICSB) i Stockholm. Workshop om förebilder som en strategi för att öka antalet företag som drivs av kvinnor.

November 18 projekt finansieras för utveckling av entreprenörskap vid universitet och högskola.

2012

Januari Årets

Tjänsteutvecklare: Jeanette Holm, Nannynu!

Möte i Washington DC, USA, med International Council on Women's Business Leadership (ICWBL). Sveriges medverkan projektleds från Tillväxtverket. Syftet med arbetet är att fler kvinnor ska få möjlighet att ta ledande positioner där entreprenörskap har en betydande roll. Mötet leds av USAs utrikesminister Hillary R. Clinton och Sverige representeras av Maud Olofsson. På plats är också Anna Lithhagen.

Mars Fullsatt lunchseminarium med professor Åsa Kroon Lundell från Örebro universitet, presentation av studie om hur utvalda medier gestaltar företagarkvinnor.

Juni 20 regionala förstudier om förutsättningar och villkor för kvinnors företagande.

Sveriges EU-ambassadörer avslutar sina uppdrag under 2012 i projektet European Network of Female Entrepreneurship Ambassadors. Generellt finns ett stort intresse för Sveriges arbete med kvinnors företagande, satsningen betraktas som ett föredöme inom EU.

Hösten 2012 18 regionala mötesplatser på tema Vågar till ett dynamiskt näringsliv.

GOLDEN RULES OF LEADERSHIP

2013

Januari Årets

Tjänsteutvecklare: Anna-Carin Blixt Modin, Stagepool.

Juni Sju pilotprojekt startas av ett antal företagsfrämjande organisationer som får medel för att jämställdhetsintegrera delar av sin verksamhet.

Kompetenssatsningen Ta tåten! inleds.

Tillväxtverket får nytt uppdrag, Golden Rules of Leadership, som syftar till att verka för fler kvinnor i ledande positioner.

September I publikationen Vision hållbar tillväxt beskrivs strukturerna som behöver förändras för att kvinnors företagande ska ingå i det ordinarie regionala tillväxtarbetet.

December Tillväxtverket finansierar utmärkelsen Årets Uppfinnarkvinna 2013. Vinnare: Linda Krondahl, HiNation.

2014

Januari Ledarskapsutbildning Women Up Sweden startar.

Fyra ambassadörer deltar: Annå Strandgren, Gränshandel i Hemavan; Pernilla Råmslöv, Nox Consulting; Hanna Bruce, Växbo Lin; Kicki Theander, Middagsfrid.

Februari Åtta projekt finansieras inom ramen för Golden Rules of Leadership för att sprida principerna för att det i framtiden ska bli fler kvinnor i ledande positioner.

April entreprenörspodden med Karin Adelsköld startar. Företagarkvinnor berättar sin historia.

September Ny statistik från SCB visar att antalet företag som leds av kvinnor har ökat med 34 % mellan 2006–2012.

Hösten 2014 15 regionala konferenser genomförs med temat Lyft näringslivet!

Oktober Utkast till strategin för företagsfrämjande på lika villkor skickas till ett 70-tal aktörer.

November Golden Rules of Leadership Changemakers Meet-up genomförs med drygt 200 deltagare.

December Årets Uppfinnarkvinna 2014: Marit Sundin, AddMovement.

Program för att främja kvinnors företagande 2007–2009, 2010, 2011–2014

I ett pressmeddelande 14 maj 2007 från regeringen står följande att läsa:

”Sverige ska bli ett av världens bästa länder att starta och driva företag i. Ett viktigt steg i den riktningen är vårt program för kvinnors företagande” säger näringsminister Maud Olofsson. ”Insatserna ska göras både nationellt, regionalt och lokalt. Flera delprogram ska skapas och inriktas på information, rådgivning och affärsutveckling, insatser inom nationella program, finansiering samt attityder och förebilder. En stor del går till affärsutveckling men också till förstärkt innovationsfinansiering och utbildning av rådgivare.”

Pressmeddelandet påtalade att programmet skulle ses i ljuset av de regelförenklningar för små företag som regeringen planerade. Även införande av sänkta skatter på hushållstjänster, ökad offentlig upphandling och minskat eget utförande av offentligt anställda samt avreglering av vård och omsorg nämndes som bakgrund. Dessa förändringar avsågs medföra att hinder för företagande i allmänhet och för kvinnors företagande i synnerhet togs bort. Åtgärderna byggde på tanken att hushållstjänster samt vård och omsorg var sektorer som dominerades av kvinnor med kompetenser som ansågs vara särskilt utvecklade hos kvinnor. Sammantaget förväntades alltså de politiska besluten få stora positiva effekter på kvinnors företagande. Programmet skulle bidra till att:

- nyföretagandet bland kvinnor ökar och att flera av de företag som drivs av kvinnor växer
- fler kvinnor kan tänka sig att starta företag
- andelen kvinnor av samtliga nyföretagare utgör minst 40 procent vid programperiodens slut²

² Detta mål tog regeringen bort i 2010 års beslut, då det inte kunde betraktas som realistiskt.

- en större andel av de kvinnor som driver företag väljer att göra det på heltid
- fler kvinnor som driver företag väljer att anställa personal
- höjd kunskap och kompetens om kvinnors företagande och till att insatser riktade till kvinnor integreras i rådgivarorganisationers och myndigheternas verksamhet

Bakgrunden till de stora förväntningarna just på kvinnors företagande var, som tidigare i samband med att affärsrådgivarprogrammet lanserades, att kvinnor ansågs vara underrepresenterade bland företagarna. Om kvinnorna ökade sitt företagande skulle fler affärsidéer tas tillvara och både sysselsättning och ekonomisk utveckling och tillväxt öka. Det sistnämnda betonades markant från och med 2007 års beslut. Det var inte bara satsningens fokus som var ny utan även nya inslag i programmen, nya metoder för att nå berörda och nya organisationer och grupper som engagerades. Flera av förändringarna hängde samman med den förändrade offentliga styrningen som vi skrev om i kapitel 2, särskilt gäller det hur programmets olika delar fördes ut över landet, och hur jämställdhetsaspekterna påverkade, något som vi också diskuterade i kapitel 2. För att kunna urskilja olika inslag så belyser vi några aspekter särskilt och separat. Programmets huvuddrag från 2007 och fram till idag beskriver vi i resten av detta kapitel.

Programmet i huvuddrag: Mer pengar, mer tillväxt, mer innovationer och jämställdhet ska genomsyra allt

Regeringsuppdraget till Nutek år 2007 för att främja kvinnors företagande var en ny fas i främjandet av kvinnors företagande på många olika sätt. Lätt mätbart är pengarna – det anslogs mycket mer pengar per år än tidigare (även om summorna i jämförelse med vad som satsats på mäns företagande är små). Argumentationen för satsningen var delvis annorlunda än den som användes för satsningen på affärsrådgivare drygt tio år tidigare. Då var det regionala obalanser och den svenska periferins problem som var motivet för

satsningen. År 2007 var det visserligen också ökad sysselsättning men framförallt ekonomisk tillväxt genom företagande som motiverade en satsning på att främja kvinnors företagande. Hinder som försvårade kvinnors företagande skulle rivas. En sådan åtgärd var att göra det lättare att få F-skattsedel och ett annat att stödja vård- och omsorgspersonal som ville ta över driften av offentligt driven verksamhet.

Den första programperioden pågick 2007–2009. År 2010 var ett mellanår inför den nya inriktning som fastslogs i det program som gällde 2011–2014. Det beslut som inledde den programperioden innebar förändringar både i inriktning och arbetsvillkor för de verksamma både centralt och ute i landet. Inga av punkterna från år 2007 som nämndes ovan togs bort men vissa formuleringar skärptes, exempelvis avseende integrerandet i det ordinarie företagsfrämjande systemet, och andra preciserades eller utvidgades. Tillväxt sattes i fokus och särskilt betonades innovationer och affärs- och innovationsutveckling inom traditionellt kvinnodominerade näringar. Under programperioden 2011–2014 betonades även att företagsfrämjandet skulle ske på lika villkor för kvinnor och män. Det uttrycktes i förordet till *Vision: hållbar tillväxt* undertecknat av Tillväxtverkets generaldirektör:

”Kvinnors företagande är en strategisk tillväxtfråga”

och på sidan 13 utvecklas det:

”Att kvinnor och män kan ta del av företagsfrämjande på lika villkor är en förutsättning för hållbar tillväxt.”

Då programperioden var slut skulle det enligt 2011 års regeringsuppdrag finnas en strategi för hur kvinnor och män skulle ta del av företagsfrämjandet på lika villkor, där jämställdhetsperspektivet skulle vara integrerat i det företagsfrämjande systemet.

Programmets olika delar – nya nationella metoder

Programmet delades efter år 2007 in i några olika delprogram. Det var nödvändigt eftersom det var mer pengar som skulle användas på bästa möjliga sätt. Men det var också något som följde med förändringen av hur regional utveckling skulle bedrivas. Eftersom företagande, både kvinnors och mäns, bedrivs överallt i Sverige och företagandet är det som skapar tillväxt påverkade de nya synsätten allt företagsfrämjande. Insatserna presenterades och utvärderades i termer av ”göra nytta”, ”göra möjligt” och ”göra synligt”.

Det största delprogrammet var affärs- och innovationsutveckling i regionerna. Insatserna genomfördes på olika sätt utifrån regionernas behov och förutsättningar, vilket vi beskriver närmare i nästa avsnitt. Tillväxtverket hade under 2007–2009 även ansvar för att genomföra nationella insatser. Ett var att underlätta ägarskiften, att annat att öka entreprenörskap vid universitet och högskolor och ett tredje att locka kvinnor till att bli affärsänglar. Det kan vara svårt att skilja på de nationella och de regionalt utförda delarna i programmet eftersom även de nationella genomfördes på olika platser runt om i landet. Projektet ”Skaffa eget i region Halland” med region Halland som projektägare var alltså en del av en nationell satsning. Uppmärksammandet av studerande vid postgymnasiala utbildningar riktades bland annat till studerande inom vård och omsorg, kvinnodominerade verksamheter som var inne i en stark omstrukturering genom introduktionen av nya utförarstrategier. ”Entreprenörskap Florence Nightingale” med Mälardalens högskola som huvudman är ett exempel på ett sådant projekt. ”Kvinnor och riskkapital” med Uminova Innovation (Umeå) som huvudman är ett exempel inom affärsängelsatsningen. Fakta och statistik var också ett nationellt ansvar men man stödde även aktiviteter som utställningar och mässor.

Ett spektakulärt exempel på en ny metod var att Ambassadörer för kvinnors företagande tillsattes runt om i landet för

att ge ökad synlighet åt kvinnors företagande. Mellan 2008–2014 utsågs 2 000 företagare till ambassadörer för kvinnors företagande. De berättade om sitt företagande för närmare 170 000 personer, främst unga. Media skrev frekvent om ambassadörerna – till exempel skrevs det 2010 mer än 400 tidningsartiklar om projektet. Ambassadörsprojektet var explicit inriktat på att ge en bred representation av kvinnors företagande. Ambassadörerna kom från alla delar av Sverige, från alla branscher och från alla typer av företag – och därmed representerade de alla typer av företagare. Målgrupperna var kvinnor som företagare (ambassadörerna själva), kvinnor som skulle kunna bli företagare (som studenter, elever med flera) och även den breda allmänheten. Ambassadörerna skulle vara goda förebilder. De presenterades på Tillväxtverkets speciella webbplats ambassadorer.se och fick hjälp av regionala koordinatörer att ordna sina ambassadörsuppdrag. Tillväxtverket producerade informationsmaterial, ordnade årliga konferenser, regionala nätverksträffar och annat för att stärka projektet och överförbarheten. Fokus var att dela erfarenheter genom föreläsningar, personliga möten, studiebesök och genom att utveckla ambassadörernas förmåga till "story-telling", att kunna beskriva sin idé, sin företagaresa eller sitt företag på ett fängslande sätt.

Genom mångfalden bland ambassadörerna gavs levande exempel på att företagande även bedrivs av kvinnor – och även exempel på hur varierat detta företagande är – ett faktum som vi betonade i vår första bok, som kom 1989, där vi beskrev kvinnors företagande med tre ord "osynlighet, mångfald, anpassning". Osynlighet eftersom den fjärdedel av företagarna som var kvinnor inte var synliga för omvärlden, mångfald för att de fanns överallt i alla slags företag och anpassning eftersom deras verksamheter i hög utsträckning var beroende på familjesituation. Ambassadörsprojektet har fått internationella efterföljare. År 2009 lanserade EU "European Ambassadors Network for Women's Entrepreneurship" med syftet att öka synligheten för kvinnors

företagande över hela Europa. Nätverk har även startats i Skottland och Tyskland efter svensk modell.

Att i tävlingar utse Årets tjänsteutvecklare och Årets uppfinnarkvinna är också exempel på förebildsmetoder som utvecklats under 2000-talet. Detsamma gäller ”Golden Rules of Leadership” inspirerat av den globala sammanslutning av och för kvinnor i ledande ställning som lanserades av Hillary Clinton. Detta kan ses som en utvidgning av uppdraget och bygger på insikten att det finns ett samband mellan ledarskap och företagande – alla företagare är ledare, för sig själva, för sina anställda och för verksamheten i företaget.

”Den regionala röran”

Uttrycket den ”regionala röran” har vi lånat från en powerpointpresentation om jämställdhetspolitik som en representant från regeringskansliet presenterade vid en av Tillväxtverkets konferenser. Ansvaret för jämställdhetsintegrering hade och har de ansvariga för regional tillväxt. Den regionala strukturen betecknas som ett grundproblem. Tillväxtverket ska vara ett stöd. Men hur det blir avgörs i regionerna, i kommunerna och väldigt konkret i det personliga mötet mellan rådgivare och kvinnor som vill starta eller har företag. Det är där det avgörs om ett företag har tillväxtpotential eller inte och om idén är innovativ eller inte – och därigenom tillhör den prioriterade målgruppen. Och det är i kommentarerna i kön till kaffeautomaten som attityder artikuleras liksom i inbjudningarna till träffar med ortens viktigaste företag. Att det är så finns det en insikt om både på den nationella och den regionala nivån.

Att ansvaret för regional utveckling, inklusive företagsfrämjandet, flyttades till regionerna innebär att det fanns mer än tjugo olika sätt att ta sig an uppgiften eftersom det fanns så många regionalt utvecklingsansvariga. Det gör det svårt att få en klar bild av vad som gjordes, men det fanns ändå en gemensam ram genom de beslut ut till regionerna som Tillväxtverket fattade under 2011–2014. Ett annat skäl till att det

är svårt att få en klar uppfattning är de nya sätten att arbeta. Det var ett uttalat politiskt önskemål att genomförande av projekt och satsningar skulle skötas av andra än de vanliga aktörerna – Almi och nyföretagarcentra – helst skulle det vara privata företag. En tredje förändring var att ansvaret för tillväxtarbetet i många regioner var under förflyttning. Tillväxtarbetet hade nyligen omorganiserat eller var mitt inne i en organiseringsprocess i många län. Det medförde förändringar både av organisationer och individer. Gamla kontakter och kompetenser försvann och nya relationer måste byggas upp. Det väckte en oro i hela främjar-systemet. Hur skulle genuskompetensen kunna bevaras och spridas i de nya organisationerna och till nya ansvariga?

Vad gjorde de då i regionerna? Vi beskriver senare ett specifikt län, Östergötland, men ger en översiktlig bild för hela landet här. Medel till att främja kvinnors företagande i allmänhet och affärsutvecklingsprogram riktade till kvinnors företag i synnerhet, kanaliseras via Tillväxtverkets beslut ut i landet genom de regionalt utvecklingsansvariga organisationerna – i allmänhet länsstyrelser, samverkansorgan eller regionförbund. Dessa, i sin tur, genomförde projektutlysning eller upphandlingar. Den nya huvudprincipen var alltså att privata företag skulle vara utförare men det förekom också att Almi och Nyföretagarcentrum fick egna uppdrag direkt eller att de deltog i val av utförare. Det var också andra offentliga organisationer som blev projektägare, exempelvis av projekt som riktades mot vård och omsorg eller mot studenter. Det föranledde i flera fall universitet och högskolor att föreslå och få projekt. Ibland sökte alltså utförarna själva medel för att genomföra en aktivitet och ibland upphandlade regionalt ansvariga den aktivitet de ville se genomförd i länet och ibland gjordes utlysningar. Sätten varierade inte bara mellan olika huvudmän utan också över tid. Under 2011–2014 genomfördes drygt 470 affärs- och innovationsutvecklingsprojekt med drygt 13 000 unika företagarkvinnor som deltog.

I de samlade beskrivningar över vad som gjorts för och med kvinnor som är företagare eller potentiella företagare nämndes en rad metoder och insatser. Under perioden var de vanligaste metoderna dels utlysning av projektmedlen, där projektstöd gavs efter ansökan från projektägaren, dels utvecklingscheckar, ibland kallade konsultcheckar, som kvinnor kunde söka och använda för att utveckla företaget eller sin kompetens. De sistnämnda anses ha fungerat väl. De förstnämnda inte alltid lika väl. Från flera ansvariga rapportereras att projekten lockat få deltagare trots att efterfrågan tycktes stor. Ibland kan det hänga samman med att den målgrupp som angivits var för liten – till exempel kvinnor inriktade på tekniska innovationer. Rent konkret kunde projekten bestå av seminarier, utbildningar, nätverksbyggande, rådgivning, coaching, och mentorskap.

Frågan om att organisera plattformar och nätverk förekom ofta i projektbeskrivningarna. Det är en etablerad metod både för att synliggöra och för att underlätta kontakter. Insatsernas omfattning i tid varierade mycket – från en två timmars föreläsning till ett flerårigt nätverk. Vems initiativ det var varierade också mycket – var det kvinnor som företagare själva som ordnade nätverket eller var det någon annan exempelvis en konsult som ville förmedla en utvecklingsmodell? Liksom vem som var den som levererar tjänsten – var det Almi, den lokala konsulten eller var det ägare eller anställda vid ett nationellt bolag som kom till länet över dagen?

Jämställdhetsfrågan i främjandet

Hos många som arbetat, eller kommit i kontakt, med främjande av kvinnors företagande fanns, och finns, en oro för att jämställdhetsintegrering i själva verket ska bli en jämställdhetsnegligerig, det vill säga att jämställdhetsaspekterna inte alls beaktas. Från de ansvariga för främjandeprogrammet på Tillväxtverket togs flera initiativ för att öka medvetenheten och kompetensen om jämställdhetsfrågans

betydelse för tillväxten ute i landet. Verket beställde också egna utredningar och utvärderingar av programmet. En exempelsamling med presentation av goda arbetssätt för att uppnå jämställd regional tillväxt togs fram, som ett resultat av arbetet med de regionala handlingsplanerna. Att initiera pilotprojekt för jämställdhetsintegrering var ett annat sätt att öka kunskaperna. Ett tredje var en utbildningssatsning som under namnet ”Ta tåten” genomfördes för att ge kunskaper inför arbetet med att ta fram strategin för ett företagsfrämjande på lika villkor. Ett annat sätt att förbereda var att utbilda rådgivare i genusperspektiv och ytterligare ett var att uppmuntra till samtal på den regionala nivån via regionala mötesplatser, som fick olika tema, till exempel Lyft näringslivet!

Regionalt utvecklingsansvariga fick regelbundet skicka in rapporter till Tillväxtverket om sin verksamhet och om hur jämställdhetsperspektiven skulle integreras bland annat genom krav på genuskompetens hos de konsulter som anlätades och i de projekt som startades. Den frågan diskuterades också i samtliga slutrapporter från regionerna. De regionalt utvecklingsansvariga vidarebefordrade kraven till de utförare som anlätades – med vilket eftertryck varierar. Hos några var det ett skall-krav som kombinerades med krav på att genomgå kvalificerad utbildning inom området. I flera regioner såg man behovet av att utveckla metoder för att utveckla arbetet med hållbarhetsintegrering, inklusive jämställdhetsintegrering. Av egna erfarenheter och även från annan forskning och rapporter från praktiker vet vi att det, trots försäkringar om att genuskompetens finns, i praktiken är så att denna kompetens är skral och kunskaperna grunda. Den misstanken förstärks av att många beviljade projekt varit mycket korta, till exempel en föreläsning. Därför ändrades inriktningen i 2011 års beslut. Uppföljningarna visar också att merparten av affärsutvecklingsprogrammen under 2011–2014 pågick under en längre tid.

Många ansvariga organisationer tar dock frågan om jämställdhet och genuskompetens på stort allvar eftersom de är övertygade om att jämställdhet är en central fråga för regional tillväxt och utveckling. Det är därför angeläget, menar dessa, att sprida den insikten till alla verksamma både i den egna organisationen och i andra. Främjandesystemets organisationer och regionens utvecklingsansvariga är helt centrala i detta arbete. Genom att läsa slutrapporterna från regionerna får vi tal del av en hel rad metoder för att arbeta med frågan. Grundtonen är, som vi skrev ovan, positiv både från de verksamma själva och från de utvärderingar som gjorts.

En viktig del av programmet har under senare år inriktats på att utveckla det reguljära främjandesystemet så att det ska vara redo för att ta ansvar för att integrera jämställdhet i verksamheterna – både i den egna och i anlitate utförarens. I de rapporter som framställts från de insatserna, och utvärderingarna av dem, vädras samma oro som vi nämnde ovan för att integreringen av främjandeinsatser för kvinnors företagande kan bli problematisk på grund av ”bristande insikter om bristande insikter och kunskaper”. Ibland tycks det också vara bristande vilja, vilket kan yttra sig som oändliga (i och för sig berättigade) diskussioner om begrepp som ”lika villkor”. Den utbildning i frågan som erbjöds av Tillväxtverket möttes av förvånande litet intresse. Skälen som uppgavs till att inte delta i utbildningsinsatsningen var flera, exempelvis bristande tid eller bristande behov eftersom man redan var involverad i andra utbildningsprogram eller att man redan var väl insatt i problematiken.

De olika metoder som använts för att förbättra kunskaperna, för att sprida insikten om att bristande jämställdhet i stödsystemet skadar tillväxten och för att ändra praktiken har alltså stött på problem. De citat som finns med i några av rapporterna från regionerna är som ett eko från det som affärsrådgivarna berättade om för drygt 20 år sedan. Där är vi alltså idag. Hur vi har kommit hit kan bättre förstås genom att vi berättar historien om igen ur ett organisationsperspektiv. För det är i ett antal organisationer som besluten

om främjandet och dess inriktning fattas och det är i organisationer som de nationella besluten ska omsättas till handling.

Projekt och program

Som framgått av presentationen av främjandeinsatserna, både affärsrådgivarprogrammet och programmet *Främja kvinnors företagande*, så var det projekt- och programformen som användes. Program- och projektlogiken byggde på planering, förutsägbarhet och förväntade resultat och effekter (just så presenteras det i besluten). Det är en mycket rationell tanke som ibland sägs prägla hela vår kultur. Eftersom den är så rationell, från mål till önskat resultat, så är den också fri från komplikationer såsom konflikter och motsättningar. Organisationsforskningen har slagit fast att det rationella beslutsfattandet och programmet är en dröm. Trots det lever tänkandet kvar.

Projekt utmärks av att de har avgränsade mål, är tidsbestämda, har en egen projektledning och ofta är placerade vid sidan av ordinarie verksamhet. Finansieringen ligger också ofta utanför den ordinarie. Det finns nackdelar exempelvis för dem som jobbar i projekt. Det finns en risk att det bara blir planering av ett antal lättträknade aktiviteter och sedan kontroller av det som planerats. Det finns också en risk att resultat inte tas tillvara. Det oförutsedda och oväntade negligeras alltför ofta och mätningar av effekter sker alltför snabbt. Men det redovisas också fördelar med projekt både för individer och organisationer. Att lägga något i projekt kan ofta vara enda chansen att få det gjort.

Varför uteblir då den planerade rationaliteten? För det gör den enligt Evert Vedung:

”Konsekvenserna av politiska åtgärder blir alltid annorlunda än vad tillskyndarna tänkte sig. Följderna är nämligen resultat av hur implementerare, adressater och omgivning väljer att ta emot interventionen, inte av interventionen som sådan.”

Ett numera ofta använt begrepp för att beskriva det är ”översättning” – hur översätts det in i den organisation eller de organisationer det är fråga om?

De avgränsade tiderna känns väl igen från beskrivningarna av främjandeinsatserna. Målen för delar av projekten och programmen är delvis mycket vaga, eller snarare svåra att mäta. Att 40 procent av nyföretagarna ska vara kvinnor, vilket var en målsättning för programmet under 2007–2009, är ju lätt att räkna – men huruvida attityder har ändrats är mycket svårare. Och om de nu har ändrats vad beror det på? På projekten eller något helt annat? Svårigheter av det slaget finns inte bara för projekt som har med jämställdhet att göra utan är allmänt förekommande. Men jämställdhet kan vara särskilt besvärligt.

En massa organisationer på alla nivåer

I beskrivningarna om hur ansvariga arbetat med främjandet under 25 år har flera organisationer, vilka uppdrag de haft och viktiga förändringar som ändrat deras verksamhet, nämnts. Dessa förändringar är helt avgörande för hur främjandearbetet bedrivits. Kortfattat så flyttades ansvaret för tillväxt till den regionala nivån, en slags decentralisering, och så följde organisationsförändringar och nya arbets sätt genom nätverk och partnerskap. Fokus flyttades från att utjämna regionala skillnader och ojämställdhet till tillväxt. Men även före det skedde organisatoriska förändringar av det nationella främjarsystemet. Industridepartementet blev näringsdepartementet i början av 1990-talet. En rad politikområden såsom forskningspolitik och energipolitik sågs delvis som näringsdepartementets ansvarsområde. Det var en tydlig markering av samband som berörde en rad organisationer av olika slag. En ny myndighet, Nutek, Verket för näringslivsutveckling, inrättades för att ta hand om ett brett spektrum av uppgifter – däribland programmet ”Affärsrådgivare för kvinnor”. Ytterligare en förändring med anknytning till främjandet av kvinnors företagande var inrättandet av Vinnova i början på 2000-talet. Vinnova övertog en del

av ansvaret från Nutek. Nutek, i sin tur, avvecklades år 2009 i samband med en omstrukturering av flera myndigheter och främjandeverksamheten övergick till Tillväxtverket.

Nationellt beslutade insatser hanteras också regionalt och lokalt enligt svensk tradition. Även EUs sätt att arbeta och organisera har medfört att regionala och lokala företrädare kan agera självständigt och hoppa över den nationella nivån. En genomgång av stöd till kvinnors företagande på den regionala nivån visar att stöd också fördelats som en del av arbetsmarknadspolitiken och även av jämställdhetspolitiken.

Den gamla enkla tiden

På den nationella nivån låg ansvaret under affärsrådgivartiden på Nutek och hanterades där, konkret, av tre verk samma personer. Dessa tre hade ett starkt engagemang i frågan. På den regionala nivån låg ansvaret främst på Länsstyrelserna. Almi och Länsarbetsnämnderna var också i varierande grad aktiva i arbetet. Dessa organisationer ingick ofta i regionala styrgrupper.

Under den första affärsrådgivartiden var den lokala nivån tydligare än den regionala. På den kommunala nivån fanns också en styrgrupp med företrädare för kommunerna och den lokala arbetsförmedlingen, som vid den tiden hade möjlighet att förmedla starta eget-bidrag på särskilt goda villkor för kvinnor. Även andra lokalt baserade organisationer, som resurscentra för kvinnor, var företrädare i styrgrupperna. Affärsrådgivarnas organisatoriska hemvist, både på papperet och vad gäller rum, var varierande. I de fall som de formellt knöts till kommunen sågs de och kände de sig som en främmande fågel som inte hörde till organisationen. I de fall som de lokaliserades till kvinnostämplade verksamheter som regionala resurscentra för kvinnor sågs de som ett välkommet tillskott. Den organisatoriska inbäddningen kunde dock försvåra att delar av uppdraget fullgjordes –

särskilt det som syftade till att förändra attityder till, och övriga främjares syn på, kvinnor som företagare.

Kunnigheten och engagemanget hos företrädarna för styrgruppsorganisationerna var varierande. I vissa utvärderingar framkommer att kommunernas intresse var begränsat till att minimera de egna insatserna genom att räkna upp värdet av lokaler och liknande. (Kommunerna bidrog som regel till finansieringen av affärsrådgivarna med 100 000 kronor). Det är dock ingen generell sanning. I vissa kommuner, och hos vissa individer, var både engagemang och kunnsighet stor. Generellt hade affärsrådgivarna ett stort förtroende för de ansvariga på den nationella nivån. Där fick de alltid stöd och det var på de samlingar som ordnades av dem som de hämtade kraft för sitt arbete på hemmaplan. Kraftsamlingarna skedde en gång om året vid ett arrangemang i Stockholm då rådgivarna fick träffa varandra och fick kunskap genom att lyssna på intressanta föreläsare och goda förebilder för kvinnor som företagare. Seminarier på olika teman anordnades. Arrangemangen uppmuntrade rådgivarna och styrkte dem i övertygelsen att de gjorde att bra och uppskattat jobb.

Då projektperioden var till ända sökte många affärsrådgivare få verksamheten att överleva genom årliga förlängningar eller med hjälp av ny huvudman, ny finansiering och i nya samverkansrelationer. Det lyckades ofta så att verksamheten med att stödja kvinnors företagande ofta fortsatte i någon form.

Den nya komplicerade tiden

Då programmet *Främja kvinnors företagande* introducerades runt om i landet koncentrerades den nationella myndighetens kontakter på den regionala nivån som länsstyrelser, samverkansogram eller regionförbund, som på regeringens uppdrag bar på det regionala utvecklingsansvaret. I de fall som det var länsstyrelser fanns också en jämställdhetsdirektör i organisationen. Andra viktiga orga-

nisationer i regionerna var Almi, Coompanion, Resurscentra och Nyföretagarcentrum. Främjandeuppdraget införlivades i existerande organisationer. Där blev det ett uppdrag bland andra. Den regionala näringsstrukturen och demografin hade stor betydelse både för inställning, kunskaper och engagemang. Ofta hade den ansvarige tjänstemannen också andra frågor och aspekter i sin tjänst. Graden av entusiasm inför uppdraget berodde både på den samlade regionala kompetensen och på erfarenheterna inom området hos den person som hade att hantera frågan inom ramen för sin tjänst. Mottagarkapaciteten, ett begrepp som används i sammanhanget, var varierande. En komplikation var för några att merparten av företagarkvinnorna drev verksamheter som dittills inte tillhört verksamheter som de näringslivsfrämjande organisationerna prioriterat. Kvinnor drev, som det står i en av rapporterna, företag i för länet otypiska branscher. Det tror vi verkligen inte – de var frisörer, detaljhandlare och hade företag inom personlig service som på alla andra ställen. Trots det, eller kanske just därför, fanns det i det traditionella främjarsystemet liten kunskap om stora grupper företagande kvinnor. För att kunna genomföra främjandeinsatser krävdes att ansvariga aktörer skaffade sig nya kunskaper.

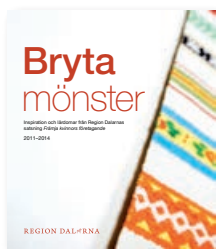
Projektverksamhet nådde den lokala nivån genom privata företag men också genom organisationer med ansvar för lokal och regional näringslivsutveckling. En typisk sådan organisation är Almi. Projekten kunde vara spridda inom regionen och lokalt förankrade. Inte sällan fortsatte samarbetena på den lokala nivån, exempelvis med resurscentra. Under senare år, 2007–2010, var det en uttalad strategi att använda privata företag i främjarverksamheten. De regionalt ansvarigas roll förändrades genom inflödet av privata utförare till en krav- och kontrollfunktion i enlighet med New Public Management. De nya utförarmodellerna medförde att de kontrakterade utförarna ibland saknade lokal och regional förankring. Det försökte ansvariga åtgärda

genom att föra in krav på permanent närvaro för att få till stånd de utvecklingsprocesser som eftersträvades i regionen.

En annan nyordning som komplicerade för de regionalt utvecklingsansvariga var att den nationella prioriteringen av tillväxtföretag och vissa sektorer innebar dels att det var svårt att finna företag och företagare och dels att de man fann inte alltid var intresserade av erbjudandena inom främjandesatsningen. Båda förhållandena ställde krav på uppsökande verksamhet som det var svårt att få tid till. En annan komplikation hade diametralt motsatt ursprung – de stora grupperna av kvinnor som är företagare är det på ett sätt som gjorde att de inte ”platsar” i tillväxtmodellen. Detta nämns i flera av rapporterna från regionerna. Där reflekteras också över hur det ska hanteras. Vissa drar slutsatsen att genom att bortse från merparten av kvinnor som är företagare kan de ägna sig åt de grupper som ska prioriteras – om de nu vill – vilket inte är självklart.

Betydelsen av eldsjälar – individen i strukturen.

De framsteg som rapporterades in till Tillväxtverket är ett resultat av strukturella arrangemang men också av ”besjälade byråkrater”. Området att främja kvinnors företagande, liksom jämställdhetsområdet i stort, har många eldsjälar. En sådan är utan tvekan Maud Olofsson som i rollen som näringsminister både prioriterade främja-programmet och påverkade dess inriktning och storlek. Hon låg också bakom politiska beslut inom andra områden, till exempel subvention av hushållsnära tjänster och lagen om valfrihet och kopplade detta till ett kvinnoföretagande-sammanhang. Utan henne hade inte programmet utvecklats så kraftigt. De ansvariga på Nutek, senare Tillväxtverket, tillhör också eldsjälarna och runt om i landet kan vi finna lokala och regionala eldsjälar. Ett citat från en rapport som sänts in till Tillväxtverket från ansvariga vid Region Dalarna är talande:

”Det positiva resultatet av insatserna beror endast på engagerade personer som har uppbadat sina krafter och frivilliga engagemang. Är det inte paradoxalt att program och insatser för att minska kvinnors osynliga arbete, i detta fall företagande, ska genomföras på ett osynligt sätt på regional nivå”.

Både beroendet av eldsjälar och projektformen är riskfyllda. Även bra projekt riskerar att falla i glömska om det inte tas om hand i en stabil och långsiktig verksamhet av någon som äger frågan. Att vara eldsjäl kan för individer vara ansträngande särskilt om engagemanget möts av motstånd av olika slag och från olika håll. Det är en av orsakerna till att omsättningen bland affärsrådgivarna var så pass stor.

Lärdomar inför organiseringen i framtiden

Främjandet av kvinnors företagande har genomgått en organisatorisk resa under sina 25 år vilket även har inneburit en förändring i volym och inriktning. Här ska vi sammanfatta några aspekter av betydelse för framtiden – organisationsform och jämställdhetsfrågan. Det är också en fråga som de som är verksamma runt om i landet bekymrar sig för och om.

Den första tiden med affärsrådgivarna är enkel att beskriva. Projektformen användes på alla nivåer och den innebar en klar separering från ordinarie verksamheter på alla nivåer. Det var en särorganisering. Jämställdhetsfrågan kom in genom ett krav på att kvinnors verksamheter också skulle beaktas och hanteras både för kvinnornas och samhällets bästa. Affärsrådgivarnas uppdrag var både att arbeta för kvinnorna och för att andra skulle få att inse nödvändigheten av kvinnors företagande.

Även då främjandeprogrammet kom 2007 gällde projektformen och särorganisering på den nationella nivån. På den regionala nivån införlivades ofta programmet i existerande organisationer och blev en verksamhet vid sidan av andra för utpekade ansvariga. Jämställdhetsaspekterna hanterades och garanterades i stort sett av dessa personer, ofta i samar-

bete med regionalt etablerade kunniga både inom och utom organisationen.

I den senast inledda fasen ska projektformen inte längre användas och särorganisering inte längre förekomma vare sig på nationell eller regional nivå. Det innebär att flera av projektorganiseringens nackdelar försvinner – men också några av dess fördelar. Den uttalade intentionen är att jämställdhet genom att vara en tillväxtfaktor måste integreras i all verksamhet. Även om så är fallet – och många aktiva är övertygade om att det är så – medför frågans genusladdade karaktär att svårigheter redan uppstått och att de förväntas fortsätta. Kvinnor och deras företag riskerar att bli en icke-fråga.

Arbetet med programmet *Främja kvinnors företagande* upplevs av de engagerade, liksom av utvärderare, som framgångsrikt. Det tycks vara ett exempel på att ett antal projekt som följer på varandra, så kallade pärlprojekt, kan vara en väg fram till stabilisering och integrering. För integrering är vad som nu väntar, enligt de politiska intentionerna. Integrering, eller ”mainstreaming”, är den prioriterade strategin för jämställdhet. Ett annat argument för att integrera arbetet med kvinnors företagande i ordinarie främjandearbete är att frågan inte längre primärt är en jämställdhetsfråga utan en fråga om tillväxt, hållbar tillväxt. Den kommande integrationen kommenteras i många av rapporterna från ansvariga i regionerna. Man är positiv till att integrationen av arbetet med kvinnors företagande ska vara genussäkrat och att det ska gälla både den egna organisationen och alla andra som jobbar med frågan med offentliga medel. Några menar att man kommit långt i sitt eget arbete men man känner sig osäker på andras vilja och förmåga. Fram till nu anser många att särorganiseringen var nödvändig och effektiv. Det fanns tidigare ingen medvetenhet ens om de egna förutfattade meningarna och nu har man goda insikter. Att integration kräver en anpassning av främjandesystemet påtalas också. Först då blir integreringen genuin. Andra är ambivalenta och anser att projektformen på sikt inte är

någon lösning. Strukturella hinder kan inte mötas med projekt skriver man till exempel från Regionförbundet Södra Småland. Könsmärkta resurser kommer också fortsättningsvis att vara en nödvändighet. Vi själva är benägna att hålla med i de sistnämnda slutsatserna.

Främjandet av kvinnors företagande har gjort en organisatorisk resa under sin livstid – från särorganisering inom existerande organisationer på nationell nivå och varierande implementeringar på lokal nivå till (planerad) integrering på nationell och regional nivå. Jämställdhet är i det nya konceptet ett medel – inte ett mål. Målet är tillväxt. Kriterierna för att klassificeras som ett företag med tillväxtpotential medför att merparten av alla företag som ägs och drivs av kvinnor exkluderas (liksom en stor andel av de som ägs och drivs av män). I bästa fall innebär den nya integreringsstrategin, i analogi med den nya jämställdhetspolitiken, att jämställdheten mellan kvinnor och män som företagare i de prioriterade sektorerna ökar men att den minskar mellan kollektiven kvinnor och män som företagare på grund av olika verksamhetsinriktning. Hur det blir vet vi inte ännu – det beror på hur berörda organisationer tillämpar innehållet i den nationella strategin för ett företagsfrämjande på lika villkor.

Fallet Östergötland

Vi avslutar kapitlet om programmet med ett exempel från ett län, Östergötland. Det är i det här sammanhanget inget särskilt med Östergötland. Vilket län som helst kunde ha valts för att visa på hur organisationer på den regionala och lokala nivån för in och använder nationella och även internationella beslut efter de lokala förutsättningarna. Vi ska också uppmärksamma att inte heller regionerna är homogena. Även periferin har sin periferi. I flera skrifter framtagna i anslutning till beskrivning och utvärdering av stödverksamhet finns genomgångar av hur nationella strategier omsatts regionalt. Det finns också (försök får man väl lov

att säga) att kartlägga och beskriva alla företagsfrämjande aktörer både på nationell, regional och lokal nivå. De förstnämnda har i vissa fall regionala och lokala representanter. För alla tre nivåerna kan organisationer vara utskott från och delar av EU:s organisering.

Östergötland ligger i södra Sverige och utanför de stödområden som beviljades affärsrådgivare i början på 1990-talet. I länet var man dock mycket medveten om problemställningar kring kvinnors företagande. Då en nationell kartläggning år 1994 visade att östgötska kvinnors företagande var lågt – både i jämförelse med länets män och med kvinnor i andra delar av landet, blev några nyckelaktörer i länet bestörta och beslutade att handla. Det bildades en ”Referensgrupp för kvinnors företagande” med representanter för Almi, Länsarbetsnämnden, Linköpings universitet, Östsvenska handelskammaren, en enskild konsultföretagare med stort regionalt kontaktnät, Öhrling Coopers&Lybrand Ltd, kommunala näringslivsenheter, kommuner, Företagscentrum respektive Nyföretagarcentrum i några kommuner samt Länsstyrelsen.

Referensgruppen presenterade en rad slutsatser inför arbetet med Tillväxtavtalet och gav också konkreta råd om hur främjandeinsatser för kvinnors företagande skulle utformas, och varför. Några av huvudslutsatserna var att det krävdes flera olika strategier för att nå målet att öka antalet och andelen kvinnor som är företagare. Dels gällde det att se till att det ordinarie utbudet utformas så att det möter såväl kvinnliga som manliga företagares behov, dels skulle man fortsätta att arbeta med särskilda insatser riktade till kvinnor där det ordinarie utbudet uppenbarligen hade brister givet målgruppen.

År 2002 presenterade länsstyrelsen i Östergötland en kartläggning av företagsfrämjande aktörer och deras syn på kvinnors företagande. Under perioden 1994–2002 hade några av de privata organisationer som ingick i referensgruppen försvunnit och några hade tillkommit, exempelvis

ÖstGöta Resurscentrum (ÖGR). Rörligheten i det organisatoriska landskapet har fortsatt. Exempelvis hade Länsarbetsnämnderna försvunnit, universitetsinterna omorganiseringar hade förskjutit ansvaret för frågorna och länsstyrelserna roll avseende näringslivets tillväxt hade förflyttats till regionförbundet Östsam. Resurscentrum i Östergötland, som nu heter Winnet Östergötland, var kvar hos Länsstyrelsen.

Det idoga arbetet infogades i och hanterades av det aktiva regionala aktörssystemet som också infogade externa medel i de fungerande strukturerna. Vid flera tillfällen skapades nya organisationer som en slags intermediärer. En sådan var organisationen Qvinnovation, en ideell organisation med sina rötter i den tidigare nämnda referensgruppen och sin rumsliga placering till Länsstyrelsen. Qvinnovation hade en framträdande roll genom ”synkroniserande och långsiktiga insatser som främjar tillväxt och jämställdhet bland länets småföretag, kvinnor och män, från alla branscher, i såväl landsbygd som stad samt företagare med invandrarbakgrund”. Qvinnovation fick en plats i arbetet med det regionala tillväxtprogrammet och stod som sökare och mottagare av flera av de projekt som fanns i länet under 2000-talet. Då Qvinnovation utvecklades levde flera av de pågående projekten vidare i andra organisatoriska sammanhang.

Ett annat mycket viktigt projekt för utvecklingen av kvinnors företagande och synen på kvinnors företagande var projektet Entree. Entree är en förkortning av en engelsk titel (Efficient Entrepreneurship Equality Systems) och var delvis finansierat av Europeiska socialfonden, delvis av andra nationella och regionala anslagsgivare. Projektet syftade till att förändra rådgivnings- och finansieringssystemet. Det riktade sig inte till kvinnor som företagare direkt utan till ”företagens vänner”. Projektets mål var att ”EU:s mest jämställda rådgivare för företagare finns i Östergötland”. Projektets utformning byggde på övertygelsen om att det struk-

turella systemet saknade kunskaper och insikter om existerande genussystem och dess konsekvenser för företagande. Projektet skulle därför bedriva förändringsarbete med ett genusperspektiv. Projektet bedrevs i flera steg i några centrala organisationer främst Almi. Det första steget bestod av en ”ögonöppnarutbildning” som riktade sig till alla anställda i berörda organisationer. Dessa genomfördes i samarbete med länsstyrelsens jämställdhetsdirektör. Den följdes av en spetskompetensutbildning med ett mindre antal personer som skulle kunna fungera som förändringsagenter på plats. Genom Entree infördes verkligen en medvetenhet om genussystemets förekomst och funktionssätt och metoder utarbetades för att hantera det i rådgivarsystemen.

Då medel för att *Främja kvinnors företagande* 2007 nådde Östergötland hanterades de, på gängse sätt, av länsstyrelsen. Vid länsstyrelsen fanns också Resurscentraverksamhet och pågående projekt som rörde jämställdhet i allmänhet men också kvinnors företagande. Resurscentra och länsstyrelsen drev också tillsammans med motsvarigheterna i fyra andra län ett projekt (UTCED) för att lyfta fram kvinnors företagande och arbetsliv. Regionala socialfonden stod för en stor del av finansieringen. Vid en genomgång av alla projekt är det svårt att urskilja varifrån medel kom i varje enskilt fall och vid varje tidpunkt. Ansvariga tjänstemän poolade inkommande medel och samarbetade på, ur regionens och projektens synvinkel, bästa sätt. Ett av syftena var att skapa kontinuitet och inte få glapp i finansieringarna. Det kunde ur anslagsgivarnas synvinkel te sig otillfredsställande och är måhända inte längre möjligt då rigida styr- och kontrollsystem tillämpas.

Den främjandegrupp som konstituerats under första delen av 1990-talet var en viktig aktör bakom och förklaring till att Östergötland blev hemlän för ett av de allra första EU-projekten inom området (GROW 1997–1999) som kom till Sverige. Referensgruppen formulerade som framgång både

kvantitativa och kvalitativa mål. De sistnämnda var exempelvis ökade kunskaper om kvinnors företagande och under vilka betingelser det bedrivs, genom kunskaper om och förståelse för den förhärskande genusordningen och företagandets könsstämpling. Det kan konstateras att den första kvantitativa målsättningen inte uppnåddes. Andelen kvinnor som var företagare i Östergötland år 2010 var inte högre än tidigare, och är fortfarande förhållandevis låg sett i ett nationellt perspektiv.

Periferin har också en periferi

Ur ett stockholmsperspektiv är Östergötland en periferi – och periferin har också en periferi. Flera av de kvinnor som var aktiva i ambassadörsprojektet hade sin verksamhet utanför de största städerna Linköping och Norrköping. En av pionjärerna var verksam företagare i Motala och låg dessutom bakom ett lokalt resurscentrum knutet till NyföretagarCentrum i Motala. Finansieringen var typiskt östgötsk genom att medel kom både från Europeiska regionala fonden, Tillväxtverkets resurscentraprogram, från främjandemedel och från kommunen. Arbetssättet var personnära och lokalt och till sin karaktär mycket likt det som affärsrådgivarna hade. Omvandlingen av Motalas näringsliv har inneburit att verksamheten ibland haft inslag av arbetsmarknadspolitiska överväganden. Den drivande lokala främjaren lämnade relativt snart sitt uppdrag som ambassadör men fortsatte som företagare. Det kändes som att gå en omväg för att göra det hon ändå gjorde och gjort. Ambassadörsverksamheten blev i alltför hög grad, menar hon, koncentrerad till de två största kommunerna. Den omvandling som skett av centrala verksamheters regionala och lokala närvaro har, på ett negativt sätt menar hon, också förändrat möjligheterna att driva främjandet lokalt. Länsarbetsnämndernas nedläggning var särskilt negativ ur det perspektivet.

Omorganisationer och perspektivförskjutningar

Den centrala roll som Länsstyrelsen spelade för främjandet av kvinnors företagande förändrades genom den i hela landet inledda och genomförda omvandlingen. Regionaliseringen innebar att främjar- och tillväxtfrågor överfördes till ett regionförbund. Det sedan länge tillämpade samarbetet och samfinansieringen med jämställdhetsansvariga och resurscentraverksamheten avbröts i stort. De sistnämnda blev kvar på länsstyrelsen och med dem den kompetens som utarbetats om genussystemet och dess organisatoriska uttrycksformer. De genussakkunniga inom tillväxtområdet följde inte heller med till den nya organisationen utan försvann på grund av pensionering. Sammantaget innebar det en kompetensförlust vad gäller genusfrågor och jämställdhet.

Arbetet med att utarbeta en tillväxtstrategi i enlighet med centrala propåer leddes av det nya regionförbundet som samlade centrala organisationer för att utveckla en strategi för det regionala tillväxtarbetet. Till de centrala organisationerna hörde inte, enligt de nya ansvariga organisationerna, Resurscentra eller jämställdhetsenheten på länsstyrelsen. Bland deltagande organisationer var det bara kommunerna som arbetade med särskilda program för kvinnors företagande. Övriga anser att kvinnors företagande inte är organisationens huvuduppgift eller ens en sidouppgift – de sysslar med tillväxt.

Med något undantag arbetar kommunerna både med särskilda program för att stödja kvinnors företagande, både ensamma och framförallt tillsammans med andra offentligt finansierade organisationer såsom Resurscentrum. Formerna varierar med kommunernas storlek. De stora har olika satsningar kanske i viss samverkan med varandra och de små behöver samverkan med och stöd av den regionala nivån. Merparten av kommunerna arbetar med uttalade integreringsambitioner. De ser arbetet med kvinnors företagande som en del av det ordinarie näringslivsfrämjande

arbetet. Ett skäl till att eftersträva integrering är att det skulle minska projektformen. Att år efter år arbeta med separat finansierade projekt är mycket tröttsamt. De som inte prioriterar integrering hänvisar till att de organisationer och eldsjälar som finns, exempelvis resurscentra, gör ett så utmärkt bra jobb. Nätverk av företagande kvinnor finns i flera av kommunerna – men de tycks leva ett självständigt liv och inte ses som en del av den lokala politiken. Det finns dock undantag. I några av kommunerna ses de kvinnliga nätverken som viktiga för att skapa attraktiva miljöer.

Sammanfattningsvis så har många av de som sitter i arbetsgruppen för att utveckla regionens tillväxtstrategier erfarenheter av separata satsningar på kvinnors företagande. Alla är dock eniga om att den aspekten aldrig uppmärksammas under regionens strategiska planeringsarbete. ”Gruppen har inte ägnat frågan en tanke” och ingen har någonsin efterlyst något om kvinnor och genusperspektiv. Beroende på erfarenheter varierar åsikterna om huruvida integrering eller separering av könsperspektivet i tillväxtarbetet är att föredra. Några av de mest erfarna har den principiella inställningen:

”Jag gillar inte separeringsstrategier men integrering kräver stor medvetenhet.”

”Jag tror på integrering men med medvetenhet och med tillfälliga separeringar.”

Sådana yttranden riktar uppmärksamheten mot existerande strukturer och gör att särskilda centrala satsningar på kvinnors företagande välkomnas både för att de ger resurser och för att de uppmärksammar kvinnors företagande och, i bästa fall, också strukturerna.

I enlighet med politiskt fattade beslut drivs arbetet i Östergötland mot en integrering i det ordinarie arbetet. Den konsult som rekryterats för att vara behjälplig i frågan har haft träffar också i länet. Huvudsyftet är att visa på sambandet mellan kvinnors företagande och tillväxt och att detta följaktligen bör integreras i tillväxtarbetet. I enlighet med den sedan decennier upparbetade samverkan i länet har ledande företrädare för centrala organisationer deltagit med en, enligt konsulten, osedvanlig entusiasm. Där fanns kunskaper och attityder hos nyckelaktörer att bygga på, särskilt hos Almi, som fortsatt att arbeta med frågorna i övertygelsen att genuskunskaper är av stor relevans för alla rådgivare. Almis ledande företrädare kunde också med auktoritet hänvisa till att genusmedvetenhet som utvecklats i en rad projekt som följt på varandra berikat också övrig verksamhet och rådgivning. Flera av dem, som GROW, Entree och PIMM, (Produktförnyelse inom vård och omsorg) har tillkommit på senare år. Som ett resultat kan nämnas att antalet och andelen innovationer som kommer från kvinnor till Almi i Östergötland ökat dramatiskt och är i den absoluta Sverige-toppen. Kanske kan man alltså lyckas att integrera genom att separera. Eller? En viss oro kan man dock hysa eftersom man inte försäkrat sig om att den genuskompetens som byggts upp och etablerats i dominerande organisationer verkligen bevaras och överförs.

KAPITEL 4.

Forskning om kvinnor som företagare

Forskning om kvinnor som företagare

I det allra första beslutet om att utse affärsrådgivare nämndes att det saknades kunskaper. En viktig del av regeringsuppdraget var därför att verka för forskning kring kvinnors företagande för att få en gedigen bas utifrån vilka beslut och åtgärder kunde tas. Forskning och rådgivarnas erfarenheter var de två viktigaste baserna. I beslutet står dessutom att forskningen om kvinnors företagande är liten beroende på att området kvinnor som företagare

”ansetts ha låg status ... och därför lockat få forskare”.

Slutsatsen var att Nutek fick uppgiften att stimulera inte bara rådgivning utan också forskning. Det fanns då, kring mitten av 1990-talet, mycket litet forskning om kvinnor som företagare.

Vi hade strax före 1990-talet publicerat en bok *Kvinnor som företagare* som slutresultat av det forskningsprogram som vi drev under 1980-talet och var dittills de enda i Sverige som visat intresse för frågan. Det var därför självklart att Nutek vände sig till oss för att få hjälp med att utveckla ett forskningsprogram om kvinnor som företagare. Det gjorde vi både genom att försöka locka forskare till området och starta ett eget forskningsprojekt. Efter det har forskningen nästan exploderat. Idag finns det många verksamma forskare inom fältet, och det finns flera olika inriktningar. Diversifieringen är påtaglig. Vår beskrivning här är därför ett urval av det som vi bedömer vara särskilt intressant och relevant i just främjandesammanhanget.

Starten på forskningen om kvinnor som företagare

Även inom akademien var forskningen om kvinnors företagande ifrågasatt. Vid våra första seminarier möttes vi av fnysningar och ifrågasättandet av att kön i sammanhanget var relevant. En uppretad kollega frågade:

”Varför inte lika gärna studera rödhåriga företagare?”

En annan vanlig inställning var att det var ett hopplöst forskningsprojekt eftersom det inte fanns några att forska om. Det fanns inga kvinnor som var företagare, menade de. Den ståndpunkten fanns också i praktiken till exempel hos kommunala näringslivssekreterare och även hos näringslivets egna företrädare. Men vi möttes även av stor entusiasm vid samlingar för kvinnor som företagare både nationellt och regionalt. Eftersom vi var ensamma som forskare blev vi ofta ombedda att vara med och tala om hur det var. Och hur var det? Det var den uppgift som vi sökte svar på.

Vi ville klarlägga hur många kvinnor som var företagare i Sverige år 1980, vad de gjorde, hur de drev sina företag, var de bodde, och hur de levde sina liv – var de samboende eller levde de ensamma, hade de barn och så vidare.

Redan den första uppgiften, att ta reda på hur många de var, visade sig vara svår. Företagsregister som brukade användas vid studier av företagare hade, då det gällde kvinnor, stora brister. Bristerna varierade mellan registren och kunde till exempel bero på företagets storlek (de var för små – vilket också många mäns företag var) eller att branscherna inte var mervärdesskattepliktiga, eller på att företag ägda och ledda av kvinna och man tillsammans endast registrerade mannen som företagare. Svårigheterna ledde till att vi fick använda oss av Folk- och bostadsräkningen. På det sättet hittade vi över 64 000 kvinnor som själva angav att de var ”verksam i eget företag” utanför jordbrukssektorn. Knappt hälften av dem var verksamma i familjeföretag. Folk- och bostadsräkningen gav en hel del värdefulla uppgifter och

insikter men för att få veta mera, exempelvis om deras motiv att starta företag och vara företagare, krävdes andra metoder.

En enkät skickades ut till ett representativt urval, 1 600, av de 64 000 kvinnor som var företagare. För att möjliggöra en jämförelse med män som företagare (det var absolut nödvändigt – den frågan kom alltid) skickades samma enkät till ett antal män som valdes strategiskt efter de jämförelser vi ville göra. Denna första studie gav en rad viktiga kunskaper om gruppen kvinnor som företagare i Sverige. Nedan räknar vi upp några men vill samtidigt betona att det förelåg stora skillnader mellan olika grupper och individer, som hänger samman med faktorer som till exempel bransch, utbildning, bostadsort eller ålder. Kvinnor som var företagare hade, drastiskt uttryckt, bara två saker gemensamt – de var kvinnor och de var företagare. Med dessa reservationer kunde vi år 1980 visa att:

- De var många.
- De var oftare än andra kvinnor gifta eller sammanboende.
- De hade jämförelsevis många barn.
- De var bosatta över hela landet men kvinnoföretagartäta områden var rumsligt desamma som mansföretagartäta områden.
- Det fanns ett samband mellan att driva företag och ha svårighet att få en anställning eller flytta.
- Den största företagargruppen fanns inom hår- och skönhetsvård. Detaljhandlare med olika inriktning var också många men kvinnor som var företagare fanns i princip i alla branscher.
- Företagandets könssegregering överensstämde med arbetsmarknadens.
- Många kvinnor drev företagandet på deltid, ca 30 procent.
- Många kom till företagande från hemarbete.

- Företagen var små, oftast utan anställda och drivna i företagsformen enskild firma.
- Kvinnornas nätverk var mindre professionella än mäns.
- Företaget spelade en stor roll i kvinnornas liv.
- Skälen till att starta eget var företrädesvis positiva till exempel att ge självförverkligande (så ännu mer än för män) men familjeskäl var också markanta (betydligt mer än för män).
- Pengar spelade en liten roll för beslutet att driva företag.
- Företagarkorna var nöjda, fria och stolta.

De uppgifter vi fick fram sökte vi gruppera och diskutera utifrån olika teoretiska referensramar. En sådan hämtade vi från livsformstudier som användes i vissa discipliner. Vi inspirerades också av engelsmännen Goffee och Scase när vi använde en modell där företagarkorna grupperades genom att kombinera könsrollsideal och företagariideal (dessa båda begrepp användes då). Och vi avslutade boken genom att kombinera en indelning i livsformer med könsrollsidealerna. Vi var också, redan då, inne på den stora diskrepansen mellan ”privilegierade och marginaliserade” kvinnliga (ett begrepp som då kunde användas) företagare. Denna skillnad har vi även senare uppmärksammat i vår forskning.

”Osynlighet, mångfald, anpassning” var underrubriken på vår första bok *Kvinnor som företagare*. Tidstypiskt nog så presenterade vi det vi funnit i en bok på svenska. Vi skrev också tidigt (1986) ett bokkapitel, och några konferenspaper som senare blev artiklar – men boken på svenska var det som vi såg som vår viktigaste avrapportering.

Nuteks första forskningsprogram

Vi hade alltså publicerat boken om *Kvinnor som företagare* några år innan Nutek fick uppdraget att utforma främjandeinsatser för kvinnor som företagare. Det klena kunskaps-

läget, det fanns inte ens adekvat statistik, gjorde att man snabbt ville komma igång med forskning om kvinnor som företagare. Vi fick i uppdrag att göra ett förslag till forskningsprogram, det gjordes i två steg. Vi bjöd in ett antal forskare till att utifrån sina områden ge inspel till vad ett sådant program skulle omfatta. Forskarna kom, i stort, från två håll: företags-/entreprenörforskare och forskare som ägnat sig åt kvinnor på arbetsmarknaden. Rapporten fick titeln *Pengarna och livet*, en titel som vi tyckte var listig. Den gavs ut på svenska, engelska och franska. Detsamma gjorde det forskningsprogram som utvecklades med bland annat boken som grund. Programmet fick genom det spridning runt om i Europa. Politiskt ansvariga i England tog kontakt med sina svenska kollegor för att få mera information och erfarenhetsutbyte och vi skrev den svenska delen i en svensk-engelsk rapport utgiven av de två ländernas näringsdepartement.

Också i förordet till *Pengarna och livet* betonades att både politik och åtgärder skulle utformas med hjälp av kunskap. Det behövdes både forskning och beprövad erfarenhet. I programskriften betonas att kvinnor som företagare finns i skärningspunkten mellan kvinnovärlden och företagarevärlden – sammantaget blir det stora krav på kunskaper av skilda slag som måste kombineras.

En annan viktig aspekt som vi haft anledning att upprepa över åren, är att företagandet, kvinnors såväl som mäns, är en avspiegling av samhället. Forskningsprogrammet hade därför, framförallt i de empiriska delarna, tidstypiska formuleringar på eviga frågor. För att få rättvisande kunskaper om kvinnor som företagare bör studier genomföras både av individerna, av deras företag och av deras omgivning.

På individnivån fann vi varför-frågan – varför startar kvinnor företag – central och kopplad till arbetsmarknaden och övriga livet. Var företagande ett sätt att undvika marginalisering hemma och på marknaden; hemma genom att få egna pengar och på marknaden genom att få arbete och

inkomster? Högutbildade kvinnor hade enligt enkätresultaten framstått som särskilt intressanta. Vi skrev tidigt en artikel om att deras marginalisering var av ett särskilt slag. Kanske det så kallade glastaket i arbetslivet fick dem att i frustration starta företag?

På företagsnivån var det då, liksom nu, motiverat att uppmärksamma franchisekoncept och kooperativ som ofta nämndes som särskilt lämpliga för kvinnor. Tanken byggde på stereotypa föreställningar om kvinnor. Till omgivningen hör nätverk och bransch men också rådgivnings- och stödsystemen, både de offentliga och de privata.

Genom att särskilt intressera oss för kvinnor som företagare blev det tydligt att några stora grupper av företag, familjeföretag och företag inom handel och service, var försummade både i den allmänna debatten och i forskningen. Att utforma politik utan kunskap om dem framstod som besynnerligt. Så kallade könsstämplar på branscher och företeelser tog vi som en utgångspunkt för vissa forskningsprojekt. Att könsstämplarna fanns och finns också inom företagandet var en tidig slutsats i våra studier.

Forskningsprogrammet kom tack vare Nutek igång och vi tog itu med många av forskningsfrågorna, om än inte alla. Vi gav programmet beteckningen FEM, "Female Entrepreneurship and Management". Förutom några avhandlingar och ett antal rapporter, konferensbidrag och liknande presenterade vi också en avslutande bok år 2002. Den fick titeln *Företagerskan. Om kvinnor och entreprenörskap*. Då var det alltså entreprenörskapsbegreppet som användes och så har det förblivit. I boken tar vi tag i företagandets, eller entreprenörskapets, könsstämpling och visar hur en analys av gruppen berör flera teoretiska områden. Där finns också ett tydligt och tidigt bidrag om hur nya typer av manlighet är förknippat med nya framgångsbranscher. Företag och företagare inom handeln presenterades och analyserades. Handeln var ju en av de stora underbeforskade sektorerna, och särskilt gällde det familjeföretag inom handeln. Vi gav

också exempel på den ofta diskuterade underrepresentationen av kvinnors företagande, att kvinnors andel av företagandet är lägre än deras andelar på arbetsmarknaden och i befolkningen, och vad en förändring skulle betyda genom att presentera kvinnor i några mansdominerade sektorer liksom deras manliga kollegor. Den offentliga sektorns förändring särskilt i några kvinnodominerade sektorer fanns också med i två bidrag kopplat till företagande. Det gällde vård- och omsorg och utbildning. Livsformsbegreppen visade sig lämpliga för att analysera båda grupperna.

I det avslutande kapitlet i *Företagerskan* lämnade vi ett ”testamente” riktat både till oss själva, till andra forskare och till främjare av olika slag. Vi betonade där betydelsen av att alltid beakta historien – det ser ut som det ser ut eftersom det varit som det varit. Det nya förs alltid in i något som redan finns. Viktiga delar av historien och därmed också av samtiden och framtiden är förhärskande genussystem men också näringslivsstruktur som dominerats av stora företag både i sinne och i praktik. Vi tog också upp de stora olikheter som finns i gruppen företagare, både för kvinnor och män, mellan självanställda, entreprenörer och ledare med anknytning till identitet, profession och yrke, livsform och klass. Allra, allra sist och mycket praktiskt efterlyste vi könsuppdelad statistik!

Boken *Företagerskan* kan ses som en slutrapport från FEM-programmet. Den markerar också slutet på pionjärtiden både för forskning om kvinnor som företagare och för politiska satsningar för kvinnors företagande. Så uttrycks det i förordet till en kartläggning av all forskning inom rådet som Nutek lät genomföra år 2004. Kartläggningen visade att det, förutom den forskning om kvinnors företagande som var kopplad till FEM-programmet, fanns forskning över hela landet (och även i våra nordiska grannländer) och från olika ämnen. Det framgår tydligt att forskarkluster med olika inriktning hade etablerats – såsom regionala frågor vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och livsformsaspekter vid sociologi i Karlstad. Teknik och innova-

tion fanns med som nyckelord i en rad bidrag. Vi vill också nämna att det bland forskarna fanns etablerade manliga forskare som var medförfattare till artiklar som hade kvinnor som empirisk grupp. Flera intresseorganisationer såsom Timbro fanns med bland de som publicerade inom området. Bland författarna fanns inte bara forskare utan också praktiker, som konsulter och affärsrådgivare. De sistnämnda skrev ofta om kvinnor som företagare som de stött på i den region där de jobbade. Konsulter gav ofta råd, i bokform, exempelvis om vad man ska tänka på då man startar företag. Det ser vi som en början på den bransch som stöd till kvinnor som företagare har blivit.

Även om det med viss rätt kan påstås att forskning om företagande kvinnor var ett etablerat område så var det dock inte integrerat i vare sig forskning eller politik om kvinnor eller företagande. Ett uttryck för det är den så kallade kvinnomaktutredningen som verkade under åren 1994–97. I de många rapporter som producerades under åren återfanns bara en artikel på temat kvinnors företagande och den offentliga sektorns omvandling.

Nya främjandeinsatser – ny forskning

Nästa stora offentligt finansierade satsning på forskning om kvinnors företagande kom i samband med 2007 års satsning på främjande av kvinnors företagande. Främjandet var en del av programmet och forskning en annan. Därutöver betonades betydelsen av att adekvat statistik producerades för att kunna avgöra effekten av gjorda satsningar. Ansvaret för det direkta främjandet låg hos Nutek medan forskningsdelen gavs till Vinnova som utlyste ett forskningsprogram ”Forskning om kvinnors företagande”. I utlysningen nämndes två områden som man ville ha belysta: identifiering av (eventuella) diskriminerande eller på andra sätt hindrande strukturer för kvinnors entreprenörskap och företagande samt belysning av olika förutsättningar för företagande och tillväxt i kvinnligt respektive manligt könsmärkta branscher.

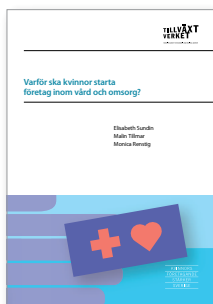
Flera orsaker till valet av fokus redovisades. För det första var det den tillväxtpotential som fanns både i antal företag ägda och drivna av kvinnor och i företagens utveckling. För det andra fanns ett jämställdhetsmotiv då det tycktes vara så att, exempelvis, offentliga program utformats för att passa män och manligt dominerande branscher. Att ta reda på hur och varför skulle också ge underlag till att förändra och förbättra. Och ett tredje och sista motiv var kunskapen i sig – särskilt med ett genusperspektiv som kunde modifiera och öka kunskaperna inte bara om kvinnor och deras företag utan också om entreprenörskap, innovation och företagande i stort.

Tio projekt beviljades medel. Projektansvariga var historiker, ekonom-historiker, företagsekonomer, statsvetare, kulturgeografer, nationalekonomer och tekniker med olika inriktning. Kvinnors roll i familjeföretagande, relationen arbetsmarknaden och företagande, EU:s strukturfonder och regionala partnerskaps påverkan på kvinnors beslutsutrymme och position i de nya styrsystem som etablerats var exempel på projekt. Finansieringsfrågor, risk och riskbedömningar behandlades i två projekt, stöd och stödpraktik i Sverige och USA i ett med betoning också på genus och den offentliga sektorns omvandling i ytterligare ett. Det sistnämnda ingick som en del i det projekt som satte in kvinnors företagande under efterkrigstiden i en bred välfärds-kontext.

Vinnovas forskningsprogram avslutades med en antologi år 2011. I den inledande artikel som anslog tonen för boken *Kvinnors företagande – mål eller medel?* berördes den förändrade synen på staten, på familjen och på kvinnor. Författarna lyfte fram vissa perspektiv som inte är så vanliga i den traditionella entreprenörforskningen. De diskuterade exempelvis konsekvenserna av att en stor del av offentligt finansierad verksamhet redan vid 1980-talets början var kommunaliserad i bemärkelsen att den utfördes av kommunalt anställda, det vill säga det var vare sig staten eller familjerna som stod för arbetet. Men redan då, vid 1980-talets

början, hade den ”marknadisering” påbörjats som vi sedan sett öka under 2000-talet och som kraftigt påverkat främjandeprogrammen. Grundfrågan för politiken var hur välfärdsstaten skulle organiseras och vilket uppdrag som skulle ges till skilda intressentgrupper. Företagandets position och betydelse för politiken varierar över tiden och med politiken. I det här sammanhanget var det särskilt de förväntade positiva effekterna för kvinnors företagande av skattesubvention av hushållsnära tjänster och en ökad användning av alternativa utförare som var aktuellt. I boken framhölls kopplingen mellan politiska beslut och kvinnors företagande. En del artiklar byggde på genusteori, andra skrev om kvinnor och män utan kopplingar till genusteori.

Flera av forskarna ifrågasatte dominerande föreställningar om företagande, tillväxt och kvinnor, till exempel med hänvisning till så kallade kvinnliga värden – och varför kvinnor bör uppmanas att vara företagare. Just så formulerade Nutek ett uppdrag att reflektera över år 2009. Det förutsatta svaret, får vi förmoda, var att det var vettigt och angeläget allra helst som det i samma skrift gavs goda råd i ”hur-frågan” av några affärsrådgivare. Till motsatt svar, eller kanske snarare ett villkorat svar kom en annan skrift också utgiven av Tillväxtverket. I samma skrift fanns också ett bidrag som förordar att kvinnodominerade verksamheter inom den offentliga sektorn bör privatiseras. Kvinnors företagande hade alltså kommit att bli en ideologisk fråga som gjorde området politiskt känsligt. Ansvarig myndighet balanserade genom att ge utrymme för flera forskningsresultat och ståndpunkter.

Åter till boken som avslutade det av Vinnova administrerade forskningsprogrammet. Flera författare menade att kvinnor som enskilda och som grupper tappat position i den nya nätverksdemokratin och att det också gällde företagande kvinnor, som inte fanns centralt vare sig i näringslivet eller andra centrala nätverk. Var hade de företagande kvinnorna tagit vägen i den nya politiken – både den som rörde regional utveckling och styrning, tillväxt och företa-

gande? Och samma fråga bör, menar vi, ställas även idag då det gäller forskning. Var är de verkliga kvinnorna? Håller samverkan mellan forskning och praktik på att försvagas genom att de verkliga kvinnorna saknas i stora delar av forskningen?

Segern är vunnen?

Det finns flera tecken på att forskningen om kvinnor som företagare numera accepterats inom centrala delar av forskarvärlden. Ett tecken är att det faktiskt blivit vanligt att etablerade forskare, både män och kvinnor, har med ”kön som variabel” i studier. Ett annat är att det i den bok som gavs ut till 50-årsjubileet av ”Kvinnors liv och arbete” fanns med ett kapitel om ”Kvinnors företagande och genusordningen”. Företagare fanns inte med i 1962-års upplaga. Ett tredje är att ett projekt om ”Entreprenörskap och ekonomisk tillväxt ur ett genusvetenskapligt perspektiv” beviljades medel från Vetenskapsrådets stora utlysning för genusforskare. Forskning om kvinnors företagande och företagande ur genusperspektiv tycks alltså numera vara ett etablerat forskningsområde. Ur den synvinkeln behövs inte längre hjälp från Tillväxtverket eller andra myndigheter.

Internationalisering

Vi nämnde ovan att vår bok *Kvinnor som företagare* var skriven på svenska. Vi minns inte ens att vi funderade på att skriva den på engelska. Också de böcker som publicerades i anslutning till Nuteks respektive Tillväxtverkets och Vinnovas program skrevs på svenska. Vi skrev dock tidigt några artiklar på engelska och deltog i internationella konferenser.

Nu är det annorlunda. Liksom i Sverige har forskningen om kvinnor som företagare expanderat kraftigt internationellt och även offentligt finansierade organisationer såsom OECD och EU stöttar både kvinnors företagande och forskning om kvinnors företagande. Entreprenörskonferenser har numera ett så kallat ”track” (spår) om entreprenörskap och genus och det finns till och med en särskild tidskrift

just om företagande och genus, ”International Journal of Gender and Entrepreneurship”. De svenska forskarnas arbeten är väl företrädade både på konferenser och i tidskrifter.

Samarbetet i Sverige mellan forskning, förvaltning och politik är av stort värde. Svenska forskare har genom berörda myndigheter fått tillgång till internationella myndigheter och svenska myndigheter har genom berörda forskare fått tillgång till den internationella forskningen. I detta avseende tycks det etablerade samarbetet mellan forskning, politik och administration bestå och utvecklas.

Sammanfattningsvis bakåt och framöver ...

Redan i början när insatser för att främja kvinnors företagande beslutades, sökte ansvariga stimulera forskning och kunskapsuppbyggnad. Hur har det gått – ur den synvinkeln? Har forskningen och särskilt då den forskning som ansvariga varit med om att finansiera resulterat i kunskaper och insikter av värde för politiken? Det är en stor fråga. Dessutom är kunskap och kompetens inte något som tas fram av forskare och serveras till administratörer och politiker. Kunskapen och informationen går också i andra riktningen. De ansvariga på myndigheter, i regioner och på kommuner var och är ofta mycket kunniga, erfarna och insiktsfulla. I diskussionerna mellan praktiker och forskare drivs, vill vi hävda, analyserna framåt. Det forskarna kan bidra specifikt med är att sätta teoretiska begrepp på iakttagelser och slutsatser. Kunskapsbildningen är i sann mening ett resultat av interaktion – eller så har det varit. Förändringar har inletts, något som vi återkommer till avslutningsvis. Forskare och praktiker ger också varandra legitimitet. Forskning och forskningsbaserade kunskaper har fortfarande hög legitimitet och i de forskningsmiljöer som rör företagande ger kontakter med och utsagor från den så kallade verkligheten legitimitet. Dessutom ger pengar legitimitet – att ha fått pengar från någon intresserad för att beforska ett område ger definitivt legitimitet.

Vad har då forskningen bidragit med och vad har beslutsfattare och verkställare haft nytta av? En stor och helt avgörande skillnad sedan 1990 är att det skett en stor förändring i den så kallade tidsandan under de senaste decennierna. Det var inte ovanligt att i början av 1990-talet höra näringslivets företrädare klaga över att företagare sågs med misstro av befolkningen och att de i populärlitteraturen framställdes som giriga utsugare. Nu är det vanligare att den som är anställd, särskilt offentligt anställd, måste försvara sin brist på framåtanda och entreprenörskap. Tidsandan påverkar både de som har att arbeta med att stimulera företagande och forskare inom området – kanske mera än företagen själva påverkas. *Hur* tidsandan påverkar är dock inte entydigt. Försiktighet och kritiska förhållningssätt kan vara svårare att föra fram.

Ett av våra allra första forskningsresultat var att det var många kvinnor som var företagare – många fler än i de allmänna föreställningarna. Efter det, men därmed inte enbart på grund av, ifrågasätts numera sällan att det finns många kvinnor som är företagare. En kommentar är ofta att de ändå är för få. De borde, givet sin andel av befolkningen och av arbetskraften, vara flera. Det argumentet förekommer i de regeringsuppdrag som ges till Nutek och senare till Tillväxtverket.

Nyföretagarstatistiken är numera könsfördelad. Utifrån den statistik som produceras är det dock inga entydiga samband mellan företagare och företag – eller huruvida företagandet drivs på deltid. Svårare än att räkna nya företag är det att ha kontroll över rörligheten i gruppen företag – företag läggs ned, ombildas och förändras. Det tror vi att vi får leva med. Att nyföretagandet fördelas på kvinnor och män ser vi som ett stort och viktigt framsteg! Genom forskningen har vi fått svar på en del av de frågor vi ställde i bokens början. Även om kunskapen inte är fullständig är den värdefull och ger en god grund. För en fortsättning måste till, bland annat för att verkligheten ändras i så många avseenden. I det sista kapitlet, där vi diskuterar framtidsfrågor, ger vi exempel på vilken forskning som vi anser bör prioriteras.

KAPITEL 5.

**Reflektioner över
25 års utveckling**

Reflektioner över 25 års utveckling

25-årsperspektivet i boken gäller kvinnors företagande, synen på deras företagande och främjandesystemet för kvinnors företagande. De relevanta grupperna är därmed både kvinnor som företagare och de aktörer som främjar kvinnor som företagare. Eller företag som drivs av kvinnor. Vi har genomgående också betonat kontextens betydelse. Just därför är det motiverat att även tänka på om det som händer är relevant för företag i allmänhet eller specifikt för kvinnors företag; om det som händer är relevant för kvinnor i allmänhet eller specifikt för kvinnor som bedriver företag. Vi återkommer till detta avslutningsvis men det är värt att hålla i minnet när du nu läser vidare.

Det är nu dags att försöka sammanfatta våra intryck, baserade på genomgång av material från främjandearbetet, från tidigare studier – våra egna och andras, men också våra egna intryck av hela processen. 25 år är en lång tid – eller kort om man ser till trögheten i sociala processer, som att förändra attityder och värderingar. Människor som var 25 år när den period vi beskriver startade är idag 50 år. Det långa tidsperspektivet innebär att antalet personer bland de företagsfrämjande aktörerna som varit med hela tiden inte är så många. Människor som arbetar med att främja företagande kommer och går. Detta är en av utmaningarna. I målbeskrivningarna för det företagsfrämjande arbetet har det genomgående funnits flera angivna målgrupper – kvinnor som är företagare och som kan tänkas bli företagare, självklart, men också främjandesystemet och politiker. De senare är de som ska fatta beslut som påverkar både system

och företagare. Allmänheten, som i det här sammanhanget kan ses både som väljare och ibland kunder, är också en utpekad målgrupp.

Vi avslutar med diskussion utifrån tre aspekter:

1. det specifika för kvinnor som är företagare och det politikområdet; vad är specifikt för kvinnor med anknytning till kön och genus och vad är specifikt för små företag och det politikområdet?
2. de myter som fanns för 25 år sedan – gäller de fortfarande? Har det rentav tillkommit några nya?
3. vi drar slutsatser som vi anser vara viktiga att tänka på för det fortsatta arbetet – det gäller särskilt för forskare, politiker och främjare av alla de slag. Kvinnor som är företagare och som funderar på att bli företagare klarar sig bra ändå.

Förändringar under 25 år

Den allmänna ekonomiska utvecklingen påverkar både företagande och främjandesystem. För små företag kan det vara svårt att se sig själva som en del av utvecklingen, ibland är upplevelsen att se sig som offer starkare. Det är en slutsats som kan dras av flera processer vi skrivit om – en sådan process är de i vissa avseenden starka centraliseringstendenserna, en annan de i andra avseenden lika starka decentraliseringstendenserna.

Under perioden har stora *demografiska* förändringar skett i Sverige. Åldersstrukturen har förändrats, inte precis som förväntat dock. De stora avgångar av 1940-talister som befarades leda till brist på arbetskraft har inte alls haft den effekten, tvärtom är den öppna arbetslösheten högre i en situation när de sista 1940-talisterna är på väg att lämna arbetsmarknaden, de som är födda 1949 fyller 66 år under 2015.

Teknikutveckling, globalisering och effektivisering är bara några av orsakerna till att mer arbetskraft inte behövs. Åldersstrukturen har inte heller blivit så snedvriden mot åldringar som befarades för några decennier sedan och Sverige har under många år nu haft en högre andel nyfödda per invånare än de flesta västländer. Det finns två orsaker till detta, dels utbyggnaden av föräldraförsäkringen och förskolesystemet, dels den ökande invandringen och arbetskraftsflyttningar inom EU.

Urbaniseringen har fortskridit, med en alltmer accelererande omflyttning till de tre storstäderna med kringliggande orter samt till mellanstora städer, framförallt orter med högskolor, från övriga delar av landet. Andelen med längre utbildningar har ökat och där har, liksom i många andra länder, kvinnorna hamnat i majoritet bland de som tar examen.

Invandringen är en del av den demografiska förändringen och dess betydelse för företagandet är av flera slag. En är att svårigheterna på arbetsmarknaden kan leda till ett nödvändighetsdrivet företagande. Det varierar dock mellan olika orter och regioner och mellan branscher och sektorer. Invandringen leder också till ny efterfrågan och skapandet av nya marknader, men invandrare är inte bara invandrare utan de är också kvinnor och män.

Vi har idag en demografi som till stora delar skiljer sig från vad som förutsågs för några decennier sedan. Utan att överdriva kan vi konstatera att det vi tidigare oftast talat om, ett homogent Sverige, inte längre är en sanning. Människor flyttar runt i mycket högre utsträckning, inom och utom landet. Spridningen i ekonomiska villkor har ökat, med en tydlig geografisk dimension där tillväxten i stort sker i de städer dit människor flyttar.

Dessa demografiska förändringar påverkar företagandet. Förutsättningarna för att driva företag utanför tillväxtområdena finns, beroende på bransch och också på kommunikationer och informationsteknologi, men många kvinnors

(och många mäns) företag, som den lokala livsmedelsbutiken i byn, lever idag en tynande tillvaro – om de ens finns kvar. Butiksdöden är ett faktum och speciellt markant slår detta i bygder och orter med få invånare. Det återstår att se om kvinnor kan komma in som företagare på den enda bransch inom vård, skola och omsorg som demografiskt ser ut att växa framöver – äldre vården.

Demografiska och ekonomiska förändringar har också lett till att grupper vi inte tidigare sett som företagare, eller beaktat i stöden, växer. Två sådana grupper är invandrare och äldre. Tidigare har det funnits en klar övervikt av företagare i ”barnafödande och vårdande åldrar”, för att citera oss själva. Idag ser vi en större spridning. Unga startar allt oftare företag, dels för att det synliggjorts som ett alternativ till anställning, dels för att det är ett sätt att hantera arbetslöshet. Även äldre är aktiva företagare, inte sällan som ett sätt att undvika arbetslöshet. Det är heller inte ovanligt att pensionärer startar företag för att sysselsätta sig eller för att försörja sig. Bland invandrare, speciellt de utan specialiserad utbildning och de som är nyanlända, är arbetslösheten mycket hög och då är företagandet ett alternativ.

Sammantaget har de demografiska förändringarna lett till en ökad variation i företagargruppen. Motiven till att starta företag är också mer varierade – vill man eller måste man? Frågeställningen om motiv har tidvis varit stor i forskningen och finns också med bland de uppgifter som myndigheter tar in. Vi menar ändå att denna fråga kommit i skymundan under senare år då entreprenörskap som ideal lyfts fram. Ur samhällets, både landets och regionernas synvinkel, kanske det inte spelar någon roll – men för individerna är det viktigt.

Teknik, EU och globalisering är sammanvävt med den ekonomiska utvecklingen. Dessa stora förändringar har påskyndat utvecklingen av företagandet och främjandet i riktning mot ett tillväxttänkande och mot företagandet som navet kring vilket tillväxten byggs upp. Vi vill betona att vi

ser dessa faktorer som viktiga och att vi delar synen att företagande (liksom politik) idag lever i en totalt global kontext – det finns egentligen inga lokala marknader längre, annat än temporärt. All verksamhet är idag i grunden utsatt för konkurrens från hela världen, och snart sagt alla företag har också möjlighet att agera globalt. Att ta till sig den insikten är naturligtvis viktigt – men det är också viktigt att komma ihåg att på marknader är det inte bara priset som är avgörande utan också mycket annat, särskilt då det gäller tjänster. Många tjänster kan beskrivas som relations- och förtroendebaserade branscher.

Politiska förändringar inom några sektorer

Det är svårt att i praktiken skilja ut vad som är politik – eller kanske snarare vad som *inte* är politik. En del är uppenbart, som till exempel konsekvenser av att vi är ett EU-land, annat är mindre tydligt. Vi har i boken beskrivit den svenska politikens förändring och särskilt då regional- och jämställdhetspolitik, som särskilt angeläget i en diskussion om att främja kvinnors företagande.

De valda politikområdena är delar av det stora skiftet i synen på hur samhället ska styras. Både retoriskt och praktiskt är införandet av New Public Management och privatiseringen av offentlig verksamhet – eller snarare *privatisering av utförande av offentlig verksamhet* – viktigt. De skattefinansierade verksamheter som ”privatiserats” är inte helt privata eftersom det fortfarande är det offentliga som ansvarar för helheten. Det finns heller ingen direkt marknadskoppling mellan utföraren och klienten/kunden. Förväntningar var höga på att privata utförare av offentligt finansierade ansvarsområden skulle innebära fler företagare – särskilt fler kvinnor som företagare inom de sektorer som domineras av kvinnor bland de anställda. Erfarenheterna hittills har varit mindre positiva givet dessa förväntningar. Inom vård, skola och omsorg har resultatet enligt våra egna och andras studier snarare visat att de små företag som startas av kvinnor (och män) i dessa sektorer oftast tar mycket

små marknadsandelar och att det istället är stora koncerner som tar över. Man kan uttrycka det så att de kommunala (primär- och landstings-) monopolen ersatts av nationella oligopol. Istället för att det är Mellanstads kommun som är huvudman för all kommunal äldreomsorg är det Internationella riskkapitalbolaget som står för en stor del av äldreomsorgen runt hela Sverige. Istället för att varje kommun hanterar äldreomsorgen inom sin lokala sfär blir det ett fåtal stora företag som står för merparten av Sveriges äldreomsorg. Inte heller innebär flera av de skattesubventioner som finns (typ ROT och RUT) en reell privatisering, snarare tvärtom eftersom samhället bidrar till att påverka marknaden genom att förbilliga dessa tjänster jämfört med alternativa tjänster utan skattesubventioner.

En annan förskjutning vi ser är att *företagandet och tillväxtfrågor helt har tagit över* retoriken – kvinnors företagande handlar numera mer om företagande än om kvinnor, utveckling handlar mer om tillväxt än om regional balans – helt i enlighet med förändringarna inom den politik som numera benämns regional politik istället för regionalpolitik. En tydlig förskjutning har skett från att stöd ska verka för en regional utjämning till att stöd ska verka för tillväxt generellt för alla regioner.

Vid 1990-talets början såg vi fortfarande en stor andel frivilliga sammanslutningar för kvinnor som företagare, lokalt startade föreningar där företagare samlades för att de var kvinnor – vi var själva med i en sådan förening, Orkan, i Umeå. Organiseringen och nätverkandet byggdes nerifrån och upp – och av företagarna själva. Det hade att göra med att främjandesystemet vid den tiden så tydligt var uppbyggt för manligt definierade branscher och för stora företag. Med tiden har reglerna för vem som kan få stöd ändrats så att fler branscher och – framförallt – mindre företag kan ta del av stöden. Främjandesystemet har alltså på ett sätt blivit mer tillgängligt för kvinnors företagande.

Till detta kommer sedan de specifika satsningarna på kvinnors företagande – från 1993 och framåt har det funnits nationella medel, oftast förmedlade via regionala och lokala aktörer, riktade just till kvinnor som är, eller vill bli, företagare. Det har delvis inneburit en förskjutning från ett nedifrån-perspektiv på stöd (med frivilliga företagare som stöder varandra) till ett uppifrån-perspektiv på stöd (med regionala politiska aktörer som beslutar om vilka aktörer som ska ge eller förmedla stöd till vilka kvinnor). Denna förskjutning tycks ha haft den något paradoxala effekten att ”företagandet” betonas mer än ”kvinnorna” i kvinnors företagande. När kvinnor som var eller ville bli företagare tidigare organiserade sig frivilligt kom tyngdpunkten att ligga på att vara kvinna som företagare. När främjandet sker från politiskt håll kommer tyngdpunkten att ligga på att vara företagare som kvinna, det vill säga åtgärderna stärker företaget, att de sedan är kvinnor är mer eller mindre en bisak.

Förändringar i främjandesystemet

Det offentliga egen organisering är också en viktig politisk förändring. Organiseringen har stor betydelse både för de som arbetar i systemet och för de som kommer i kontakt med systemet.

Från många till få aktiva, från eldsjälar till professionella
 Överlag ger materialet i sin helhet, och framförallt rapporterna från regionerna, en bild av att det är *relativt få aktörer som är aktiva* i att driva främjandet. Samma organisationer återkommer i många regioner och antalet medverkande organisationer är ganska få. Det kan ha att göra med formerna som vissa aktörer anser vara svåra att hantera. Det kan för de ovana vara svårt att förstå hur, eller ens att, man kan ansöka om medel. I andra fall har medfinansiering krävts vilket utesluter vissa aktörer, till exempel frivilligorganisationer. Vi vill framhålla att vi känner igen mönstret från andra stödformer, till exempel när vi varit inblandade i

ansökningar om EU-medel. Där har vi sett att formerna för ansöka om medel gör att ett fåtal aktörer dominerar – de som skaffat sig en vana av att söka medel av denna typ. Att gå in och arbeta med främjande med hjälp av offentliga medel är i sig en egen typ av marknad.

Vad har då hänt i den grupp av främjare som är kärntruppen bland aktörerna – de som har ansvaret för att det ska bli förändringar? Som vi upprepade gånger betonat innebar insatserna som startade för 25 år sedan ett markant skifte. Före det fanns inga insatser med det tydliga uppdraget att främja kvinnors företagande och inga främjare heller. Det fanns eldsjälarna som drev frågan framåt, många av dem var företagare själva – eller så arbetade de med företagsrådgivning och hade tidigt uppmärksammat att villkoren var olika. Vi kom i kontakt med sådana eldsjälarna när vi startade vår forskning 1980, kvinnor som drevs av viljan att förändra – och som fick ett enormt gensvar eftersom det fanns ett uppdämt behov. Ett tydligt exempel på detta var när Kvinnor Kan hade sin första mässa 1984 – till stora delar var utställarna företagare och temat var kring ekonomi. Det blev kaos eftersom antalet deltagare blev mångdubbelt fler än planerat.

Denna entusiastiska tidiga fas förändrades och i nästa fas blev det en mer organiserad men fortfarande frivilligbaserad verksamhet – med företagarföreningar, lokala engagemang och liknande. De offentliga satsningarna på just kvinnors företagande fick sin start 1993 med affärsrådgivarprogrammet och då var *professionaliseringen och skiftet från nedifrån-upp till uppifrån-ned* inledd. Den utveckling som vi beskrivit för främjandet som sådant – från frivilligt och lokalt för kvinnor, till centralt styrt och för företagande, och därefter till delegerad beslutsrätt och generella riktlinjer – har naturligtvis även påverkat aktörerna inom främjandet. Besluten, makten och resurserna har bytt nivåer.

Från början var företagarna och frivilliga eldsjälarna de huvudsakliga aktörerna, därefter försköts det så att det var

nationella, offentliga aktörer som styrde främjandet och beviljade medel. Sedan mitten av 2000-talet har vi sett en förskjutning där de nationella aktörerna styr med riktlinjer men delegerar mer av makten över utförandet till den regionala och lokala nivån. Det tycks vara en U-sväng tillbaka mot den regionala och lokala nivån igen i enlighet med nya styrprinciper.

Det ska framhållas att det även nu, och genom hela perioden, är tydligt att ett antal eldsjälarna har varit viktiga för att arbetet blivit lyckosamt. Det har varit många faktorer som talat mot främjandet. Framförallt är det *bristen på långsiktighet* – från 2007 har det tillsatts medel till och med 2014 men det har varit tidsbegränsade satsningar sammanbundna av temporära förlängningar som gällt. Programmen har bedrivits under osäkerhet. Direktiven och formerna har också ändrats frekvent. Denna kortsiktighet och rörlighet i uppdraget, med åtföljande rörlighet bland projekt- och handläggare/projektledare, har inte underlättat arbetet med att bygga upp en långsiktig, organisatorisk grundad kompetens och inte heller överförbarheten av erfarenheter.

Främjandeåtgärderna har utvärderats i hög utsträckning, vi kan – som utomstående – reflektera över att just främjande av kvinnors företagande är så starkt genomlyst. Främjandet har skett i form av projekt som är tidsbegränsade och en stor del av de som arbetar med programmet är projektanställda, ett förhållande som också kan leda till kompetens tapp och brist på överföring till andra delar av främjande-systemet. Detta har dock inte lett till brist på intresserade. När det annonserades att 100 miljoner kr/år skulle tillsättas för att främja kvinnors företagande blev ansvariga så nedringda av intresserade – män såväl som kvinnor – att en erfaren främjare syrligt konstaterade:

”Det verkar plötsligt finnas 100 miljoner skäl att vara intresserad av kvinnors företagande.”

Slutsatsen blir att kvinnors företagande och främjandet professionaliserats sett till företagande men avprofessionaliserats när det gäller kunskaper om genus. Enligt nya uppdrag betonas företagsutveckling mer än kvinnors villkor som företagare, även om en förhoppning om en framtida förstärkning väcks genom den nationella strategi för företagsfrämjande som presenterades under våren 2015 – förutsatt att förslagen i den genomförs och de angivna nödvändiga kraven upprätthålls.

Men den försvagning av kunskaper och insikter om genus vi nu ser riskerar bli större som en följd av att ansvaret för företagsfrämjande, inklusive det som avser kvinnor, i många regioner flyttats till nyinrättade organisationer såsom regionförbund. De ansvariga i dessa organisationer har inte erfarenhet av främjandeverksamhetens särskilda villkor och historia. Det har, på många håll i landet, inneburit ett kompetenstapp. Högre beslutsfattare och näringslivet i stort har heller inte varit engagerade i främjandet under den period vi studerat. De som arbetat med främjande kommer framförallt från politik- och myndighetsvärlden samt från små och medelstora konsult- och utbildningsorganisationer. De har arbetat i projektform och med korta projekt med kort framförhållning – en effekt av detta är bland annat att en icke oväsentlig del av anslagen inte har utnyttjats, det har inte varit möjligt givet de korta projekttider som varit tillgängliga.

Näringslivet och främjande av kvinnors företagande

Rubriken ovan kan verka besynnerlig – kvinnor som företagare är ju näringslivet, en viktig del av näringslivet. Men så är det ändå inte alltid helt och fullt. Politiska beslutsfattare påverkar kvinnor som företagare och avgör främjandesystemets konstruktion, men beslutsfattare inom näringslivet är centrala för utvecklingen av kvinnors företagande. Låt oss börja med ett ofta använt exempel – bankerna. I vilken utsträckning har de vilja och kompetens att bedöma det genuint nya i allmänhet och det som framförs av kvinnor

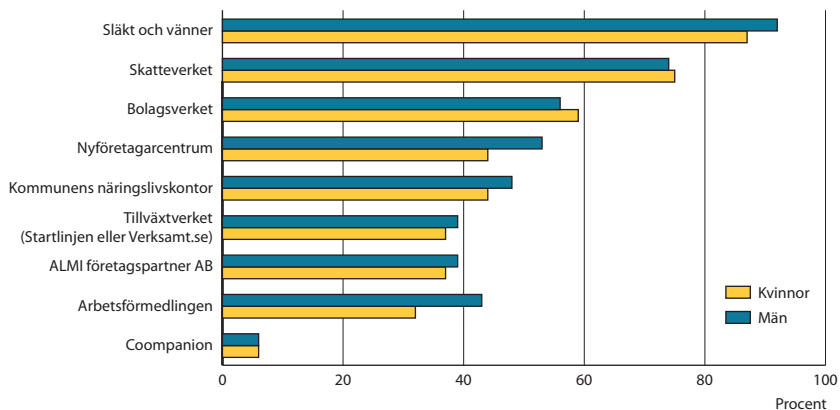
och deras affärsmodeller i synnerhet? Den frågan, liksom frågan om hur kvinnors (och andra nya eller små) företag kopplas till stora kunder, leverantörer och konkurrenter diskuteras sällan i samband med företagsfrämjande. Att sådana relationer och positioner kan vara problematiska vet vi men det är inte så ofta detta diskuteras.

I andra kvinnofrågor, som frågan om kvinnor på ledande positioner (till exempel anställda vd-ar i stora företag) eller kvinnor i styrelser är näringslivets representanter mera aktiva (om än inte alltid så positiva och stödjande). Den lista som Veckans Affärer ställer samman över näringslivets mäktigaste kvinnor innehåller ett fåtal kvinnor som startat egna företag, nu senast presenterade i egen kategori, Årets Entreprenör. För näringslivet synes frågan om kvinnors företagande vara mindre intressant än kvinnors ledningspositioner. Vi kan också notera att det *inte är näringslivets beslutsfattare som engagerat sig i främjandet av kvinnors företagande* – vissa företagargorganisationer och banker har engagerat sig i ett fåtal projekt men även dessa organisationer engagerar sig främst för kvinnor som ledare. Det är symptomatiskt att bland främjandeåtgärderna i de program vi har beskrivit i denna bok är det ”Golden Rules of Leadership” och ”Women Up” inom ramen för programmet Främja kvinnors företagande som haft mest aktiv samverkan med beslutsfattare från näringslivet (till exempel från McKinsey). Dessa två exempel riktar sig mer generellt till att få fler kvinnor som ledare.

Hur ser då kvinnorna på saken? I en undersökning till potentiella företagare frågades vart man skulle vända sig för råd. Här ser vi att släkt och vänner är de vanligaste att ta råd från, Skatteverket och Bolagsverket finns också med. Nyföretagarcentrum och näringslivskontor kommer ganska högt upp men näringslivsinriktade organisationer är inte förstahandsval för de som ska starta eget. Vi vet, från våra tidigare studier, att även de som driver företag ofta vänder sig till närstående men också till sin bank och till sin revisor för att få råd. Dessa organisationer är en del av näringslivets

supportsystem och borde, enligt vår mening, ha en större roll även i främjandearbetet.

DIAGRAM 24 Informationskällor för företagsstartare

Källa: Tillväxtverket, Entreprenörskapsbarometern 2012

Inte heller när vi ser till de politiskt beslutade åtgärderna ser vi att näringslivet har varit en självklar aktör i åtgärderna. Som vi nämnt är det regionala aktörer inom politik och myndigheter som är de främsta aktörerna samt även konsulter och en del frivilligorganisationer. En större inblandning av beslutsfattare från näringslivet hade kunnat öka utväxlingen av främjandeåtgärderna – det är ju i näringslivet som kvinnorna ska verka med sina företag. Det framgår också av utvärderingarna och annat material att det inte alltid varit så att högre beslutsfattare inom politiken och inom myndigheterna aktivt deltagit i regionerna, till exempel på de mötesplatser som arrangerats.

Kvinnor som företagare och bilden av kvinnor som företagare

Så är vi då framme vid huvudpersonerna för främjandet – kvinnor som är eller funderar på att bli företagare. Vilka förändringar kan vi se hos dem och i synen på dem? Här

kan man lugnt säga att det har hänt saker under de 25 åren – inte så mycket i hur många kvinnor som är företagare men väl i synen på och i attityderna till kvinnor som driver företag. Den som var kvinna och företagare var osynliggjord för andra och för sig själv på 80-talet. Så är det inte idag.

Från osynlighet till normalisering

Vi har under de senaste decennierna sett en normalisering av kvinnors företagande och också av främjande av kvinnors företagande. Denna normalisering hade startat redan före 1993, men det var då som normaliseringen av att främja kvinnors företagande officiellt inleddes. Med normalisering menar vi att det inte längre ses som extremt ovanligt att tala om, visa upp eller ens att vara en företagande kvinna. Synligheten har ökat och även acceptansen av att kvinnor kan vara företagare och är företagare. När vi började våra studier av kvinnor som var företagare år 1980 var det för de flesta totalt otänkbart med kombinationen kvinna/företagare. I våra tidiga studier beskriver vi detta som osynlighet, en osynlighet som även företagande kvinnor själva hade inför varandra – det var säkert en anledning bakom den frivilliga mobiliseringen bland företagskor. Just denna förskjutning från en ganska kompakt osynlighet för 35 år sedan till en normalisering är i sig en enorm förändring.

Kvinnor som företagare – flera och mera professionella

I siffror ser vi att andelen kvinnor bland företagarna sakta ökar – andelen kvinnor som startar företag har ökat mer och det medför att även den totala andelen kvinnor bland alla företagare ökar, dock långsammare. Överlag har befolkningen blivit alltmer positiv till företagande samtidigt som det finns det en föreställning om att det är svårt att starta företag.

Vi kan också se att kvinnor som är företagare alltmer identifierar sig, och identifieras, med rollen som företagare snarare än med rollen som kvinna. Detta har vi tidigare benämnt *professionalisering av kvinnors företagande*. Vi ser denna förskjutning i hur företaget beskrivs och vilka frågor som lyfts fram. Bilden av kvinnor som företagare var i de tidiga främjandesatsningarna att de var personer med särskilt behov av stöd av en rad olika orsaker. Sådana föreställningar finns kvar, men orsaker som anges är numera sällan individuella utan strukturella. När vi i början av 1980-talet fick kontakt med kvinnor som var företagare och när vi följde den framväxande organiseringen i företagarföreningar, med mässor och utbildningar, var en central frågeställning hur företaget och familjelivet kunde kombineras. Vi fann i vår forskning att ett av de vanligaste motiven som kvinnor angav för att starta och driva företag var just möjligheten att kombinera arbete och privatliv. Idag handlar diskussionerna när kvinnor som företagare möts om hur deras företag kan växa eller nå kunder, och motiven som de anger för att starta är mycket lika de som männen anger. Det finns säkert många anledningar till denna professionalisering – en är synliggörandet och därmed identifieringen med företagarrollen, vilken har stärkts, bland annat genom främjandearbetet och genom media. En annan är den utbyggda barnomsorgen med förskola och fritidsverksamhet, vilket avlastat tidsmässigt.

Det kan dock inte uteslutas att det som vi beskriver som en professionalisering också är ett uttryck för en polarisering av företagargruppen. Den dominerande synen på företaget är nu associerat med tillväxt, vilket kan leda till att de som inte vill växa exkluderas från våra föreställningar om företaget. Det kan också gälla dem som har företagande som en förutsättning för att bo där de vill och leva på det sätt de vill – inte som en profession, utan snarare som en livsform. Det kan också gälla de som upplever att de tvingas in i ett företagande. Slutligen gäller det också dem,

som även idag, väljer företagande för att det möjliggör en kombination med omsorg om familjen. Dessa typer av företagare uppmärksammas numera sällan om det inte kan presenteras som något mycket temporärt. Det finns exempelvis artiklar om kvinnor som använder föräldraledigheten till att förbereda en företagsstart.

Bilden av företagaren i främjandesystemet

Den ökande heterogeniteten i befolkningen och i företagandet avspeglas inte i alla delar av hanteringen inom främjandesystemet. Det finns en uppfattning om att nyanlända kan behöva särskilda insatser och att också kvinnor kan ha särskilda behov – liksom unga. Men bilden av att det är en företagare som driver upp sitt företag, skapar tillväxt, anställer människor och betalar skatt finns kvar. Inte heller historiskt har denna bild varit sann. Familjeföretag är, enligt vår och många andras mening, ryggraden i de flesta ekonomier – det kan vara makar som driver ihop, det kan vara två generationer, det kan vara syskon, kusiner med flera.

Även företag som inte bygger på familjen bygger ofta på team – det kan vara vänner, studiekamrater eller bara att man aktivt söker partners som kompletterar en själv (innovatören söker en ledare, säljare till exempel). Det här har vi själva sett när vi arbetat med studenter som vill starta företag. Något överdrivet, men ändå, kan vi säga att i främjandesystemet är ansatsen fortfarande den individuella mannen som är företagaren och kvinnor, unga, invandrare med flera ses som svaga grupper som behöver stöd för att lära sig verka som normbilden av företagare. Dessa svaga kan gärna uppmuntras att starta i grupp för att de behöver varandra men mannen som företagare är en solitär.

Kunskaper, forskning och statistik

Som framgått vet vi – totalt sett – mycket mer nu än för 25 år sedan. Kunskaper har tagits fram genom uppföljningar, utredningar och utvärderingar. Som underlag till att beskriva programmets allra sista del har vi tagit del av

närmare 100 rapporter, underlag med mera som behandlat främjandet av kvinnors företagande och det finns mycket mer att gå igenom för den som vill ta del av all dokumentation.

För 25 år sedan fanns ett fåtal forskningsstudier – idag går det att finna forskning för den som vill ta del av denna. Forskningen har ändrat inriktning, från att vara konkret kopplad till empirin (genom stora datainsamlingar eller ingående fallstudier) har den gått till att bli mer internt akademiskt fokuserad, och från svenska till engelska som språk. Då det första främjandeprogrammet inleddes år 1993 betonades att de insatser som skulle göras skulle bygga på gedigen kunskap vilket likställdes med forskning. Tjänstemän på Nutek diskuterade uppdraget med forskare. Vi tror inte att något sådant kan upprepas trots att det bevisligen varit adekvat och framgångsrikt. Orsakerna är, generellt sett, de styr- och kontrollsystem som vi skrivit om ovan inom alla myndigheter inklusive universiteten. Det är därför inte att rekommendera unga forskare att ägna sig åt tidsödande (om än väldigt stimulerande) samarbeten med praktiker. En anledning är att de skrifter som framställs måste som regel vara på svenska, vilket inte meriterande. Än värre är det, ur detta perspektiv, om resultaten av samarbetet ges ut av beställaren, myndigheten.

Men felen ligger inte bara hos universitetssystemet. Den tiden är förbi då myndigheter söker långsiktiga och svårutvärderingsbara samarbeten. New Public Management ställer strikta krav på kontroll och snabba uppföljningar avgränsade till det mätbara. Konsulter passar därmed bättre än forskare. Krav på genuskompetens kan i och för sig ställas på exempelvis konsulter, men kraven är svåra att precisera och utvärdera.

Statistiken om nyföretagandet är numera uppdelad på kvinnor respektive män, dock inte regionalt. Inte heller är all företagsstatistik uppdelad på kön. Det råder alltså fortfarande brist på könsfördelad statistik. Den bristen har påta-

lats under hela perioden, i mer än 20 år. Det finns ett lagkrav på könsuppdelad statistik, men ändå saknas det i många sammanhang. Även inom främjandesystemet är det svårt att få fullständig statistik – i många av rapporterna från programmet återkommer man till svårigheterna att få fram information om deltagande företag och företagare, till exempel enkel information om vilka som deltagit i ett event. Skälen till det är många – ibland är det många led mellan deltagarna och den organisation som vill veta något om deltagarna, ibland kan det finnas hänsyn till integritet och personuppgifter.

Vad har uppnåtts – är målen uppfyllda?

Det är många program med ännu fler projekt och insatser som har genomförts under dessa 25 år. En fördel med de utvärderingar och uppföljningar som gjorts är att vi kan se att främjandet har lett till resultat – även om de är kortsiktiga sådana, som antalet kvinnor i utbildning, antal deltagare på mötesplatser, antal evenemang samt deltagarnas utvärdering av åtgärderna. Man har också följt upp en del kring utveckling i företag (tillväxtorienterat) och kring företagsstarter bland kvinnor som deltagit i aktiviteter för just det syftet. Alla mätningar ger vid handen att totalresultatet ligger väl i linje med uppsatta mätbara mål. Det är ett starkt skäl till att hävda att de som haft ansvaret för att främja kvinnors företagande gjort ett bra jobb.

Men hur har vår kunskap om kvinnors företagande och om främjande förändrats och hur kan vi tolka denna förändring? Vi ser också att det, trots att många studier gjorts och många rapporter skrivits, finns en *fortsatt brist på kunskap om främjandets effekter* samt en *oklarhet om främjandets mål*. Om vi börjar med oklarheten om målen så synes det tydligt – främjandet ska skapa tillväxt och konkurrenskraft. Dessa mål är långsiktiga medan de mål som satts för uppföljning (som antal deltagare, möten samt deltagarutvärde-

ringar) är kortsiktiga. De generella målen om fler företagare, fler företag och fler växande företag går ju att mäta men hur främjandet, i relation till allt annat som påverkar företaget, leder till målen är bristfälligt analyserat. Med andra ord har vi bristande kunskap om effekterna. Det finns modeller för antagna samband men inga klart belagda samband. Vår bild är att detta kan anses gälla för merparten av företagsfrämjande åtgärder – eftersom det är så många faktorer som spelar in. Det kanske är som vissa forskare hävdar, att signaleffekten av att få stöd i sig gör att företagarna lyckas bättre – de blir legitimerade. När ambassadörer för kvinnors företagande utsågs var det kanske den effekten, att bli utvald, som spelade roll eftersom det gav en legitimitet och en synlighet för just dessa företagare.

Vår slutsats är att utvecklingen har gjort att vi har mycket större möjligheter till kunskap idag – många studier har gjorts och forskningen har ökat. Men vi konstaterar också att statistiken fortfarande är otillräckligt utbyggd och också att de för främjandet grundläggande frågorna om mål och effekter fortfarande inte är tillräckligt belysta. Statistikbristen och oklarheten om samband mellan åtgärder och effekter/mål är en del i att vi ser en *avsaknad av överförbarhet av kunskaper i själva främjandesystemet*. Decentraliseringen har på gott och ont lett till att de olika regionerna genomför olika slags främjandeåtgärder, med olika slags aktörer och med olika synsätt på hur tillväxt och konkurrenskraft skapas. Det är positivt, givet att regionen har ett klart mål för främjandet av kvinnors företagande. Men det är negativt sett till möjligheten att överföra kunskaper mellan olika aktörer i systemet, eftersom lärdomarna och kunskapen kan bli svårt att direkt applicera i andra regioner, som har andra förutsättningar. Vi är övertygade om att överförbarhet är möjlig att åstadkomma och systematisera, men det kräver att överförbarhet som sådant lyfts upp i målbilden. Men som skrivet – dessa problem och tillkortakommanden är inte unika för området främja kvinnors företagande.

Småföretagsspecifikt eller specifikt för företag ägda och drivna av kvinnor?

De förändringar vi tagit upp påverkar såväl kvinnors företagande, främjandet av detta som företagandet och främjandet i stort. På en övergripande nivå är påverkan densamma till exempel demografins förändring eller tekniska förändringar. Men påverkan är inte samma i praktiken eftersom arbetsmarknadens, inklusive företagandets, könssegregering inverkar på kvinnors och mäns beteenden. Så har till exempel företagandet, idag ofta diskuterat synonymt som entreprenörskap, blivit mera synligt – men det gäller särskilt kvinnors företagande eftersom det tidigare var mer dolt än mäns företagande. Ett exempel är den uppmärksamhet som riktats mot att lägre andelar kvinnor väljer att bli företagare (vilket i sig är ett globalt fenomen). Ett annat exempel är att den politiska och retoriska prioriteringen av tillväxtföretag även gäller mäns företagande. Oftare än kvinnors företag anses mäns företag ha tillväxtpotential – men merparten av de företag som drivs av män är inte heller starkt växande.

En annan förändring där effekterna på kvinnor och män skiljer sig åt är den tekniska utvecklingen, som har påverkat alla företag och branscher. De nya så kallade teknikintensiva branscherna är kraftigt mansdominerade, liksom de utbildningar som ger den kompetensen. Teknikbegreppets manliga könsstämpel tycks bestå. Teknikens och internets påverkan på andra branscher såsom detaljhandel förändrar betingelserna i grunden för de som äger och driver företagen. Det gäller kvinnor och män lika.

På ett annat sätt förhåller det sig med de politiska förändringarna i andan av New Public Management som rör verksamheter som är kraftigt dominerade av kvinnor, varför påverkan på kvinnors företagande förutsattes vara markant. Slutsatserna är oklara. Det tycks som om företagandets manliga könsstämpling har varit starkare än verksamheter-

nas könsstämpling, det vill säga andelen män som företagare i sektorerna har blivit större än förväntat. Samma effekt ser vi av förändringarna mot nätverksstyrning och partnerskap i den regionala utvecklingspolitiken, vilket har gynnat män och mäns företagande.

Kvinnospecifikt eller specifikt för kvinnor som är företagare?

Samhälleliga förändringar påverkar kvinnor och män olika så länge som genusystemet består. Ibland är ökat, eller minskat, företagande en del av genusrelaterade förändringar. Tjänsternas expansion i hela ekonomin är ett exempel. Kvinnor på arbetsmarknaden finns i hög grad inom tjänsteproduktion, om än av mycket olika slag. Många tjänster kräver relativt hög utbildning, det gäller exempelvis de expanderande hälso- och friskvårdsbranscherna. Arbetsmarknadens könssegregering gäller alltså även företaget. Förändringarna i de stora kvinnodominerade sektorerna berör alla kvinnor som är verksamma där – inte bara företagarna. Det finns många skildringar och studier av hur New Public Management påverkat arbetsförhållanden. Det samma gäller också hur tekniska förändringar och hur den nya regionala utvecklingspolitiken påverkar kvinnor och män – generellt ser effekterna olika ut beroende på var i beslutshierarkin man befinner sig.

Jämställdhetspolitiken avser både kvinnor och män, och relationerna dem emellan, men har ofta tolkats som att den endast avser kvinnor eftersom kvinnor ofta är det underordnade könet. Det har medfört att jämställdhetsavsikningar i allmänhet har inneburit att kvinnors position ska stärkas – tidigare framförallt genom separering numera genom integrering så kallad mainstreaming. Under senare år har satsningar på främjande av företagande motiverats med jämställdhetsargument – och tvärtom – jämställdhet sägs kräva satsningar på kvinnors företagande.

Främjandespecifikt eller specifikt för främjande av kvinnors företagande?

Samhället behöver livskraftiga företag. Det är huvudargumentet för flera satsningar och de satsningar på att främja kvinnors företagande som vi har i fokus här avser just kvinnor för att de är kvinnor. Alla andra stöd är riktade både till kvinnor och män. Att det specifika ”kvinnostödet” inrättades berodde bland annat på att de könsneutrala stöden inte alls var könsneutrala. Det fanns en bias till förmån för män och mäns företagande, från vad som ska anses vara värt att stödja till beslut om enskilda stöd.

Delar av främjandesatsningarna på kvinnors företagande var resultatet av att kvinnor ute i landet organiserade sig för att skapa goda nätverk och för att tillsammans bli starka i förhandlingar med myndigheter och andra parter. Sådan lokal mobilisering av män i sin egenskap av män förekommer inte, många nätverk består enbart av män utan att det noteras.

De främjare som var anställda av myndigheten reste mycket i landet och var missionärer både där och på hemmaplan. De måste ständigt argumentera för verksamheten och ägna tid och kraft åt att få förlängningar. Det är unikt i det svenska systemet. Den senaste satsningen som faktiskt omfattade i sammanhanget ovanligt många år och mycket pengar hade det dubbla uppdraget att stimulera kvinnor till och i företagande men också att verkligen påverka hela stödsystemet. Vissa ser dock att risken med den nya inriktningen mot ”mainstreaming” är att främjandet av kvinnors företag blir en sista kraftansträngning för att förbereda nedläggning av satsningen och effekterna av denna nedläggning. De inrättade systemen för att köpa in tjänster, styra och kontrollera utförare var inte unika för främjandet av kvinnors företagande utan tillämpades också på andra verksamheter. Det unika för främjarprogrammet är att det avser genussystemet i praktiken. Det kräver en unik genuskompetens som åtminstone bör vara så stor att man förstår att efterfråga den. Så är inte alltid fallet.

Myter i omvandling?

I bokens början skrev vi om de myter som florerade om kvinnors företagande vid 1990-talets början. Många av de myterna har, faktiskt, försvunnit. Föreställningar av den arten finns inte längre åtminstone inte bland dem som aktivt intresserar sig för företagande. Alla vet numera att många kvinnor är företagare och att deras företagande ökar. Några andra föreställningar finns dock kvar och har till och med förstärkts. Så är det till exempel numera ofta som skillnaderna mellan kvinnor och mäns sätt att driva företag kraftigt överdrivs och till och med ”biologiserar”.

Vi granskar de tolv myterna igen och ser om de överlevt tidens gång:

Inte sant!

1. FÅ KVINNOR STARTAR FÖRETAG

Myten är ännu mindre sann idag men fortfarande finns bilden av att kvinnor skulle kunna starta fler företag, att de skulle vara mer lika män i detta avseende.

Inte sant!

2. KVINNOR SOM FÖRETAGARE ÄR EN MARGINELL FÖRETEELSE

Denna myt är i stort sett inte längre aktuell, idag finns kvinnors företagande på agendan och kunskapen om att kvinnor utgör en stor del av företagarna finns.

Sant!

3. KVINNORS FÖRETAGANDE ÖKAR

Detta var inte någon myt och fortfarande ökar kvinnors företagande sakta men säkert.

Inte sant!

4. KVINNORS VILJA TILL FÖRETAGSEXPANSION ÄR BETYDLIGT LÄGRE ÄN MÄNS

Tyvärr finns denna myt fortfarande kvar trots att forskning visar att den inte är sann. Styrkan i myten har dock minskat.

Inte sant!

5. KVINNOR HAR I STÖRRE UTSTRÄCKNING FÖRETAG MED LÅG OMSÄTTNING

Även denna myt lever tyvärr kvar men även här ser vi att det finns en ökad medvetenhet om att bransch och branschens logik är viktigare än kön för att förklara företagsstorlek och lönsamhet.

Inte sant!

6. TILL SKILLNAD FRÅN MÄN STARTAR KVINNOR PRIMÄRT BUTIKER OCH TJÄNSTFÖRETAG

Myten lever inte kvar, här har vi sett att medvetenheten om att tjänstesektorn dominerar både hos kvinnor och män har slagit igenom.

Inte sant!

7. KVINNORS FÖRETAG ÖVERLEVER INTE I LIKA HÖG GRAD SOM MÄNNENS

Även denna myt ser vi mindre av idag än för 25 år sedan, tvärtom ser vi en förväntan om att kvinnor är mindre benägna att ge upp sitt företagande.

Inte sant!

8. KVINNORS FÖRETAGANDE SER HELT ANNORLUNDA UT ÄN MÄNS FÖRETAGANDE

Denna myt är i gungning och det finns en acceptans för att tjänsteföretagande är det normala för både kvinnor och män. Dock har företagandes könsmärkning som manligt bara marginellt försvagats.

Inte sant!

9. DET FINNS INGA SKILLNADER MELLAN MÄNS OCH KVINNORS FÖRETAGANDE

Myten är fortfarande inte sann eftersom kvinnor och män har olika positioner i samhället och i ekonomin – genus styr. Däremot vill vi hävda att just denna myt har förstärkts genom "mainstream"-tänkandet och genom fokus på företagandet som sådant.

Inte sant!

10. ALLA KVINNOR SOM ÄR FÖRETAGARE ÄR LIKA

Denna myt är i gungning, vi ser idag att kvinnor av olika slag lyfts fram i media, att variationen får träda fram.

Inte sant!

11. KVINNORS FÖRETAGANDE ÄR ETT NYTT FENOMEN

Just denna myt har avfärdats, under de 25 åren har det blivit tydligt att kvinnors företagande funnits under lång tid.

Inte sant!

12. KVINNORS FÖRETAGANDE ÄR ETT BRA SÄTT ATT UNDVIKA ARBETSLÖSHET

Om något har denna myt stärkts – och det gäller inte bara kvinnor. Idag ses företagande som en universallösning för den egna försörjningen – envar sin egen företagare, skulle man kunna säga.

Detta motiverar att vi ser att en ny myt har ersatt en gammal – tidigare fanns spridda föreställningar om att kvinnor inte ville och inte kunde starta företag. De var inte riskbenägna nog och trivdes alltför väl i den offentliga sektorns trygga famn. Numera är föreställningen (nästan) den rakt motsatta – att alla kvinnor förutsätts vilja starta företag. Gemensamt för föreställningarna då och nu är att kvinnor framstår som ett problem, det är deras beteende som gör att vi inte har tillräcklig tillväxt.

Vi vågar oss därför på att formulera fyra nya myter:

En ny myt som inte är sann!

1. ALLA KVINNOR VILL OCH KAN STARTA EGET FÖRETAG

Även om företagandet har gått från att ses med viss skepsis till att få hjältestatus vill faktiskt inte alla kvinnor starta företag. Det vill inte alla män heller. Undersökningar visar att andelarna som vill bli företagare ökar – orsakerna är inte helt utredda men dels har företagandet fått en enormt positiv image, dels har Sverige en hög arbetslöshet. En faktor som begränsar företagandet är att många svenskar inte tror sig ha förutsättningar för att vara företagare, trots att de samtidigt tror att marknaden är god.

*En nygammla myt
som inte är sann!*

2. DET SOM ÄR BRA FÖR STORA FÖRETAG ÄR BRA FÖR KVINNORS FÖRETAG OCH FÖR SMÅ FÖRETAG

Företagen i Sverige är till överväldigande del små. I främjandet vill vi också ha fler företag men det är inte nog. Företagen ska växa. Det är så vi ska få fart på hjulen. En uttalad men stark norm är att de företag som växer och blir stora är bättre än de som är små. Detta är en myt om något. Många små företag kan spela exakt samma funktion som ett stort – om 100 företag startas som soloföretag ger det lika mycket sysselsättning som ett företag med 100 anställda. Det finns också många soloföretag som arbetar tillsammans i nätverk, en ny form av företagande som kanske är mindre sårbart. Men regional politik så väl som näringspolitik har i allt högre grad kommit att inriktas på växtfrågan – att få företag att växa. Som vi varit inne på är det inte alls säkert att det är det bästa för de många små livsstilsföretag som drivs av kvinnor – och av män.

*En ny myt som
inte är sann!*

3. SAMHÄLLET HAR, I PRINCIP, NÅTT JÄMSTÄLLDHET OCH KVINNORS FÖRETAGANDE LIKASÅ

Från att ha varit osynligt har kvinnors företagande fått uppmärksamhet. Efter en tid av särbehandling i form av speciella främjandeåtgärder anser många att tiden är mogen för "mainstreaming". Nu har kvinnors företagande fått tillräckligt stöd – flera olika stora program har genomförts och nu borde främjandesystemet vara jämställt. Tyvärr är det en myt, och en myt som växer. Så länge mäns och kvinnors företagande delvis ser olika ut – på grund av hur förhållandena mellan könen ser ut i samhället i stort – så kommer det att krävas att främjandesystemet tar hänsyn till de olika villkoren och förutsättningarna. Ett grundkrav, som lätt kan missas, är att främjandesystemet är medveten om på vilket sätt villkoren är olika. Den framväxande myten om att jämställdhet och lika villkor uppnåtts rör inte bara kvinnor utan också andra företagare som inte ligger inom normen om det växande företaget på väg att bli stort – män som driver små företag i tjänstesektorn påverkas också av normen.

Inte sant!

4. FAMILJELIV OCH FÖRETAGANDE ÄR ÅTSKILT

En tydlig förändring som har att göra med professionaliseringen och med tillväxt som ideal är att vi alltmer sällan talar om kvinnors företagande och om deras privata familjeliv i samma andetag. För ett kvartssekel sedan var sambandet företagande – familjeliv centralt, det är det inte längre. Samtidigt har företagare, av båda könen, familjer (inte sällan är det just familjen som arbetar tillsammans) och sambandet finns i praktiken. Det finns en risk att de fördelar som företagare i alla tider har sett med att själv styra sitt liv och sin tid inte upplevs som något som kan utnyttjas, till exempel för att kombinera familje- och yrkesliv. I praktiken finns fortfarande en stark koppling men det är ingenting som kvinnor (eller män) idag tar upp på agendan.

Oro inför framtiden

Vi är oroliga inför framtiden av en rad orsaker som vi diskuterat tidigare. Alldeles särskilt oroliga är vi för småföretagandet – inte för volymen men för småföretagens villkor. Det nödvändighetdrivna företaget kan förväntas öka av många orsaker, varav flera hänger ihop med undersysselsättning för vissa delar av befolkningen exempelvis på grund av ålder, bakgrund eller bostadsort. En annan orsak är de stora organisationernas (privata företag såväl som offentliga) strategier i en stark internationell konkurrens, där de små företagen är den yttersta och svagaste delen i produktionskedjan – och de som får ta konsekvensen av de storas krav på flexibilitet.

Den nya näringslivspolitikerna med prioriteringen av tillväxtföretag är lätt att motivera och därmed att förstå men också lätt att kritisera ur merparten av de små företagens perspektiv. De allra flesta småföretag är inte så kallade tillväxtföretag. De blir därmed osynliga. Småföretagens situation och position i relation till de stora företagen och övriga stora organisationer uppmärksammas inte och inte heller deras

betydelse. Detta samverkar med den ökande centraliseringen och prioriteringen av starka regioner och regional utveckling. Alla dessa påståenden gäller i särskilt hög grad kvinnors företag. Deras företag är i mindre utsträckning så kallade tillväxtföretag och deras marknader är oftare än mäns lokala. Kvinnors företagande och kluster som domineras av kvinnor har i liten utsträckning lyckats få en position i de kluster och nätverk som prioriterats av de regionala partnerskapen. Detta faktum späder tyvärr på våra onda aningar om att den beslutade ”mainstreaming”-strategin, det vill säga att kvinnors företagande inte ska få särskilda satsningar utan integreras i den ordinarie främjande verksamheten, i praktiken kommer att innebära att kvinnors företagande negligeras.

Vi är också oroliga för hur kvinnors företagande påverkas av jämställdhetspolitiken. I det livskraftiga genusystemet ses det som kvinnor gör som mindre viktigt än det som män gör. Delar av jämställdhetspolitiken inriktades tidigare på att synliggöra systemet även om eventuella åtgärder överläts till andra politikområden och andra aktörer. Affärsrådgivarsatsningen kan ses i det perspektivet. Vi har också mött många kunniga och insiktsfulla företagsfrämjare under åren. En genuin jämställdhetsintegrering kräver dock att alla med främjandeansvar har kunskaper och insikter för att kunna hantera det maktsystem som det här är fråga om. Det finns ännu inte tillräcklig kompetens inom ordinarie system för att hantera detta förhållande och inte tillräcklig insikt om den egna inkompetensen för att det ska fungera. Besluten om att jämställdhetsintegrera främjandesystemen och förhoppningarna om att det ska gå bra kan visa sig vara förhastade.

Beslutsfattarna vill att beslut ska vila på gedigen kunskapsgrund. Forskning har fortfarande hög legitimitet och forskning är därför efterfrågat, men som vi framhållit ser vi allt mindre forskning som har en tydlig verklighetskoppling – idag har termen ”policyrelevant forskning” fått en negativ klang inom akademien. Istället prioriteras forskning som

kan rapporteras i engelskspråkiga tidskrifter, forskning som ofta bygger på offentliga data och inte på möten med företagare. Vi är tyvärr övertygade om att forskningen därmed inte bara blir mindre användbar för beslutsfattare utan också att forskningen svikit kvinnor som är företagare, eftersom deras villkor inte längre anses intressanta att beforska.

Hopp inför framtiden

Allt är inte dystert och oroväckande. Visst har vi i Sverige, och i stora delar av världen, en illavarslande situation med stor arbetslöshet och många problem/utmaningar. Men naturligtvis finns det ljuspunkter. Och det finns en mängd faktorer som gör att det finns hopp för företagandet, för kvinnors företagande och för främjandet i Sverige. En sådan faktor är att vi har en stor potential för företagande genom att vi har en hög andel väl utbildade kvinnor – och män – som kan driva goda idéer till ett företagande. Dessa idéer, vill vi betona, rör sig långt utanför de schabloner som säger att kvinnors företagande rör sig inom vård och omsorg. Kvinnor driver – och kan driva – företag inom all sorts verksamhet. Det finns kvinnor som driver omsorgsföretag men det finns också kvinnor som driver åkerier eller utvecklar rymddesign.

Framtidens företagande förväntas ligga inom tjänster och service, områden där kvinnor redan är verksamma. Det innebär att potentialen för nyföretagande ökar för kvinnor inom de områden de har erfarenhet av och kompetens inom. Med risk för att hemfalla åt könsstereotyper vill vi också nämna att så kallade kvinnligt stämplade drag också anses tidsanpassade.

Ytterligare en positiv faktor är att företagande faktiskt kan vara ett sätt för kvinnor att få ett mer makt över sitt eget liv – kanske inte full jämställdhet men ändå. Från våra egna och andras studier vet vi också att företagande är en väg för kvinnor att bli nöjda med sina liv – och mer så än vi ser för

män, även om män som är företagare också är mer nöjda än män i allmänhet. Och dessutom har vi full tilltro till alla dessa kvinnor som är företagare – i den gruppen finns en enorm handlingskraft och idériakedom vilket är en rik resurs för ett land att bygga sin framtid på.

Vi hyser även ett hopp om att främjandet kan fortsätta verka i den goda utvecklingens anda eftersom vi noterar vissa positiva förändringar. Det första är att de främjande-ansvariga utvecklat en hög kompetens som de också dokumenterat och analyserat. Om verksamheten får fortsätta, vilket vi hoppas, kan nysatsningen starta från en hög kompetensnivå. För det andra finns det också runt om i landet personer på nyckelpositioner som har en insikt om de förutsättningar som gäller för kvinnors företagande och hur främjande framgångsrikt kan bedrivas. Det finns en vitt spridd medvetenhet om att jämställdhet ska man vara för – det politiskt korrekta kan vara positivt. Denna korrekthet finns också spridd i samhället.

Vi hyser också gott hopp om att kunskapen om att kvinnor är företagare och att det inte är något konstigt eller unikt ska leda till att de positiva fördelarna med detta företagande stärks. De ansvariga för främjandet av kvinnors företagande har en stor del av äran av att gruppen kvinnor som företagare fått ett starkt självförtroende. Genom att företagerskor visar upp sig, tar plats och driver nya spännande idéer berikas företagandet med nya former och uttryck. Detta är precis var satsningen på kvinnors företagande kan leda till, ett mer varierat och hållbart företagande där kvinnor och män, unga och gamla av olika etniciteter och på alla håll i landet på sitt alldeles egna företagsätt bygger upp och driver Sveriges företag.

Förväntningar och råd inför framtiden

Det är nu dags att blicka framåt. Vi har i denna bok diskuterat vad som hänt under det senaste kvarts seklet kring kvinnors företagande – vi har haft förmånen att få följa denna spännande utveckling. Vår tro är att de inneboende positiva krafterna i kvinnors företagande kommer att i ännu högre grad vara en del i arbetet med att forma framtidens Sverige, ett Sverige som vi misstänker kommer se helt annorlunda ut om ytterligare några decennier. Vi tror inte att genussystemet kommer att försvinna helt – om ytterligare 25 år har det säkert förändrats och vår tro och förhoppning är att det är mer jämställt än idag i arbets- och privatliv och då även i företagandet. Vår förhoppning är, och här är vi mer tveksamma till om det blir så, att företagande och privatliv kan kopplas ihop på ett för människor bra sätt. En annan förhoppning är att det lokala perspektivet får större plats, att utveckling och tillväxt inte bara sker i några få storstadsregioner – eftersom ett sådant centralistiskt perspektiv inte är entydigt positivt utan ger en mängd problem både i tillväxtområden och i stagnationsområden.

En undran som inte går att undvika är om tillväxttanken kommer att överleva de kommande 25 åren, är det hållbart med ständig tillväxt? Det är inte bara miljön vi tänker på här utan även människors livskvalitet. Kommer vi under de närmaste decennierna att ännu en gång vända politiken? Blir det i så fall mot ett samhälle där det finns plats och utrymme, ett samhälle där inte så gott som var tionde person är ”arbetslös”, trots att det inte finns brist på uppgifter att göra i samhället?

Vi tror alltså på framtiden och på möjligheterna för kvinnors företagande att vara en positiv förändringskraft i att bygga ekonomi och samhälle. Men samtidigt vill vi betona att det finns några lärdomar och råd som kan vara värda att ha i åtanke, för företagare, främjare, politiker – och också för oss forskare. De som behöver minst råd är nog företagarna, de är oftast mycket handlingskraftiga och realistiska, och bra på att lösa problem.

Kvinnor!

Till kvinnor (och för den delen män) som är företagare eller funderar på att starta företag vill vi säga att de ska bestämma sig om företagandet är det som de vill göra och – om det är det – *räkna på det!* Ett företagande behöver inte gå med stor vinst, men det finns alltid en smärtgräns för hur små inkomster som företagande kan få ge. Sedan är vårt råd att utforma företaget efter eget huvud – det är så vi får variation och hållbarhet. Visst kan företagare lära av andra företagare och rådgivare men det viktigaste är att lära sig genom kunden – och de flesta företagare vi känner tycker att just kontakten med kunden är det roligaste, att fundera på hur man skapar en bra vara, tjänst eller erbjudande och samtidigt få nöjda och trogna kunder.

Företagsfrämjare!

Till företagsfrämjare vill vi ge rådet att ha tålamod – det tar tid att ändra strukturer, speciellt djupliggande föreställningar. Vi vill också uppmuntra främjare – och då dem som hanterar resurserna – att ta till sig tidigare lärdomar, att uppfinna hjulet om och om igen är misshushållning av resurser. Verka för systematiska (om än inte nödvändigtvis extremt detaljerade) sammanställningar så att nya främjare får en tydlig kunskapsintroduktion. Vårt råd är också att kombinera särbehandling med riktade insatser och ”mainstreaming” i främjandet av kvinnors företagande – vi är övertygade om att tiden inte är mogen för en fullständig integrering. En god idé är också att främjare rekryteras bland företagare, det ger värdefulla praktiska kunskaper. Den person som från högsta nivå varit mest drivande för kvinnors företagande, Maud Olofsson, hade just en sådan praktisk kunskap i botten vilket med stor sannolikhet var en viktig anledning till att främjandeprogrammet blivit så lyckosamt som det blivit.

Politiker!

Till politiker vill vi i princip ge samma råd som till främjare – dock kan politiker vara mer snabbfotade och genom politiska beslut få till stånd snabba förändringar. Det viktigaste rådet till politiker är att i mycket högre utsträckning basera beslut på grundlig kunskap – vi tycker att det är negativt att det statliga utredningssystemet har förflockats. Ofta är det väl använd tid och välanvända resurser att tillsätta en grundlig utredning som får något år på sig att bereda en fråga. Det är också viktigt att politiker mer genomgripande analyserar och hanterar de många samband som finns mellan olika politikområden – som näringspolitik och jämställdhetspolitik. Vårt sista råd till politiker är att noga överväga hur främjandet ska hanteras – centralt, regionalt eller lokalt. För egen del tror vi att ett centralt beslutsfattande och en central styrning, gärna i kombination med regionalt och lokalt utförande, som i rådgivarprogrammet, kan vara en snabbare väg till genomgripande förändringar än att överlåta allt till decentraliserade processer.

Forskare!

Till forskare – eftersom vi själva är forskare ger vi oss själva en del råd också – ger vi rådet att klargöra begreppen. Ett exempel är hur ”företagare” definieras. Är det ägaren? Är det ledaren? Är det den som startade? Och vad är det egentligen för skillnad mellan företagare och entreprenörer? Det finns ett antal forskningsfrågor att studera – och här menar vi bestämt att vi behöver forskning där de livs levande företagarna – män och kvinnor – är i fokus, inte publiceringsformen. En viktig fråga som vi tagit upp i boken är vilka effekter New Public Management fått för kvinnors företagande. Är effekterna positiva eller negativa ur företagandet och jämställdhetens synvinkel? En annan viktig fråga är att närmare studera samspelet mellan branscher och sektorer – hur samverkar den sammansättningen med kvinnors och mäns företagande? Ytterligare en intressant forskningsfråga vore att studera om mäns företagande leder till tillväxt. Kan det vara branschen mer än företagarens kön som leder till tillväxt?

Det är viktigt att alla aktörer i samverkan – företagare, främjare, politiker och forskare – gör sitt bästa för att Sverige ska bli ett land som fortsätter att utvecklas och förbättras. Framtiden är oviss och inte alltid möjlig att påverka – men vi kan sätta mål och försöka! Det kan misslyckas men då har vi försökt. Vi tror till exempel att kvinnors företagande har ökat mer på grund av främjandeprogrammet och det arbete företagare, politiker och främjare lagt ner under den här 25-årsperioden än det hade gjort utan programmet (givet den ekonomiska utveckling vi presenterade i kapitel 2 och givet att mäns företagande inte ökat i samma takt). Och om det inte skulle lyckas ändå, kan vi säga som en klok person sade en gång:

*”Även om du inte gör någonting,
så kommer det att bli på något sätt.”*

Men naturligtvis blir det bättre om vi gör någonting och ser till att skapa framtiden, en framtid där vi tror och hoppas – om inte inom 25 år så i alla fall inom 50 år – att kvinnors företagande och främjande av företagande är en viktig del för ett varierat och hållbart företagande i Sverige.

Referenser

Flera publikationer från Tillväxtverket och Nutek har använts som underlag. Några som vi direkt har använt följer nedan.

Affärsrådgivare för kvinnor. Att främja kvinnors företagande. Slutrapport oktober 1996. Närings- och teknikutvecklingsverket. R 1996:55

Att främja kvinnors företagande. Förslag till program för regionalpolitiska stödområdet. NUTEK R 1992:50.

Att främja kvinnors företagande. Program 1994-97. Dnr 415-94-7266

Att främja kvinnors företagande. 2007. Näringsdepartementet. N2007/4596/ENT

Att främja näringslivsutveckling. En framtidsinriktad utvärdering av affärsrådgivning för kvinnor. Författare: Johann Packendorff. NUTEK. R 2001:3.

BESLUT om fördelning av medel för affärs- och innovationsutveckling under 2013 inom programmet Främja kvinnors företagande. Tillväxtverket. Dnr 003-2012-2073.

Främja kvinnors företagande 2011-2014. Entreprenörskap vid universitet och högskola. Projektkatalog. Tillväxtverket. Febr. 2013.

Främja kvinnors företagande. Delrapport för år 2011. Tillväxtverket. Dnr 012-2011-1068.

Främja kvinnors företagande. Delrapport för år 2012. Tillväxtverket. Dnr 012-2011-1068.

Förstudie Främja kvinnors företagande. 2010. Från Dalarna

Kartläggning av det företagsfrämjande systemet i Sverige. 2014. Tillväxtverket info 0601

Kvinnors företagande: format av samhälle, Företagens villkor och verklighet 2002. Stockholm. NUTEK. Info B 2003:7

Kvinnors och mäns företagande. Företagandets villkor och verklighet. Fakta och statistik 2012. Tillväxtverket 2012. Info 0425

Många miljardet blir det... Fakta och nyckeltal om kvinnors företag. Författare: Carin Holmquist och Karl Wennberg. Tillväxtverket. 2010. Info 0124 Rev A.

Pengarna och livet. Perspektiv på kvinnors företagande. NUTEK 1995:3 (Engelsk version: Aspects of women's entrepreneurship)

Programmet Främja kvinnors företagande. Mittutvärdering. Ramböll. September 2013.

Program för att främja kvinnors företagande. Näringsdepartementet. N2007/4596/ENT, N2006/9663/ENT, N2007/2432/ENT

Program för att främja kvinnors företagande. Näringsdepartementet. N2009/9616/ENT.

Program för att främja kvinnors företagande. Näringsdepartementet. N2011/1250/ENT

Programplan Främja kvinnors företagande. Programperiod 2011-2015. Tillväxtverket. 2011-10-19

Rapport. Tillväxtverkets insatser för att främja kvinnors företagande under 2010. Dnr 012-2010-622; 012-2010-707; 012-2009-907409

Resurscentra – en aktör för jämställd tillväxt?
Kontigo

Resurscentra för kvinnor 2010–2012. Sweco

Riktlinjer för handlingsplan om jämställd
regional tillväxt. Tillväxtverket. Odaterad.

Regeringen satsar på kvinnors företagande.
Pressmeddelande. Regeringskansliet. 2007.

Redovisning 2013 av Tillväxtverkets insatser för
att främja kvinnors företagande och Golden
Rules of Leadership. Tillväxtverket. Dnr 012-2011-
1068: 3.1.7-2013-2707

Sangregorio, Inga-Lisa (1995) Från kvinna till
kvinna. Samtal med rådgivare till kvinnliga
företagare. Ingår i Pengarna och livet.

Slutrapporter från regionerna gällande affärs-
och innovationsutveckling. Främja kvinnors
företagande 2011–2014. Från Gävleborgs län,
Region Skåne, Länsstyrelsen i Norrbottens län,
Länsstyrelsen i Stockholm, Länsstyrelsen
Västernorrland, Länsstyrelsen Västmanlands
län, Regionförbundet Jönköpings län,
Regionförbundet Södra Småland,
Regionförbundet Sörmland, Regionförbundet
Uppsala län, Regionförbundet Jämtlands län,
Regionförbundet Örebro, Regionförbundet
Östsmå, Region Blekinge, Region Dalarna,
Region Gotland, Region Halland,
Region Västerbotten, Västra Götalandsregionen
samt från Tillväxtverket.

Slutrapport – Ta tåten! Quadruple Group AB,
info 0598, Tillväxtverket

Slutrapport – Utvärdering av sju pilotprojekt,
Kontigo, info 0597, Tillväxtverket

Slututvärdering. Främja kvinnors företagande.
April 2011. Ramböll.

Två steg fram och ett tillbaka? En genusanalys
av policy för kvinnors företagande i Norden.
Författare: Katarina Pettersson, info 0596,
Tillväxtverket

Uppdrag i fråga om ambassadörer för kvinnors
företagande. Näringsdepartementet.
N2007/9802/ENT

Uppdrag att verka för fler kvinnor i högre
positioner vid Golden Rules of Leadership.
Näringsdepartementet. N2013/2799/ENT

Uppföljnings- och utvärderingsplan. Strategin
för lika villkor i främjandesystemet.
Tillväxtverket. 2014

Uppföljnings- och utvärderingsplan.
Ambassadörer för kvinnors företagande. 2011–
2014. Tillväxtverket. 2014.

Uppföljnings- och utvärderingsplan.
Entreprenörskap vid universitet och högskola,
Tillväxtverket 2014

Varför ska kvinnor starta företag inom vård och
omsorg? Författare: Monica Renstig samt
Elisabeth Sundin och Malin Tillmar.
Tillväxtverket Stockholm 2010. Info 0230

Vision: hållbar tillväxt! Hur kan kvinnors
företagande integreras i tillväxtarbetet?
Tillväxtverket Info 0523.

20 lärande exempel. Metoder, verktyg och
arbetssätt för jämställd regional tillväxt.
Tillväxtverket Info 0572

Internetreferenser:

www.scb.se

www.ekonomifakta.se

www.regionutmaningen.se

www.tillvaxtverket.se/kvinnorsforetagande

[www.entreprenorskaforum.se/forskning/
gem---global-entreprenurship-monitor/](http://www.entreprenorskaforum.se/forskning/gem---global-entreprenurship-monitor/)

Övriga referenser:

Achtenhagen, Leona och Malin Tillmar (2012) Editorial. With a focus on context – studies on women´s entrepreneurship from Nordic Countries and Beyond. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*.

Andersson, Susanne, Berglund, Karin, Granat-Thorslund, Jennie, Gunnarsson, Ewa och Elisabeth Sundin, *Promoting Innovation. Policies, Practices and Procedures*, Vinnova. 2012.

Bjursell, Cecilia; Bäckvall, Lisa (2012) *Mediebildnen av kompetenta arvtagare och drivna företagare*. Eds Brundin, Ethel; Johansson, Anders W.; Johannisson, Bengt.; Melin, Leif; Nordqvist, Mattias

Bönström-Brusgård, Ingela (2009) *Ett stödande bollplank och ett djävulens anhang*. Ingår i *Kvinnors företagande – från icke-fråga till självklarhet*

Blomberg, Eva., Kirsti Niskanen (2013) *Arbete jämställdhet. Förändringar under femtio år*. SNS Förlag. et at alltså SNS-boken.

Braunerhielm, Pontus., Holmquist, Carin., Adenfelt, Maria., Thulin, Per. och Jorstig, Mikael (2014) *GEM, Entreprenörskap i Sverige – Nationell rapport 2014*. Entreprenörskapsforum.

Callerstig, Anne-Charlott (2014) *Making equality work : Ambiguities, conflicts and change agents in the implementation of equality policies in public sector organisations*. Diss. Linköpings universitet

DuRietz, A och Henrekson, M.(2000) *Testing the female underperformance hypothesis*. *Small Business Economics* 14(1) 1–10

Zetterquist, Ulla och Alexander Styhre (2007) *Organisering och intersektionalitet*. Malmö: Liber

Forssell Anders och Anders Ivarsson Westerberg (2014) *Administrationsområdet*. Lund: Studentlitteratur.

GEM – Global Entrepreneurship Monitor

Goffee, R och Scase, R (1985) *Women in Charge. The Experiences of Female Entrepreneurs*. Unwin Hyman. London.

Hedlund, Gun., Montin, Stig (red. 2009) *Governance på svenska*. Santérus Academic Press.

Hedfeldt, Mona och Gun Hedlund (2012) *Gendered Partnerships and Networks in Swedish Innovation Policy*. Ingår i Andersson et al. (2012)

Holmquist, Carin. (2011) *Från vem och till vem? De gröna näringarnas ekonomiska flöden ur ett genusperspektiv*. LRF förlag

Holmquist, Carin (2011) *Kvinnors företagande – kan och bör det öka? Forskning i fickformat*. EFI

Holmquist, Carin och Carter, Sara (2009) *The Diana Project: pioneering women studying pioneering women*. *Small Business Economics: Volume 32, Issue 2*

Holmquist, Carin och Elisabeth Sundin (2002. Red) *Företagerskan*. SNS: Stockholm

Holmquist, Carin och Elisabeth Sundin (1990) *What's special about highly educated women entrepreneurs? Entrepreneurship and Regional Development*, nr 2, 1990.

Hirdman, Yvonne (2003) *Genus: Om det stabilas föränderliga former*. Liber: Malmö

Hirdman, Yvonne (2014) *Vad bör göras? Jämställdhet och politik under femtio år*. Ordfront.

Kvinnors företagande – mål eller medel? Eva Blomberg, Gun Hedlund, Martin Wottle, Studentlitteratur 2011.

- Lindberg, Malin (2012) A Striking Pattern – Co-construction of Innovation, Men and Masculinity in Sweden’s Innovation Policy. Ingår i Andersson et al.
- Lindholm, Kristina (red. 2012) Jämställdhet och verksamhetsutveckling. Studentlitteratur.
- Lundström, Anders och Stevenson, Lois (2001) Entrepreneurship policy for the future. Entreprenörskapsforum 2001:3
- Nilsson, Pernilla (1997) Business counselling services directed towards female entrepreneurs – some legitimacy dilemmas, *Entrepreneurship & Regional Development*, 9, s. 229–258.
- Rees, Teresa (2005) Reflections on the uneven development of gender mainstreaming in Europe. *International Feminist Journal of Politics*, 7:4 s. 555–574.
- Rosing; Annika (2009) Bakom kulisserna. Ingår i Kvinnors företagande – från icke-fråga till självklarhet.
- Sundin, Elisabeth och Carin Holmquist (1990) Kvinnor som företagare. Osynlighet – mångfald – anpassning. Liber förlag.
- Sundin, Elisabeth och Gunilla Rapp. (2011) Att främja kvinnors företagande. Exemplet Östergötland. *Helix Working Papers*, 11/5. Linköpings universitet
- Tillmar, Malin (2006) Gendered small-business assistance: lessons from a Swedish project. *Journal of European Industrial Training*, Vol. 31, No. 2, s. 84–99.
- Svensson, Lennart, Brulin, Göran., Jansson, Sven., Sjöberg, Karin. Red. 2013. Att fånga effekter av program och projekt. Studentlitteratur
- Vedung, Evert (2009) Utvärdering i politik och förvaltning. Lund. Studentlitteratur.

Carin Holmquist

Carin Holmquist är professor vid Handelshögskolan i Stockholm och sedan 2001 innehavare av Family Stefan Persson Chair in Entrepreneurship. Hon är även ledare för Centrum för Entreprenörskap vid SIR och har också startat Handelshögskolans företagsinkubator, SSE Business Lab. Holmquist intresserar sig framförallt för kvinnors företagande, för äldres företagande samt för hur entreprenörskap kan organiseras. Hon är aktiv i det svenska GEM-teamet och engagerad i entreprenörskaps- och genussammanhang, som i LRFs Jämställdhetsakademi och i Fredrika Bremerförbundet.

Elisabeth Sundin

Elisabeth Sundin är professor i företagsekonomi vid Linköpings universitet och forskningsledare vid Helix Vinn Excellence Centre. Hennes forskning handlar, ur olika perspektiv, om organisering, om- och nyorganisering. Ett exempel är den offentliga sektorns omvandling och påverkan på kvinnors position i existerande organisationer men också som företagare. Ett annat är äldres position på arbetsmarknaden, särskilt som företagare. Stödpolitiken är ett annat intresseområde.

Tillväxtverket

Swedish Agency for Economic and Regional Growth

Tel 08-681 91 00

www.tillvaxtverket.se

**Tillväxtverket arbetar för att
stärka företagens konkurrenskraft.**

25 år med kvinnors företagande

Insatser för att främja kvinnors företagande har genomförts under ett kvarts sekel i Sverige. Är 25 år en kort eller lång tid när det handlar om att förändra attityder och föreställningar om företag och företagare? Vilka förändringar har skett i arbetet med att främja företagande sedan 1990-talet? Vilka myter om kvinnors företagande fanns då och vilka myter finns nu? Och vad behöver hända framöver för att kvinnor och män på sikt ska kunna starta, leda, driva och utveckla företag på lika villkor? Vilka krav ställer det på företagsfrämjandet, politiken och forskningen?

Är du intresserad av företagande och företagsfrämjande ska du läsa denna bok, skriven av professorerna Carin Holmquist och Elisabeth Sundin, pionjärer inom forskningen om kvinnors företagande och entreprenörskap.